

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSLAM HUKUKU VE TÜRK MEDENİ HUKUKU'NDA EŞLERİN
AİLE İÇİ ROLLERİ**

Zeynep GEZER

**Kasım-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSLAM HUKUKU VE TÜRK MEDENİ HUKUKU'NDA EŞLERİN
AİLE İÇİ ROLLERİ**

Zeynep GEZER

**Danışman
Doç. Dr. Bedri ASLAN**

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. İhsan AKAY

Dr. Öğr. Üyesi Selman DEMİRBOĞA

**Kasım-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Zeynep GEZER tarafından hazırlanan “İslam Hukuku ve Türk Medeni Hukuku’nda Eşlerin Aile İçi Roller” adlı tez çalışması 27.11.2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. İhsan AKAY

.....

Danışman

Doç. Dr. Bedri ASLAN

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Selman KARABOĞA

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Zeynep GEZER
Tarih: 27/11/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKU VE TÜRK MEDENİ HUKUKU'NDA EŞLERİN AİLE İÇİ ROLLERİ

Zeynep GEZER

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Bedri ASLAN

2025, 90 Sayfa

Bu çalışmada İslam Hukuku ve Türk Medeni Hukuku'nda eşlerin aile içi rollerini incelemek amaçlanmıştır. Aile kurumu tarih boyunca varlığının korunması ve toplumun sürekliliğinin sağlanması noktasında önemini korumuştur. Aile kurumunun korunması sadece şifahi olarak değil hukuk kurallarıyla da sağlanmaya çalışılmıştır. İslam dini ilk vahyin geldiği cahiliye toplumunda mevcut olan birçok sistemi değiştirdiği gibi aile kurumunda da gerekli düzenlemeleri sağlamıştır. İslam hukukunda aile hukuku İbâdât ve Muamelat kısımlarında yer almaktadır. İslam Aile Hukuku'nda evlilikle ilgili olarak nişanlılık döneminden itibaren evlilik süresince ve boşanma dahil olmak üzere bütün konulara dair hükümler belirlenmiştir. Bu durumda İslam hukukunda bireylerin haklarının sadece alışveriş gibi konularda değil sosyal bir yapı olan aile kurumunda da korunduğunu görmek mümkündür. Türkiye'de 22 Kasım 2001'de kabul edilen ve 1 Ocak 2002'de yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Hukuku'nda belirtilen hukuki normlar uygulanmaktadır. Bu iki hukuk sisteminin benzer ve farklı hususları mevcut olmakla birlikte Müslümanlar için pratikte bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların temelinde Türk Medeni Hukuku'nun eşitlik ilkesi çerçevesinde yapılan değişiklikleri etkilidir. Nitekim İslam Hukuku'nda eşitlik ilkesinin aksine adaletçi ve hakkaniyetçi bir yaklaşım mevcuttur. Bu çalışma aile kurumunun sağlıklı bir şekilde işleyişi için mevcut iki hukuk sisteminde yer alan ve eş rolünden kaynaklanan hak ve sorumlulukları birbirinden ayırt etme ve pratikte uygulama adına önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Aile Hukuku, Türk Medeni Hukuku, Aile, Eş, Rol.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE ROLES OF SPOUSES WITHIN THE FAMILY IN ISLAMIC LAW AND TURKISH CIVIL LAW

Zeynep GEZER

Batman University Graduate Education Institute

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Doç. Dr. Bedri ASLAN

2025, 90 Pages

This study aims to examine the roles of spouses within the family in Islamic Law and Turkish Civil Law. Throughout history, the family institution has maintained its importance in preserving the existence of society and ensuring its continuity. The protection of the family institution has been sought not only orally but also through legal rules. Just as Islam changed many systems existing in the pre-Islamic (Jahiliyyah) society where the first revelation came, it also provided necessary regulations in the family institution. In Islamic law, family law is included in the sections on worship and transactions. Islamic family law establishes provisions concerning all aspects of marriage, from the engagement period to the duration of marriage and including divorce. In this case, it is possible to see that in Islamic law, the rights of individuals are protected not only in matters such as trade but also in the family institution, which is a social structure. In Turkey, the legal norms specified in the Turkish Civil Code No. 4721, adopted on November 22, 2001 and effective on January 1, 2002, are applied. While these two legal systems have similarities and differences, they also present some practical difficulties for Muslims. These challenges stem from the changes made within the framework of the principle of equality in Turkish Civil Law. Indeed, in contrast to the principle of equality in Islamic Law, there is a just and equitable approach. This study is important for distinguishing and practically applying the rights and responsibilities arising from the role of spouse in the two existing legal systems, in order to ensure the healthy functioning of the family institution.

Keywords: Islamic Law, Family Law, Turkish Civil Law, Family, Spouse, Role.

ÖN SÖZ

Toplumsal en küçük sosyal birimi olan aile, bireyin sosyal, ahlaki ve kültürel değerleri ilk öğrendiği ve öğrendiklerini deneyim edinmeye fırsat bulduğu yer olması itibarıyla önemlidir. Birey için bu öneme sahip olan aile, toplumu ileriye taşıma ve sağlam temellere oturarak toplumun sürekliliğini sağlama işlevine sahiptir. Ailenin sosyal bir birim olma özelliği, aileyi kuran bireylerin aile içindeki konumlarının ve yükümlülüklerinin belirlenmesinin ne kadar gerekli bir durum olduğunu da göstermektedir. Toplamların hukuk sistemlerinde bu konu hakkında hukuki normlar belirlenmiştir. Aileye dair düzenlemeler sadece hukuki normlar şeklinde olmayıp, semavi dinlerde de birçok ilahi emir ve ikazların varlığı görülmektedir. Bu konuda İslam hukuku bireyi kadın ve erkek olma açısından iki farklı cins olarak ele almıştır. Ailenin temel kurucuları olan kadın ve erkek ontolojik olarak farklı özelliklere sahiptirler. İslam hukuku, aile hukuku alanındaki düzenlemelerde eşlerin ontolojik farklılıklarını dikkate alarak görev ve sorumluluk paylaşımında bulunduğunu göstermektedir.

İslam hukukunda ailenin kuruluş aşaması nikâh akdi ile sağlanmaktadır. Bu konuda karı ve kocanın hak ve sorumlulukları dinin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim ve sünnette yer alan hükümler ile belirlenmiştir. Dinin ve toplumun hukuki normları birbirinden farklılık arz edebilmektedir. Toplumsal değişimlerin yaşandığı günümüzde aile yapısı da bu değişimden etkilenmiştir. Nitekim yaşadığımız Türkiye toplumunda uygulanan hukuk sisteminde eşitlik ilkesi çerçevesinde eşlerin yükümlülükleri belirlenmiştir. Toplumda yaşayan Müslüman halkın uygulamada ve resmi hukukta uygulanan normlarla arasındaki uyumsuzluklar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Böyle bir uyumsuzluk durumunda tarafların haklarının ve sorumluluklarının sınırlarını bilmesi çözüm bulma açısından ehemmiyetlidir. Mevcut hukuk sistemlerinde yapılan çalışmaların aileyi koruma amaçlı çalışmalar olduğu konusu tartışmasız bir gerçektir.

Bu çalışma İslam hukuku ve Türk Medeni Hukuku'nda aile içi ilişkilerde eşlerin rollerinden kaynaklanan hak ve sorumluluklarını mukayeseli bir şekilde konu edinmektedir. Çalışma kapsamında, İslam hukuku ve Türk Medeni Hukuku arasında karşılaştırmalı analizler yapılmış; konuya ilişkin hukuki normlar ve uygulamalar incelenmiştir.

Tez sürecinin başlangıcından sonuna kadar desteğini esirgemeyen, çalışmamı titizlikle inceleyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Bedri ASLAN'a, tez çalışmamı inceleyerek değerli katkılarda bulunan Doç. Dr. İhsan AKAY, Dr. Öğr. Üyesi Selman KARABOĞA, Dr. Abdulgalip ASLAN hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Beni destekleyerek başarabileceğime inanan Heja KARAATAY'a, Hatice Duha BİNEN'e ve Zehra GEZER BİÇİMLİ'ye, Eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteğini eksiltmeyen ve bugünlere gelmemizi sağlayan abim Zekeriya BİNEN'e, her daim dualarıyla güç bulduğum, maddî ve manevi yükümü hafifleten değerli anneme, ablama kıymetli aileme teşekkür ederim.

Zeynep GEZER
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
1.3. İslam Aile Hukuku ve Türk Medeni Hukuku’nun Tarihi Süreci	3
1.4. Kadın ve Erkek Açısından Fıtri Farklılıkların Aile İçi Rollere Etkisi	6
2. İSLAM HUKUKU’NA GÖRE EŞLERİN AİLE İÇİ ROLLERİ.....	12
2.1. İslam’da Ailenin Yapısı ve Önemi	12
2.2. Eşlerin Rollerinden Kaynaklı Sorumlulukları	18
2.2.1. Mehir.....	19
2.2.2. Nafaka	24
2.2.3. Kavvâmlık.....	27
2.2.4. Mal rejimi	31
2.2.5. Mesken konusu	35
2.2.6. Evin hizmeti ve iş bölümü	36
2.2.7. İzin konusu.....	38
2.2.8. Emanetleri koruma.....	40
2.2.9. Cinsel münasebet konusu.....	42
2.2.10. Ted’ib.....	44
2.2.11. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi	46
2.2.12. Emzirme konusu	48
3. TÜRK MEDENİ HUKUKU’NA GÖRE EŞLERİN AİLE İÇİ ROLLERİ.....	50
3.1. Eşlerin Hak ve Yükümlülükleri	50
3.1.1. Birliğin mutluluğunu sağlama yükümlülüğü	51
3.1.2. Birlikte yaşama yükümlülüğü	52
3.1.3. Eşe sadakat gösterme yükümlülüğü.....	52
3.1.4. Evlilik birliğini yönetme yükümlülüğü.....	54
3.1.5. Yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğü.....	55
3.1.6. Meslek ve iş seçimine özen gösterme yükümlülüğü	56
3.1.7. Evlilik birliğinin giderlerine katılma yükümlülüğü	57
3.1.8. Çocuklara bakma ve yetiştirme yükümlülüğü	59
3.1.9. Nafaka yükümlülüğü.....	60

3.1.10. Mal rejimi	61
3.1.11. Aile konutu	64
4. İSLAM HUKUKU VE TÜRK MEDENİ HUKUKU'NDA EŞLERİN AİLE İÇİ ROLLERİNİN MUKAYESESİ.....	66
4.1. Aile Reisiği	66
4.2. Mal Rejimi	67
4.3. Mehir.....	69
4.4. Nafaka	70
4.5. Mesken.....	71
4.6. İzin Konusu.....	72
4.7. Te'dib.....	73
4.8. Ev Düzeni ve İş Paylaşımı	74
4.9. Giderlere Katılma	75
4.10. Çocukların Korunması ve Yetiştirilmesi	76
4.11. Cinsel Sorumluluk	76
4.12. Emzirme.....	77
5. SONUÇ	79
KAYNAKLAR	81

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TMK.	: Türk Medeni Kanunu
md.	: Madde
r.a	: Radiyallahu anh
sad.	: Sadeleştiren
s.a.v.	: Sallâllahualeyhivesellem
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme Eden
t.s.	: Tarihsiz
y.y .	: Yayın Yeri Yok

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Aile kurumu, insanlık tarihi boyunca varlığını sürdürmüş ve toplumsal yapının temel unsurlarından biri olmuştur. Bireylerin ilk sosyalleştiği ve kişilik gelişimlerinin şekillendiği bir ortam olarak aile, hukuki, ekonomik, sosyolojik ve dinî olmak üzere birçok farklı disiplinle etkileşim hâlinde olan dinamik bir yapıya sahiptir. Kadın ve erkeğin bir araya gelmesiyle oluşan bu kurum, taraflara belirli roller, haklar ve sorumluluklar yükler. Dolayısıyla aile ilişkilerinin sağlıklı yürütülebilmesi ve tarafların haklarının korunabilmesi için sağlam bir hukuki zeminin bulunması zorunludur.

İslam hukuku, evlilik kurumunu dinî açıdan önemli bir statüye yerleştirmiş ve nikâh öncesinden başlayan süreçte eşlerin hak ve sorumluluklarını ayrıntılı biçimde belirlemiştir. Nikâh akdinin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan hukuki sonuçlar, eşlerin karşılıklı yükümlülükleri, aile içindeki iş bölümü, ekonomik sorumluluklar ve boşanma durumuna ilişkin hükümler klasik fıkıh literatüründe sistematik olarak ele alınmıştır. Türk Medeni Hukuku ise modern hukuk sisteminin temel ilkeleri doğrultusunda eşler arasında eşitliği esas almış, aile içi ilişkileri bu çerçevede düzenlemiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, İslam hukuku ile Türk Medeni Kanunu'nda eşlerin aile içindeki rollerini, hak ve sorumluluklarını mukayeseli bir perspektifle incelemektir. Araştırma kapsamında eşlere yüklenen rollerin kaynağı, sınırları ve uygulama biçimleri değerlendirilerek iki hukuk sisteminin aile yapısına yaklaşımının benzer ve farklı yönleri ortaya konulacaktır. Ayrıca modern dönemde özellikle kadının çalışma hayatına katılmasıyla birlikte ortaya çıkan rol değişimleri ve bunların hukuki yansımaları da çalışma kapsamında ele alınacaktır.

Literatür incelendiğinde, aile hukukuna ilişkin çalışmalarda daha çok mehir, nafaka, miras, mal rejimi gibi belirli hukuki konuların bireysel olarak ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, eşlerin aile içindeki rollerini ve bu rollerden doğan hak ve yükümlülükleri hem İslam hukuku hem de Türk Medeni Hukuku bağlamında karşılaştırmalı şekilde inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma, söz konusu boşluğu doldurmayı; iki hukuk sisteminin bakış açılarını,

dayandıkları ilkeleri ve uygulamadaki sonuçlarını karşılaştırmalı bir yöntemle analiz etmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın konusu aile içi ilişkiler ile sınırlandırıldığı için sadece aile içi ilişkilerde eşlerin rolleri ile ilgili kavram, maddeler ve başlıklar inceleme konusu yapılmıştır. Aile ve eşlerle ilgili diğer hak ve sorumlulukların alanlarına giriş yapılmamıştır. Araştırmanın konusu eşler olduğu için çocukların ebeveynine karşı hak ve sorumlulukları da konu kapsamında değildir.

Aile kurumunun toplumun sürekliliği ve istikrarı açısından taşıdığı önem dikkate alındığında, eşlerin rollerinin doğru anlaşılması büyük bir gereklilik arz etmektedir. Rol dağılımındaki belirsizlikler veya kültürel etkilerle ortaya çıkan yanlış uygulamalar, aile içi uyuşmazlıkların artmasına ve toplumsal yapının zedelenmesine yol açabilmektedir. Bu çalışma, hem İslam hukukunda hem de Türk Medeni Hukuku'nda eşlere yüklenen rollerin hukuki dayanaklarını nesnel biçimde ortaya koyarak aile içi ilişkilerin sağlıklı ve dengeli bir çerçevede değerlendirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu araştırmada, İslam hukuku ve Türk Medeni Hukuku çerçevesinde eşlerin aile içi rollerine ilişkin normların sistematik olarak analiz edilmesi amaçlandığından, çalışmada öncelikle konuya dair temel hukukî kaynaklar tespit edilmiştir. İslam hukuku bağlamında Kur'an ve Sünnet'te yer alan ilgili naslar incelenmiş; klasik dönem fıkıh literatürü ile özellikle Hanefî ve Şafî mezheplerinin konuya ilişkin görüşleri temel başvuru noktaları olarak değerlendirilmiştir. Türk Medeni Hukuku açısından ise Türk Medeni Kanunu'nun aile hukukuna ilişkin hükümleri esas alınmış ve bu hükümler doktrin ve yargı içtihatları doğrultusunda analiz edilmiştir.

Araştırmada hem birincil hem de ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Birincil kaynakları Kur'an-ı Kerim, hadis kaynakları, klasik fıkıh eserleri ve Türk Medeni Kanunu oluşturmaktadır. İkincil kaynaklar ise modern dönem fıkıh araştırmaları, hukuk kitapları, tezler, akademik makaleler ve ansiklopedi maddelerinden oluşmaktadır.

Metodolojik açıdan çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmış, ardından elde edilen veriler tümdengelim ve tümevarım teknikleriyle analiz edilmiştir. İslam hukuku ve Türk Medeni Hukuku'nun aynı konuya ilişkin düzenlemeleri, normatif düzeyde karşılaştırmalı (mukayeseli) yöntem kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu

doğrultuda iki hukuk sisteminin benzer ve farklı yönleri, dayandıkları ilkeler ve sonuçları bakımından sistematik biçimde ele alınmıştır.

1.3. İslam Aile Hukuku ve Türk Medeni Hukuku'nun Tarihi Süreci

İslam hukuku insanlar arasında ve Allah ile kul arasındaki ilişkileri düzenleyen içeriği ve sistematığı açısından diğer hukuk sistemlerinden farklıdır. Bu hukuk sisteminde konular; ibâdât, muâmelât ve ukûbat şeklinde üç ana bölüme ayrılmaktadır. Klasik fıkıh kitaplarında aile hukuku, İbâdât ve muâmelât bölümleri arasında yer alan Münâkehât başlığında işlenmiştir. Çağdaş İslam hukukçuları ise aile hukukuna “ahvâl-i şahsiyye” başlığı içerisinde yer vermiştir.¹

İslam Aile Hukuku; evlilik, mehir, nafaka, miras, gibi konuları, bireylerin aile hayatındaki hak ve sorumluluklarını düzenleyen önemli unsurları kapsamaktadır. Aile hukuku, İslam hukukunun erken dönemlerinden itibaren üzerinde titizlikle durulan alanlardan biri olmuştur. Bu alanda yapılan düzenlemeler, eski mevcut örfe göre uygulanan hukuk kurallarından bağımsız adalet ilkesi dahilinde yeni bir hukuki düzlemde ele alınmıştır.

İslam Aile Hukuku'nun temel kaynakları Kur'ân-ı Kerim ve sünnettir. İcmâ ve kıyas yöntemleriyle de değişen toplumsal koşullara ve ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Hukuk tarihinde fıkıh tedvin döneminden itibaren mezheplerin fıkıh ve fetva kitaplarında, aile hukuku konularına dair hükümler belirlenmiş ve bu hükümler kadılar tarafından uygulanmıştır.² İslam Aile Hukuku'nu kapsayacak bir biçimde yapılan ilk kanunlaştırma çalışması Malezya topraklarında yaşayan Melaka sultanlığında 1422-1444 yıllarında³ ortaya çıkan “Undang Undang Melaka” adlı metindir.⁴ Bu metinde aile hukuku ile ilgili Şâfiî mezhebinin genel kabul gören görüşleri dahilinde düzenlemeler yapılmıştır.⁵ Modern anlamda aile hukuku alanında ilk kanun metni çalışması olarak Hanefî fikhına göre Mısır'da Kadri Paşa tarafından düzenlenen ve 615 maddeden oluşan

¹ Mehmet Akif Aydın, *İslam ve Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 3.

² Abdullah Çolak, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023), 23.

³ Ahmet Temel, *Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2020), 15.

⁴ Ahmad Ibrahim, Ahilemah Joned. *The Malaysian Legal System*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1987. 1.

⁵ Sharifah Suhana Ahmad. *Malaysian Legal System*, Kuala Lumpur: MLJ, 1999. 3

“el-Ahkamu’ş-şer’iyye fi’l-Ahvali’ş-şahsiyye” olarak kabul edilebilir fakat metin resmi olarak tanımlanmamıştır.⁶

Karahanlılar döneminden beri aynı yöntemle tedvin ve telif edilerek ortaya çıkan fıkıh kitapları günümüz kanunlarının eşdeğeridir.⁷ Osmanlı döneminde aile hukuku ile ilgili konuların hükümleri Müslüman halk için fıkıh kitapları ve fetva mecmualarında yer alan hükümlere göre düzenlenirken, Müslüman olmayan halkın aile hukuku konularına dair hükümler ise kendi dini kaynakları ve din adamlarının görüşlerine bırakılmıştır.⁸ Osmanlı Devleti’nde XVII. yüzyıla kadar yarı resmi bir hukuk normu ve aile hukukunda temel kaynak olarak kullanılan Molla Hüsrev’in (885-1480) “*Dürrer ve Gurer*” adlı eseri,⁹ XVII yüzyıldan itibaren ise İbrahim Halebi’ye (956-1954) ait olan “*Mülteka’l Ebhur*” adlı fıkıh metni 1917 yılına kadar aile hukukunun resmi kodu olarak kullanılmıştır.¹⁰

Tanzimat ile birlikte Osmanlı’nın yıkılmasına kadar olan süreçte hukuki alanda yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden biri de Osmanlı Medeni Kanun’u olarak Mecelle-i Ahkâmı Adliyye’nin kabul edilmesidir. Başkanlığını Ahmet Cevdet Paşa’nın yaptığı Mecelle Cemiyeti tarafından 1869-1876 yıllarında 16 kitap ve 1851 madde halinde hazırlanan bu kanunda aile hukuku ile ilgili düzenlemelere yer verilmemiştir.¹¹ Tanzimat ile birlikte yaşanan sosyal değişimler aile hukuku alanında da yaşanacak yeni gelişmelere duyulan ihtiyacı gündeme getirmiştir. II. Meşrutiyetten sonra, Batıcılar İslamcılar ve Türkçülerin aile ve kadınla ilgili yazılar yayınlamaya başlaması,¹² feminizm hareketleri, kadınların sosyal hayata aktif katılmaya başlaması, kültürel sebepler, siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler bu alanda gerçekleşecek kanunlaştırma girişimlerine önemli bir etkiye bulunmuştur.

Mecelle’de yer verilmeyen ve boşta kalan aile hukuku ile ilgili alanı doldurmak amacı ile 1917 yılında 2 kitap ve 157 madde olan Hukuk-u Aile Kararnamesi hazırlanmıştır. Bu kararname İslam hukuk tarihi ve Osmanlı hukuk tarihinde aile hukuku alanında yapılan ilk kanunlaştırma hareketidir. Kararname üçlü bir karaktere sahiptir. Bu kararnamenin en önemli özelliği ise Osmanlı Devleti’nde istisnasız görüşleri

⁶ Mehmet Akif Aydın, “el-Ahkâmü’ş-şer’iyye fi’l-ahvali’ş-şahsiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Aralık 2025).

⁷ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 23.

⁸ Hüseyin Hatemi - Burcu Kalkan Oğuztürk, *Aile Hukuku* (İstanbul: On iki Levha, 2014), 5.

⁹ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 23.

¹⁰ Halil Cin - Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989), 1/54.

¹¹ Mehmet Akif Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuk Araştırmaları* (İstanbul: İz Yayınları, 1996), 174-177.

¹² Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuk Araştırmaları*, 174-177.

kabul edilen Hanefî mezhebinin yanı sıra burada diğer mezheplerin görüşlerine de başvurulmuş olmasıdır.¹³ Ayrıca bu kanun sadece evlilik hukukuna dair hükümleri barındırmaktadır.¹⁴ 8 Muharrem 1336-125 Ekim 1917 yılında Sultan Reşat tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İçeriden ve dışarıdan yapılan baskılar sonucunda 2 senesini tamamlamadan yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁵

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra geçerli hukukun yenilenmesi ve modernleştirilmesi amacıyla 1923'te Adliye Vekâleti aracılığıyla aile, kişiler ve miras hukuku alanlarında çalışmaların yapılması için Ahval-i Şahsiye komisyonu kurulmuştur. Bu kurul temel olarak fıkıh kurallarından yararlanarak bir taslak metni hazırlayıp meclise sunmuştur. Meclis metnin yeniden incelenmesi ve düzeltilmesi ihtiyacı var kararıyla iade etmiştir. 1924 yılında komisyon çalışmalara yeniden başlayarak İsviçre Medeni Kanunu'ndan da örnekler alınarak 142 maddeden oluşan bir aile kanunu tasarısı hazırlamıştır.¹⁶ Yapılan çalışmalar sonucunda 17 Şubat 1926 yılında 743 sayılı Türk Medeni Kanunu kabul edilerek Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir. 743 sayılı Türk Medeni Kanunu medeniyetçi, devrimci, laik, sosyal kurallara sahip olup, eşler arasında göreceli eşitlik ilkesini benimsemiştir. 1926 Türk Medeni Kanunu aile ilişkilerinde kadının haklarına büyük oranda iyileştirmeye gitmekle beraber eşler arasında mutlak bir eşitlik durumu sağlayamamıştır.¹⁷

1950'li yıllardan itibaren tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin hızlanması ile birlikte kadın artık ekonomik ve sosyal hayatta aktif bir şekilde rol almaya başlamıştır.¹⁸ Kadının çalışma hayatına katılmasıyla beraber yaşanan sosyal değişimler ve yeni durumlar ekseninde kadının toplumdaki yeri üzerine değil; aile içi konumu üzerinde sorgulama yapılmasına neden olmuştur. Ataerkil aile yapısında olan toplum yerini eşit haklara sahip bir hayat ortaklığına bırakmaya başlamıştır.¹⁹ Hukuk sistemleri sosyal, toplumsal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak zamanla değişime ihtiyaç duyarlar. Türk Medeni Kanunu'nda ekonomik, kişisel ve toplumun sosyal

¹³ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Hars Yayıncılık, 2005), 460.

¹⁴ Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/56-57.

¹⁵ Mehmet Akif Aydın, "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi" (Erişim 14 Aralık 2025).

¹⁶ Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, *Aile Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1986), 177.

¹⁷ Zafer Gören, *Türk Alman İsviçre Hukukuna Göre Farklı Cinslerin Eşit Haklara Sahip Olması* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1998), 63-66.

¹⁸ Cem Baygın, "Tanzimattan Günümüze Aile Hukukunun Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 22/3 (Aralık 2016), 459.

¹⁹ Mehmet Beşir Acabey vd., *Medeni Hukuk* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2000), 757.

ihtiyaçlarına cevap veremediği konularda yenilenme ihtiyaı olduğu için değişime uğramıştır.²⁰

Yeni Türk Medeni Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 22 Kasım 2001²¹ tarihinde kabul edilip 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı kanundur. 4721 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle 17 şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medeni'sini yürürlükten kaldırmıştır. Türkiye'de hukuk alanına dair kuralları içeren Medeni Kanun'un başlangıç hükümleri dışında kişiler hukuku, aile hukuku, eşya hukuku ve miras hukuku olmak üzere 4 kitap ve 1030 maddeden oluşmaktadır.

1926 sayılı eski Türk Medeni Kanunu birçok alanda erkekleri kadınlardan üstün tutan hükümlere sahipti. Bu özellikle 1926 sayılı Medeni Kanunu'nun İşlam hukukundan etkilenererek hazırlandığına işarettir. Çünkü toplumda yaygın uygulanan hukuk, İşlam hukukuydu. 2001'de kabul edilip 1 Ocak 2002'de yürürlüğe giren Medeni Kanun'la bu durum yerini kadın erkek eşitliğine bırakmıştır. Bu yeni kanunda en çok değişikliğin yapıldığı alanlardan biri de aile hukukudur. 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı yeni Medeni Kanun evliliğin hükümleri için eşit haklara dayanan hayat ortaklığını kabul etmiştir. Bu Medeni Kanun eşlere, örf ve geleneğe bağlı sabit roller vermektense eşlerin ailedeki rollerini kendilerinin belirlemesine fırsat sağlamıştır.

1.4. Kadın ve Erkek Açısından Fitri Farklılıkların Aile İçi Rollere Etkisi

Ailenin temel yapı taşlarından olan kadın ve erkek arasındaki farkların aileye etkisi konusunda fitrat kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Konu ele alınırken önce fitrat kavramını incelemek, konunun anlaşılması açısından önemlidir. Fitrat kelimesi sözlükte yaratmak, icat etmek, yarmak anlamlarına gelen “fatr” mastarından bir cins isim olarak yaratılış, belirli bir kabiliyet ve yatkınlığa sahip oluş anlamına gelmektedir.²² Dini terim olarak, Allah'ın yarattıklarını bilgisi istikametinde ve belirlediği tipolojiye göre yaratması demektir.²³ İnsanoğlunun yaratılacağı zamanda kendisi için Allah tarafından belirlenen tip,²⁴ İşlam,²⁵ Allah'ın isimlerinden bir tanesi,²⁶

²⁰ Mustafa Dural - Tufan ğz, *Türk zel Hukuku: Kişiler hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021), 1/5.

²¹ TMK md.1029

²² Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed b.Mkerrem İbn Manzûr, “Lisânu'l-Arab” (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994) (2008 A 314), 5/55.

²³ Ebû Muhammed (Eb's-Sen) Bedrddn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el- Ayn, *Umdetü'l-kârî fi şerhi şağiği 'l-Buğr*, ts., 7/94-95.

²⁴ İbn Manzûr, “Lisânu'l-Arab”, 5/55.

insanın daha anne karnındayken “said mi şaki mi” olduğuna dair durumunu²⁷ ifade etmek gibi birden fazla anlama sahiptir.

Bu çalışmada kabul ettiğimiz ve bizce uygun olan fitrat; insan için Allah tarafından tespit edilen model olan tipoloji, psikolojik ve anatomik yapı anlamında kullanılmasıdır. Tanımlardan da anlaşıldığı üzere “fitrat” kelimesi insanın hem madde hem de ruhsal yönünü ifade etmektedir. Fitrat kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de bir yerde kullanılmışken, fatır kökünden türemiş isim ve fiiller ise on dokuz yerde geçmektedir. İnfîtâr ve Fâtır sûreleri de aynı kökten türemiştir. Hadislerde ise “fitrat” kelimesi yaklaşık olarak ellibeş hadiste geçmektedir.

Tarih boyunca bütün toplumlarda var olan kadın ve erkek olma durumu, biyolojik ve fiziksel olarak belirli özelliklerle süre gelmiştir. Bu iki cins arasındaki biyolojik, fiziksel, psikolojik farklılıklar inceleme konusu yapılmış ve toplum tarafından bu durum dikkate alınarak bireylere farklı roller yüklenmiştir. İki taraf arasında kromozomlar, üreme organları, hormon farklılıkları, kas ve yağ dağılımı önemli biyolojik farklılıklardandır. Stresi yönetme, risk olasılığı yüksek işlere girişme, empati ve iletişim gibi psikolojik farklılıklarda önemli özelliklerdendir. Bu durum ise cinsler arasında ortaya çıkabilecek davranışsal ve bilişsel farklılıklar açısından önemli mesajlar içermektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de “Ey insanlar! Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık”²⁸ mealindeki ayette insanın kadın ve erkek iki ayrı cinsten çift olarak yaratıldığına dair mesaj verilmiştir. Böylece iki cinsten her birine farklı kabiliyetler ve özellikler verilmiştir. Bireyler bu kabiliyet ve özellikler sayesinde aile ve toplumda mevcut olan hak ve ödevlerini yerine getirmektedirler. Mükellef olmak için akıl ve ehliyet şartını taşıması gereken kadın ve erkek sorumluluk üstlenme noktasında vurgu yapan eşittir. Kur’ân-ı Kerim’de bu konuya vurgu yapan: “*Allah’ı çok zikreden erkeklerle Allah’ı çok zikreden kadınlar var ya, işte onlar için Allah bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*”²⁹ Mealinde ayet mevcuttur. Bu ayette muhatap noktasında kadın erkek arasında hiçbir fark olmadığına vurgu yapılmıştır. “*Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, altlarından ırmaklar akan cennetler vaad buyurdu. Orada ebedi kalacaklardır. Hem de Adn cennetlerinde hoş meskenler vaad etmiştir. Allah’ın rızası*

²⁵ Aynî, *Umdetü’l-kârî fî şerhi Şahîhi’l-Buhârî*, 7/94-95.

²⁶ *Diyanet Vakfı Meali* (Erişim 24 Eylül 2025). el-En’am 6/14; el- Fâtır 35/1.

²⁷ Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Ğâmûs* (Beyrut: Daru’l Fikr, 1994), 351.

²⁸ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Hucurât 49/ 13

²⁹ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Ahzâb 33/ 35.

ise hepsinden büyüktür. İşte asıl büyük kurtuluş da budur”³⁰ mealindeki ayette cinsiyet ayrımı yapılmaksızın iyilik yapanlara verilen mükafat ve cennetler vaad edildiği bildirilmiştir. Böylece ayetlerde verilen mesajlardan cinsiyetler arası üstünlük durumunun olmadığı da anlaşılmaktadır. “O halde yüzünü, Allah'ı bir tanıyarak dine, Allah'ın insanları üzerine yaratmış olduğu fitratına doğrult. Allah'ın yaratılışında değişiklik bulunmaz. Dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler”³¹ mealindeki ayette verilen mesajda insan ırkının fitrat ve cinslerinde kendine has fitri özellikleri olduğu görülmektedir.

İslam'da bütün varlıkların Allah'ın yaratmış olduğu kodlarla korunmasının sağlanması gerekliliği önemli yer tutar. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de kadın ve erkeğe ait bazı emirlerde kadının kadın olarak erkeğin erkek olarak yani yaratılış hali üzerinde korunmasına dönük ifadelerin olduğu gözlenmektedir. İki cins arasında cinsiyet açısından fark olduğu gerçekliği ile birlikte biyolojik ve kültürel konumlarından dolayı bir eşit olma durumu değil de bir eşdeğer olma durumu mevcuttur. Lakin iki cinsin psikolojik, fizyolojik, anatomik ve cinsiyet farklılıkları iki cinsin eşit olma durumunu zorlaştırmaktadır. Dini naslarda eşler için kullanılan “zevc” kelimesi iki cinsin eş değerliliğine örnektir. Zevc kelimesinin sözlük kullanımı ve anlamı arasında terlik ve ayakkabı gibi çift olarak kullanılan eşyaların her bir teki için kullanılması da bu kelimenin birbirini tamamlayıcı olmasıyla ilgili güzel bir ifadedir. Kadın ve erkeğin doğaları, özellikleri ve fonksiyonları farklılık arz etse de birbirlerinden bir bütünü meydana getirecek şekilde birbirlerini tamamlarlar. Böylece dini naslarda iki cins için eş değerliliğin ve tamamlayıcılığın ön plana çıktığı da görülmektedir.

İslam hukukunda erkek ve kadının insan olma ve kulluğa bağlı hak ile sorumluluklarında eşit, taşıdıkları farklı nitelik veya rollere bağlı haklar ve ödevlerde ise iki cinsi de koruyan, yeri geldiğinde eşit yeri geldiğinde denk yani misli hükümlerin verildiği görülmektedir.³²

Akıl ve ehliyet şartını taşıyan kadın ve erkek, sorumluluk üstlenme noktasında eşittir. Ancak mükellef olunanları yerine getirmede bazı durumlarda kadın ve erkek olmaya göre değişen hükümlerin varlığı mevcuttur. Buna örnek olarak cemaatle kılınan namaz, cuma, cenaze ve bayram namazlarına katılmak sorumluluğu konusunda iki cins arasında farklılıklar vardır. Kadınların katılma zorunluluğu olmazken erkekte katılma

³⁰ *Diyanet Vakfı Meali*, et-Tevbe 9/72.

³¹ *Diyanet Vakfı Meali*, er-Rûm 30/30.

³² Hilal Özay, “İslam Hukuku Açısından Cinsiyet”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/5 (31 Mayıs 2019), 318-330.

zorunluluğu vardır. Cuma namazı ile ilgili Hz. Peygamberin “*Cuma namazı her Müslüman üzerine cemaatle ifa edilmesi gereken bir vecibedir. Ancak dört istisnası vardır: kadın, köle, çocuk, hasta*”³³ hadisi konu açısından örnektir. Kadının muafiyet sebebi ise doğuştan gelen hamilelik, lohusalık, çocuğa bakma, emzirme gibi durumlardan dolayı ona tanınan bir kolaylıktır. İnsanın kadın ve erkek olarak farklı özelliklerle yaratılmış olması düzene ve sorumluluklara ilişkin ilahi bir alt yapıdır.³⁴

Temel haklar, muamele ve mülkiyet edinmede kadın erkek ayrımı söz konusu olmamakla birlikte iki tarafta eşittir. Yani yaratılışı göz ardı ederek mutlak eşitliğin sağlanmaya çalışılması dengeyi bozmaya sebep olma ihtimali ile karşı karşıyadır.

Kadın ve erkek birbirini tamamlayan birbirleri ile kaim olan farklı özellik ve kabiliyetlere sahiptirler. Yaratılış olarak kadın ve erkek arasında bir eşitlik yaratmaya çalışmak son derece yanlıştır. Anatomik ve fizyolojik farklılıklar kadın ile erkek arasındaki rollerden ve toplumsal farklılıklardan da olsa kadın erkek arasında bir eşitlik durumundan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bu yapısal olarak mevcut olan eşitsizlik durumu, eşitliği de imkansız kılmaktadır.³⁵

Toplumsal cinsiyet tanımlaması da cinsiyet kavramına, fiziksel ve biyolojik özelliklerden farklı bir anlam yüklemektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı doğuştan getirilmeyen ama yaşanan çevrenin etkileşimiyle ortaya konulan görevleri ve bireylere biçilen rolleri ifade etmektedir. Cinsiyet kavramıyla aralarındaki fark ise cinsiyetin genetik ayrımları ifade etmesidir.³⁶ Yani toplumsal cinsiyet genetik yapıyla ilgili bir durum değildir. Tam aksine toplum da bireylerin birbirlerinden öğrenerek ve etkilenerek aktarılan durumlarıdır. Toplumu oluşturan ve sosyal bir varlık olan insanın da buradaki toplumsal cinsiyet rollerini birbirlerine aktarması da son derece tabidir. Toplumsal cinsiyet erkek ve kadının toplumda yer alan bireylerin biyolojik farkları haricinde toplumun bireylere algılama biçimi onlarla ilgili düşünceleri ve davranışlarına dair beklentileri ve toplumun onları görme biçimidir.³⁷ Bireyin toplumsal rollere uygun davranması beklenir, bu rolleri ise toplumda var olan inançlar ve değerler oluşturur.

Toplumsal cinsiyet rolleri geleneksel ve eşitlikçi olarak iki şekilde açıklanmaktadır. Geleneksel yaklaşımda kadının ev işleriyle uğraşması çocukların

³³Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd* (Beirut: Daru’Risaleti’l -Alemiyye, 2009), "Salat", 209.

³⁴ Özay, “İslam Hukuku Açısından Cinsiyet”, 318-330.

³⁵ Vildan Sali Duman, *İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kadın - Erkek - Eş mi / Eşit mi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 43.

³⁶ Zehra Yaşın Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2004), 276.

³⁷ Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet*, 276.

bakımı gibi sorumlulukları varken, erkeğin ise evin geçimini sağlama ve aileyi koruma sorumluluğu vardır. Eşitlikçi anlayış aile içi sorumluluklar, iş hayatı ve sosyal alanda da kadın erkeğin eşit olduğu ve bunları yardımlaşma ile sürdürmelerini kabul eder. Bireylerin evlilik müessesesinde beklentisi ise bu iki anlayışa göre farklılık arz etmektedir. Yapılan araştırmalarda da evliliğe dair beklentilerin kültür ve çevrenin etkisiyle farklılık gösterdiği görülmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yaygınlaşan sanayileşme ve şehirleşme toplumsal hayatın her alanında önemli etkilere yol açtı. İletişim kanallarının çoğalması ile şehir merkezleri kadar kırsaldaki alanları da etkileyerek, geleneksel ve kapalı yapıda olan normları da etkilemiştir. Değişime tabi olan yapılardan bir tanesi de aile yapısıdır. Buradaki değişim hem işlevsel hem de işleyiş olarak yaşanmıştır. Bu değişimlere kimi aileler ayak uydururken kimi ailelerde ayak uyduramamıştır. Ailenin yapısının değişmesi aile içindeki ilişkilerde de değişimi sürmüştür. Ailede bireylerin ilişkisi hiyerarşik ilişkiden eşitlikçi bir ilişkiye doğru yönelmiştir. Burada kadının çalışma hayatına atılması, hukuksal güvenceler elde etmesi de önemli etkenler arasındadır.

Mevcut toplumda hem çağdaş hem de geleneksel özelliklerini özünde taşıyan aile yapısının korunmaya ve yaşatılmaya devam edildiği görülmektedir. Kadının annelik, aile içi birlik, beraberlik, dayanışma, sadakat gibi roller bunlardan bazılarıdır. Geleneksel ailede görev ve sorumluluklar, cinsiyet dikkate alınarak paylaştırılmıştır. Küreselleşme ve kentleşmenin etkisiyle kadın ve erkeğin rollerinde çok hızlı ve büyük değişimler gözlenmiştir, değişen toplumda kadının çalışma hayatına atılması ile birlikte ailenin yapısını oluşturan kadın ve erkek arasında da roller açısından değişimler ortaya çıkarmıştır. Buradaki değişimde her ne kadar kadının iş yükünün arttığı söylene de erkek açısından baktığımızda bir taraftan geleneksel olarak atfedilen rolleri sergilemeye çalışırken öte taraftan da değişen toplum yapısından kaynaklı olarak ev içi çocuk bakma gibi sorumlulukları ve empati hoşgörüsü gibi değerleri de sergilemesi beklenmektedir. İş hayatındaki ve aile içindeki taleplerin çelişmesi ile de ailelerde büyük stres kaynakları ortaya çıkmaktadır. Hem erkek hem de kadın için rol karmaşası durumu yaşanabilmektedir.

Aile içi yorumlarda kurallar değişim gösterse de nesilden nesle geçen insan topluluklarının tecrübelerinde yer alan en önemli olaylardan biri de şüphesiz ki değişimlerdir. Toplumsal değişim ise toplumun bir durumdan başka bir duruma geçişini ifade etmektedir. Bu değişimin görülme oranı toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Sosyal değişimler toplumun durum değiştirmesi demektir. Yaşadığımız

Türkiye toplumundaki değişimin durumu ise toplumumuza özgü bir değişimdir. Burada gelenekselden modern modeline geçmeye çalışan geçiş ailesi sürecindedir. Türkiye'deki aile yapısında ise hem çekirdek aile hem de geleneksel aile yapısını taşıdığı görülmektedir. Toplumlarda ekonomik sosyal kültürel gibi alanlarda değişim görülmekle beraber değişimin yaşandığı bir alanda şüphesiz ki ailedir. Bu değişim ailenin önemi konusunda bir değişim olmayıp; ailenin iş alanı, görev, sorumluluklar ve belli başlı değerleri konusunda olduğu görülmektedir. Özellikle son yüzyılda yaşanan toplumsal değişim hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bu toplumsal değişimin birey ve topluma ait alanları da etkilediği görülmektedir.

Geleneksel ailelerde kadın ve erkeğin rollerinin sınırları katı bir şekilde bellidir. Erkek dış işlerden, kadın ise evin içindeki işlerden sorumludur. Rollere ait görev ve sorumluluklar cinsiyete göre belirlenmiştir. Modern toplumda aileye bakıldığında, modern olarak nitelenme sebepleri sanayileşme ve makineleşmedir. Modern ailede çekirdek aile kavramı ön plana çıkarken geleneksel aile yapısında ise geniş aile kavramı mevcuttur. Modern toplumla birlikte modern ailede iş paylaşma ve görev alanı herkesin bellidir. Ev ve iş yeri ayrılmıştır.

Geleneksel aile yapısında en yaşlı kişi karar veren merciken, modern aile yapısında bu durum yoktur. Kadın erkek arasında hiyerarşik bir ilişkiden ziyade eşitlikçi bir ilişki vardır. Kararlar karı koca arasında alınmaktadır. Kadının çalışma hayatına atılması bu durum üzerinde çok etkilidir. Modern toplumda kadın ve erkek statüsüne göre roller değişmektedir. Kadının ev içi işlerde sorumluluğu ve erkeğin ev dışı işlerdeki sorumluluğu yerini artık kadının dış işlerde ve erkeğin ev içi işlerinde rol paylaşımına gidildiğini göstermektedir. Modern aile yapısında sıkı mahremiyet yerini gevşek mahremiyet ilişkisine bırakmasıyla da şiddet, boşanma ve aldatma gibi olayların etkisiyle artık ailenin kamulaşmasına neden olmuştur.³⁸

³⁸ Zekiye Demir, “Değişen Toplumlarda Ailenin Değişmeyen Özellikleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (Aralık 2021), 772.

2. İSLAM HUKUKU'NA GÖRE EŞLERİN AİLE İÇİ ROLLERİ

2.1. İslam'da Ailenin Yapısı ve Önemi

Aile, akrabalık ilişkisi ile birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk olarak tanımlanmaktadır.³⁹ Aile insanlığın ilk dönemlerinden beri varlığını devam ettiren bir yapı olmakla birlikte, Antropolojik araştırmalarda ailenin varlığını görmek mümkündür.⁴⁰ İnsanın temel niteliklerinin şekillendiği yer olan aile küçük bir toplum konumundadır. Medeniyetlerinde ilk aşaması olan aile, tarihin hiçbir döneminde sadece cinsî ihtiyacı karşılamak için kurulan bir yapı olmamıştır.⁴¹

Aile bulunduğu toplumdaki bireyleri yenileyen, kültürel aktarımın kaynağı, çocukların topluma kazandırıldığı, biyolojik ve psikolojik doyumun sağlandığı ortam olma görevini üstlenmektedir. Bu durum ailenin sürekli değişime ve gelişme açık bir yapı olduğunu da göstermektedir. Farklı toplumalarda farklı aile tiplerine rastlanılması da bu durumu destekler niteliktedir. Aileyi oluşturan bireylerin hakimiyet şekli ve aile biçimi bölgesel şartlara, dönemsel değişimlere, sosyal ve iktisadi değişkenlere göre değişmektedir.

Aile kurumu, işlevsel farklılıkları olan çeşitli biçimlere sahip olsa da temelde geniş aile ve çekirdek aile⁴² olarak sınıflandırılabilir. Geniş aile, anne, baba, dede, nine, eş, çocuk, torunlardan oluşabilirken; çekirdek aile ise yalnızca anne, baba ve çocuklardan oluşan daha dar kapsamlı bir aile modelini ifade eder.⁴³ Ataerkil ve anaerkil oluşuna göre de ailedeki hâkimiyetin hangi bireyde olacağı değişmektedir. İnsanın sosyal bir varlık oluşu onun belirli bir düzene ve kurala ihtiyaç duymasını beraberinde getirir. Bu noktada din ve hukuk, bireyin hem kişisel hem de sosyal yaşamını düzenleyen iki önemli alan olarak karşımıza çıkar. Özellikle İslam dini aile kurumuna büyük önem atfetmiş; evlilik, boşanma, çocukların eğitimi, miras gibi pek çok konuda ayrıntılı hükümler getirmiştir. Ancak İslam'dan önceki semavi dinlerde ve

³⁹ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Aralık 2025).

⁴⁰ İslam Can, *Ailenin Tarihsel Gelişimi Dünü Bugünü ve Yarını, Sistematik Aile Sosyolojisi* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2013), 57-79.

⁴¹ Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilim)* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1983), 88.

⁴² Aydın, "Aile".

⁴³ Aydın, "Aile".

eski toplumlarda da aile kurumu, sadece biyolojik değil; kutsal ve ahlaki bir birliktelik olarak görülmüş ve korunmuştur. Aile, hem dinsel hem de toplumsal düzenin yapı taşı olarak kabul edilmiştir. Bu durumda tarih boyunca aile yapısının sadece hukuki değil aynı zamanda dini bir çerçeve içerisinde de değerlendirildiğini görmek mümkündür.

İslam'dan önceki semavi dinlerde ailenin önemi ve yapısı ile ilgili verilen kısa bilgilerden sonra son din ve evrensel din olan İslam'da ailenin önemi ve genel yapısına değinilecektir.

Yahudilikteki aile yapısının ataerkil bir yapıda olduğu görülmektedir. Aile hem sosyal hem de dini bir kurum olarak kabul edilmektedir. Aile, Yahudi inancında insan neslinin çoğalması ve devamının sağlanması yolunda dini bir görev olarak kabul edilmektedir.⁴⁴ Evlenmeyen kişi bekar kalarak hem sosyal bir yapı hem de dini bir yapı olan aileyi yok etmeye çalıştığı için büyük bir günah işlemiş sayılmaktadır. Yahudilikte evliliğin teşvik edilmesi ve yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olarak işaret eden bir ifade şöyledir: “*Evler yapın, karılar alın, oğullarınıza karılar alın ve kızlarınızı kocaya verin.*”⁴⁵ Yahudilikte kendi ırkları dışında kimse ile evlenilmemesi gerektiği düşüncesi hakimdir. Bunun nedeni ise topluluk olarak kendilerinin seçilmiş ve kutsal bir ırk olma anlayışından almıştır. Yahudilikte ibadete dair ritüellerin yerine getirilmesi ve aileye dair sorumlulukları yerine getirmek babaya ait kabul edilmiştir.⁴⁶ Neslin erkek çocukla⁴⁷ devam ettiğinin kabul edilmesinden dolayı erkek çocuk önemlidir. Miras erkek temel alınarak belirlenir. Kadın kocasının bir malı olarak kabul edilmiştir.⁴⁸ Kadından erkek çocuk doğurması beklenir ve bu durumun karşılanmaması halinde ise başka bir kadınla evlenip erkek çocuk sahibi olmasına imkan tanınmalıdır. Yahudilikte aile, dini bir kurum olarak kabul edildiği için dinin bu konudaki emir ve yasaklara uygun olarak hareket etmeye dikkat edilmiştir. Burada kutsal metinlerde önemli birer kaynaktırlar. Ataerkil aile yapısına sahip olan Yahudi ailesi sadece kan ve sıhhi akrabalığı değil cariye, köle ve hizmetçileri de kapsayan bir geniş aile modelidir.⁴⁹

Hıristiyanlıkta aile yapısı Yahudilikteki aile yapısı ile benzerlik göstermektedir. Hıristiyanlıkta aile dini bir yapıdır. Buradaki aile modeli ataerkil yapıdadır.

⁴⁴ Hakkı Şah Yasdıman, “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (Aralık 2001), 241-266.

⁴⁵ *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), Yeremya, 29: 5-6.

⁴⁶ Tekvin, 17:2-8

⁴⁷ Mustafa Erdem, “Dinler ve Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi* (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Aralık 1991), 1/345.

⁴⁸ Aydın, “Aile”.

⁴⁹ Ömer Faruk Harman, “Semavi Dinlerde Aile” (Aile Sempozyumu 3, Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015), 48.

Hristiyanlıkta kadına karşı negatif tutumun nedeni, “Havva’nın ilk günaha yönlendiren kadın” olarak kabul edilmesi gelmektedir.⁵⁰ Bu durum kadının erkek üzerinde hâkimiyeti iddia etmemesine sebeptir. Buna rağmen kadın Yahudilikteki gibi erkeğin malı da değildir. Hristiyanlıkta boşanmanın yasak olmasının gayri meşru yollara sapmaya yol açtığı görülmektedir.⁵¹ Hristiyanlıkta erkeğe mutlak bir yetki verilmekte ve erkek ailenin bütün sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdür. Hristiyanlıkta aile, kilisenin küçük bir modeli olarak da kabul edilir.

Cahiliye döneminin adaletten uzak uygulamalarına karşı İslam’ın adalet ilkesi doğrultusunda getirdiği yenilikler, yeni bir toplumun inşasını oluşturmuştur. Toplumu inşa yolunda İslam dininin iyileştirmeye çalıştığı alanlardan biri de aile kurumudur. Aile de ilk önce kadın figürüne değerini kazandırarak ilk adımı atmıştır. Toplumda yok sayılan kadının varlığını koruma altına alma, insan seviyesinde değer görmesini sağlama, ailenin temel dayanaklarından olma gibi temel insani değerleri kadına kazandırmıştır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) tebliğ ettiği din olan İslam’ın vahiy edilmeye başlandığı zamana kadar ki dönem içerisinde düzenli bir aile kurumundan bahsetmek mümkün değildir.⁵² İslam’da aile; toplumu oluşturan, bireyi yetiştiren, eğiten temel bir yapı olarak kabul edilmiştir. Ailenin bireyleri bir araya getirme ve birleştirme özelliğinden dolayı da İslam dini bu yapıya çok önem vermiş ve temelini sağlam atma konusunda çok hassas davranmıştır.⁵³ Bu konu ile ilgili Kur’ân-ı Kerim’de: “İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfü ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.”⁵⁴

Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.⁵⁵

Mealindeki ayetler evlenmeyi teşvik etmektedir. Çünkü ailenin hem sosyal hem de dini olarak korunması gereken bir yapı olma özelliği mevcuttur. Kısaca aile İslam’da hem sosyal hem de dini bir kurum olarak kabul edilmiştir.

⁵⁰ Asife Önal, “Hristiyanlıkta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”, *Dinler Tarihi Derneği Yayınları Dinler Tarihi Araştırmaları* 3 (Haziran 2002), 115-136.

⁵¹ Aydın, “Aile”.

⁵² Ali Osman Ateş, *Asr-ı Saadet’te Dinler ve Gelenekler* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 298.

⁵³ Fazlurrahman, “Aile”, *Siret Ansiklopedisi* (İstanbul: İnkılap Basım Yayın, 1996), 2/28.

⁵⁴ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nûr 24/31.

⁵⁵ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/3.

İslam'da aile Hristiyanlıktaki gibi tamamen dini bir yapı değildir.⁵⁶ Kur'ân-ı Kerim'de sadece itikadi ve ibadet konularında düzenlemelere gidilmemiş insan ilişkilerini düzenleyen muamelat konusunda da düzenlemelerde bulunulmuştur. Dinin ana kaynakları olan Kur'ân ve sünnette aileye dair mesajların yer alması aileye verilen önemin göstergesi olmakla birlikte kurulan İslam ailesi de bu naslarda geçen ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. İslam'da aile insanların huzur bulduğu bir ortam; bireylerin birbirine destek olmasıyla birlikte beraberliğin pekiştiği bir birliktelik, sosyolojik ve psikolojik olarak sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinin hedeflendiği yer ve sağlıklı bir şekilde neslin devamının sağlanması noktasında çok önemli bir yapıdır. Ayrıca aile yeni nesillere değerleri aktarma noktasında da önemli bir aktarım kaynağıdır.⁵⁷ Semavi dinlerde benzer olarak İslam'da ailenin ilk kuruluş aşaması nikâh ile başlamaktadır. Nikâh bir akit olarak kabul edilmektedir. İslam'ın aile yapısı insan, kadın ve yaratılış anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir.

Evlilik kurumuna verilen önem evlilikten önce belirlenen şartlar ve durumlarla sağlanmıştır; Eşler arasında denklik arama, eş seçiminde temiz soy, güzellik, mal, dindarlık, ahlak gibi ölçütler arasında din ve ahlak güzelliğinin esas olduğunu vurgulamak, nişanlılık dönemi gibi önemli durumlarla ilgili düzenlemelerin olması evlilik öncesi dönemin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Evlilik gerçekleştikten sonra da İslam bireylere belirli sorumluluklar yükleyerek evliliğin yükünü paylaştırmıştır. Evlilik nikâhla başladığı için evliliği herkese duyurma noktasında gerekli törenleri tavsiye etmiştir. Evlilikten sonra da kişilerin eş olarak hukuki hakları koruma altına alınmış ve olası bir anlaşmama durumu karşısında olası çözüm unsurlarını da sunmuştur. Bu çözümler belirli bir sıra dahilinde uygulanmıştır. İnsan olma açısından kadın ve erkek arasında fark olmayıp ayrı bir şahsiyet olarak kabul edilen kadın toplumda yüklenen görev ve sorumluluklar açısından erkek ile aralarında farklılıklar bulunmaktadır.⁵⁸

Kur'ân-ı Kerim'de ailenin manevi yönüne dikkat çekilerek ailenin hem fiziki hem de psikolojik açıdan etkilerine değinilmiştir. Konu ile ilgili “Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük

⁵⁶ İsmet Eşmeli, “Semavi Dinlerde Aile”, ed. Salih Aybey vd. 19/69. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017.

⁵⁷ Kemal Göz, *İslam Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 44.

⁵⁸ Aydın, “Aile”.

mü ediyorlar?”⁵⁹ ayette Allah Teâlâ'nın insanı tek bir cins değil de çift olarak yaratıp kadın erkek olarak ayırması ve bunları birbirine eş olması ile onlardan yeni insan neslinin türemesine vurgu yapılmıştır. Başka bir ayette: “*Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır*”⁶⁰ mealindeki ayette aileyi sevgi, şefkat, merhamet, mutluluk ve sakinlik gibi manevi duyguların yaşandığı bir kurum olarak ifade etmiştir. “*Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir*”⁶¹ mealindeki ayette evlendirmeye teşvik etme vardır. Çünkü aile eşlerin fiziki ihtiyaçlarını helal yoldan kazanıldığı bir yapıdır. “*Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükâfat Allah'ın katındadır*”⁶² mealindeki ayette aile sadece huzurun mutluluğun olduğu bir yapı olamayacağı durumların varlığına dair de vurgu vardır. Aynı zamanda hepsinin birer imtihan aracı olduğu da vurgulanmaktadır.

İslam hukukunda başlı başına bir hukuk alanı olarak İslam Aile Hukuku'nun var olması aile kurumuna verilen önemi göstermektedir. Aile hukuku temel olarak evlenme müessesesine dayanmaktadır. İslam hukukunda evlenmeyi karşılayan kavram ise nikâhtır. Bu aynı zamanda taraflar arasında da bir tür akittir. Bu akit eşlerin beraber yaşamasına, karşılıklı yardımlaşmasına izin veren ve taraflara sorumluluklar yükleme özelliğine sahiptir. İslam'da korunması esas olan neslin korunması evlilikle mümkündür. Bu madde ile evlilikler de ilişkiler meşru bir zeminde yürütüleceği için onunla birlikte nesil korunmuş olmakta ve dolaylı yoldan toplumun ve dinin korunması da sağlanmış olmaktadır. İslam'da çiftler eşit olarak değil eş olarak kabul edilmiştir. Birbirlerini tamamlayarak aileyi oluşturmuşlardır. Bu durumda adaletin sağlanması konusu da önemlidir. Kur'ân-ı Kerim'de nikâhla ilgili durumlar ve hükümler ayrıntılı olarak ele alınmış ve hangi durumlarda helal hangi durumlarda haram olduğu sınırları belirlenmiştir. Bu açıdan kendisine evlenmeye izin verilenler, kendisi ile evlenilmesi haram olanlar yani izin verilmeyenler, evlilikten doğacak sonuçlar, evliliğin gerçekleşmesi ile bu süreç içerisinde ortaya çıkacak sorunlar ve bu sorunların çözümünde takip edilecek usul ve esaslar, evliliğin sona ermesi durumunda ortaya çıkacak hukuk teferruatıyla işlenmiştir. İslam'da evlenmeye teşvik vardır. Ruhbanlık ve

⁵⁹ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nâhl 16/72.

⁶⁰ *Diyanet Vakfı Meali*, er-Rûm 30/21.

⁶¹ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nûr 24/32.

⁶² *Diyanet Vakfı Meali*, el-Enfâl 8/28.

mazeret olmadan bekar kalmak nehiy edilen bir durumdur. Aileyi oluşturmak toplumsal bir görev olarak Müslümanlara yüklenmiştir.⁶³

Kur'ân-ı Kerim sosyal birliğin ilk basamağının aile olduğunu belirtmektedir.⁶⁴ Kabile, ümmet ve millet gibi farklı sosyal topluluklar ailenin geçirdiği birleşme ve değişim sıralamasından kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Kur'ân-ı Kerim'de insanlar aracılığıyla kurulan ilk sosyal gruplaşma biçiminde olan, eşlerden ve çocuklardan oluşan aile modeli örneği Hz. Adem ve eşi Hz. Havva ve çocuklarında mevcuttur. Sosyal hayatın bütün unsurlarının oluşum merkezi olan ailenin temelinde sevgi, saygı, merhamet, yardımlaşma, dayanışma, vefa, dürüstlük gibi temel kurucu değerler mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim aynı zamanda aileyi, sosyal kaynaşmanın oluşması için belirli sorumluluklarla görevlendirdiği de görülmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ailenin ruhi ve manevi yönünden de bahsedilmektedir.⁶⁶

Ailenin kuruluş amaçlarından biri ahlaki bozulmanın önüne geçme ve toplumu sağlam olan ahlaki ilişkilere uygun bir şekilde yetiştirmektir. Hz. Muhammed (s.a.v.) hadislerde evliliğe teşvik etmiştir. Evliliği, harama karşı engel, namus ve iffeti koruma aracı olarak ifade etmiştir.⁶⁷ İslam'ın gelmesi ile kadın evlilik akdinin bir tarafı olmuştur. Balığ olmuş bir kadının rızası alınmadan evlendirilemeyeceği vurgulanmıştır. Kadın mirasçılar arasına girmiştir. İslam âlimleri insan soyunun devamı ve çoğalması aracı olarak evliliği görmüşlerdir.⁶⁸ İslam ailesinin önemli özelliklerinden biri de ailenin geniş aile ya da çekirdek aile olması değil asıl önemli olanın, aile ilişkilerini korunması ve ihmal edilmemesidir.⁶⁹ Böyle bir durumda araya mesafeler bile girse aile bağının devam edilmesine teşvik vardır.

İslam dininin evlilikle insanın tabiatında olan nefsanî isteğini, zina ve gayri meşru yollardan sağlanmasını yasaklayarak, evlilik müessesinin meşru sınırlar içinde kurulmasını isteyip, evlilik dışı bütün ilişkileri yasaklayarak zinayı büyük günahlardan saymıştır.⁷⁰ Böylece İslam'da ailenin kurulması ile neseplerin karışmasının önüne geçme işlevini de yüklenerek toplumu belirsiz olan nesebi kargaşalıklardan korumuş

⁶³ Saffet Köse, "Ca'ferilikte Mut'a ve Ona Karşı Sünnî Duruş", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 8/3 (Aralık 2008), 75-120.

⁶⁴ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/1.

⁶⁵ Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986), 963.

⁶⁶ *Diyanet Vakfı Meali*, er-Rûm 30/21.

⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâḫîḥ* nşr. Muhammed Zühayr b.Nasr (b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422/2001) "Nikâh", 5066.

⁶⁸ Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü't-Tefasir* (Beyrut: Darül Kur'an, 1981), 3/236.

⁶⁹ Musa Kazım Yılmaz, "İslam Ailesi Mahiyeti ve Yapısı", *Diyanet İlmi Dergi* 27/2 (1991), 37-54.

⁷⁰ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Furkân 25/68-69; el-İsrâ 17/31; el-En'âm 6/ 51.

olur.⁷¹ Toplum yapısının sağlam olmasının yolu ailenin sağlam olmasından geçer. Allah ve Resulünün emir ve tavsiyeleri ailenin korunmasına yönelik ilkelerin getirilmesi de ailenin sağlam bir temele dayandırılma gayretinden gelmektedir.⁷² İslam dini, tek eşliliği esas almakla birlikte belirli durumlarda çok eşliliğe ruhsat vermiştir. Ayrıca İslam'da evlenilmesi yasak olan kişilerde belirlenerek, kan yoluyla, süt yoluyla ve sıhhi yoldan olan akrabalarla evlilik yasaklanmıştır.

Boşanma ile ilgili olarak ne Yahudilikteki gibi bozulmuş bir sistem ne de Hristiyanlıktaki gibi katı bir tutum mevcuttur. İslam'da orta yol tutulmaya çalışılmıştır. Erkeğe daha fazla yetki tanınma sebebi de erkeğe yüklenen sorumlulukla bağlantılı olarak değerlendirmek mümkündür. İslam dininin ana kaynaklarından olan Kur'ân-ı Kerim'de aile ile ilgili korunması, devamı, idare edilmesi, çocuklar, eşler, boşanma gibi konular hakkında etraflıca bilgiler verilmektedir. Dinin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında aile ile ilgili birçok ilke ve değerin varlığını görmek mümkündür.

2.2. Eşlerin Rollerinden Kaynaklı Sorumlulukları

İslam'da aile, fertlerin birbirine karşı saygı, sevgi, merhamet gibi temel ahlaki ilkeler dahilinde güzel muamele de bulunması gereken hukuki bir ailedir. Bu ailede fertler sorumluluk sınırlarını kesin olarak çizip bir kenara çekilmeyen yeri geldiğinde insiyatif alan bir özelliğe sahiptir. İslam'da aile, eşlerin ortak görüş ve kararlarının dikkate alındığı bir istişare sistemine sahiptir. İslam ailesi ahlaki sorumluluklarının yanı sıra, nikâh akdiyle birlikte hukuki bir muamele olduğu için de taraflara belirli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Müslüman bireyin bu görev ve sorumluluklarına uygun hareket etmesi, mutlu huzurlu bir ailenin oluşmasına kaynaklık eder. Bu huzur ortamının devamı için bireylerin bu sorumlulukları yerine getirmeye titizlikle dikkat etmesi gerekmektedir. Bu aile yapısında “ben” merkezli değil “biz” merkezli anlayış mevcuttur. Fedakarlık ve dayanışma, bu ailenin temel nitelikleri arasındadır. İslam hukuku, nikâh akdi ile meydana gelen ailede, belirli ilke ve esaslar doğrultusunda eşlerin görev ve rollerini belirlemiştir. Ailede kadının kocasına karşı sorumlulukları olduğu gibi kocanın da karısına karşı sorumlulukları vardır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

⁷¹ Erdem, “Dinler ve Aile”, 1/345.

⁷² İsmail Hakkı Ünal, “Kur'an ve Sünnet Verileri Işığında Aile”, *İstanbul Müftülüğü Dergisi* 12 (Şubat 2011), 6-9.

Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer onlar Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler. Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdır, hakîmdir.⁷³

Mealindeki ayette bazı haklar belirtilmiş ve bu haklardan bazıları mali olurken, bazılarının da karı kocanın davranış şekillerine göre şekillendiği görülmektedir.

2.2.1. Mehir

“m-h-r” kökünden türemiş bir kelime olan mehir, sözlük anlamı olarak “ücret, bedel” anlamlarına gelmektedir.⁷⁴ Fıkıh terimi olarak ise mehir, kadının evlilik akdi sonucunda kocasından almaya hak kazandığı ve kocanın da karısına vermek zorunda olduğu parayı veya piyasa değerini haiz malı ifade etmektedir.⁷⁵ İslam hukukçuları arasında farklı tanımları da mevcuttur; kadının saygınlığının bir göstergesi olarak dinen verilmesi gereken mal,⁷⁶ kadına verilmesi vacip olan hak,⁷⁷ nikâhın sonucu olarak kadının lehine erkek açısından meydana gelen mali sorumluluk⁷⁸ gibi tanımlar yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de “mehir” kavramı geçmemektedir. Mehir yerine, mut'a⁷⁹ ecr,⁸⁰ sadukat,⁸¹ nihle,⁸² farîda,⁸³ tavl⁸⁴ yer almaktadır. Mehir kavramı daha çok hadis ve fıkıh kaynaklarında kullanılmaktadır.

Mehrin meşruiyeti kitap, sünnet ve İcmâ ile sabittir.⁸⁵ Mehire konu olacak mal kıymetli bir mal olabileceği gibi menfaat sağlayan bir unsur da olabilir.⁸⁶ Mal ile

⁷³ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/228.

⁷⁴ İbn Manzûr, “Lisânu'l-Arab”, 5/55.

⁷⁵ Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Aralık 2025).

⁷⁶ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî Mergînânî, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi* (Beyrut: Dârü'l İhyai't -Türâsi'l Arabî, t.s), 3/198.

⁷⁷ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (Kahire: Matbaatü'l Halebi, 1973), 3/101.

⁷⁸ Ebû Zehra Muhammed, *el-Ahvalü's-Şahsiyye* (Beyrut: Darul Fikri'l Arabî, 1975), 169.

⁷⁹ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/24.

⁸⁰ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/24-25; el-Mâide 5/5; el-Ahzâb 33/50.

⁸¹ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/4.

⁸² *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/4.

⁸³ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara2/ 236- 237.

⁸⁴ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/25.

⁸⁵ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni* (Riyad: Darü'l Alemlî'l Kütüb, 1997), 11/97.

⁸⁶ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985), 2/15-16.

değişimi mümkün olan bir menfaatte mehir olabilir.⁸⁷ Kur'ân-ı Kerim'de “Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğu içinde herhangi bir karşılık olmaksızın verin”⁸⁸ ayeti de bu konuya dair kaynaklık teşkil eder. Mehirsiz nikâhta geçerlidir; çünkü mehir nikâhın sonucudur.⁸⁹ Cumhuriyet, nikâh esnasında mehrin belirlenmesini sünnet olarak kabul etmişlerdir.⁹⁰ Mehir miktarı belirlenmeden kıyılan nikâh mekruhtur.⁹¹ İslam hukukundaki mehir kadının ailesine değil doğrudan kadının kendisine verilmekte ve kadına ait bir maldır.⁹² Baba mehri kızı adına alabilse de onu kullanmaya yetkisi yoktur. Yani bu malın tasarruf hakkı sadece kadına aittir ve erkeğin mehir ile gelen maldan tasarruf edebilmesi sadece kadının rızasına ve iznine bağlıdır. Kimse kadının izni olmadan mehrini kullanamaz. Lakin kadın kocasına mehrini kullanma yetkisini verirse artık hibesinden dönme hakkı yoktur.⁹³ Mehir hakkından kadın isterse vazgeçebilir ve kimsenin bu hakkı düşürmeye yetkisi yoktur.⁹⁴ Mehrin kadının hakkı olduğuna Nisa suresi 4. ayetin mealinde “Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin” delalet etmektedir. Sünnetten delil ise evlenmek isteyen adamın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) başvurduğunda ona “Demirden bir yüzük bulsan da olur”⁹⁵ hadisidir.

Menkuller, gayrimenkuller, süs eşyaları, altın, para, hayvanlar ev, iş yeri gibi mallar mehir olarak verilebilir. İslam hukukunun yasakladığı domuz, içki gibi unsurlardan mehir verilmesi ve bunların mehrin konusu olması durumunda Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre mehirsiz nikâh yapılmış sayılır ve bu durumda kadın mehr-i misile hak kazanır.⁹⁶ İslam hukukçuları mehir konusunda erkeğin bunu nikâh akdi ile

⁸⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, 2/15-16; Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi*, 4/20.

⁸⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976), 2/115.

⁸⁸ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4 /4

⁸⁹ Ebû Zekeryya Muhyeddin Yahya b. Şeref Nevevî, *Ravdatu't-Tâlibîn Ve Umdetu'l-Müftîn* (Beyrut: Mektebetu'l İslamiyye, 1991), 7/572; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *el-Üm* (Mekke: Dar'ül Vefa, 1422), 6/5.

⁹⁰ Nevevî, *Ravdatu't-Tâlibîn Ve Umdetu'l-Müftîn*, 7/572; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i* (Beyrut: Darü'l Kitâbi'l İlmiyye, 2003), 3/480-482.

⁹¹ Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3./64; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i*, 4/480-482.

⁹² Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsû't* (Beyrut: Darü'l Ma'arife, 1993), 5/3.

⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 3/130.

⁹⁴ Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/115.

⁹⁵ Buhârî, “Nikâh”, 41.

⁹⁶ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr* (Dımaşk: Dârü's-Sekâfe ve't-Türâs, 2000), 10/252; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i*, 3/227.

vermekle yükümlü olduğu, kadının ise bunu almaya hak sahibi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁹⁷

Kur'ân-ı Kerim'den mehrin kadının hakkı olduğuna dair ayetler şöyledir: *"Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da afiyetle yeyin."*⁹⁸ *"...Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra (bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir."*⁹⁹ *"Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvâya daha uygundur..."*¹⁰⁰

Mehrin kadınlara verilmesine dair sünnetten deliler şöyledir:

Hız. Ali (r.anh) ile Hız. Fatma (r.anha) evlendiğinde Hız. Peygamber (s.a.v) ondan mehir vermesini istemesi üzerine verecek bir şey olmadığını söylediğinde zırhını satmasını söylemiştir.¹⁰¹ Mehir olarak bir çift ayakkabının verildiği kadına Hız. Peygamber (s.a.v.) "razı mısın?" diye sorması ve kadından olumlu yanıt aldıktan sonra bu evliliğe müsaade etmiştir.¹⁰² Naslardan anlaşılmaktadır ki mehir kadın için bir hak, erkek için ise bir yükümlülüktür. Hız. Peygamber (s.a.v.) evlenirken hem eşlerine mehirlerini vermiş hem de kızlarını evlendirirken onlar için mehir istemiştir. Mehrin üst sınırı olmadığı konusunda İslam hukukçuları arasında ittifak vardır. Bu görüşe delil olarak Hız. Ömer'in olayını kaynak gösterirler. Hız. Ömer (r.a.) halifeliği döneminde mehrin sınırını Hız. Peygamber'in eşleri ve kızları için belirlediği miktar olan 400 dirhem olarak belirlemek istemesi üzerine kureyşli bir kadının yanına gelerek "Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alır mısınız?"¹⁰³ ayetini hatırlatması üzerine Hız. Ömer (r.anh) kadını haklı bularak bu miktar belirleme işinden vazgeçmiştir.¹⁰⁴ Asgari olarak mehrin

⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/180.

⁹⁸ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/4.

⁹⁹ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/24.

¹⁰⁰ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/237.

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 30-31.

¹⁰² Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *Es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Nikâh", 21.

¹⁰³ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/20.

¹⁰⁴ Ebu Zehra, *el-Ahvalü's- şahsiyye*, 172.

verilmesinde Hanefîlerin görüşlerine göre 10 dirhem gümüş kabul ederken,¹⁰⁵ Şâfiîler alt sınır belirlememişler.¹⁰⁶

Mehir nikâh akdi esnasında miktarının belirlenip belirlenmemesi durumuna göre Mehr-i misil ve Mehr-i müsemma olarak ikiye ayrılır.

1. Mehr-i misil: evlilik gerçekleştiğinde miktarı belirlenmemiş ise kişinin emsalin mehri kadar mehir almasıdır.

2. Mehr-i müsemma: nikâh anında mehrin miktarı ve cinsi belirlenen mehirdir.¹⁰⁷

Ödeme zamanına göre ise Mehri muaccel ve Mehri müeccel olarak ikiye ayrılır.

1. Mehri Muaccel: nikâh esnasında peşin ödenmesi istenen mehirdir. Bu mehir miktarı ödenmeden kadın evliliğin gereklerini yerine getirmeyebilir.

2. Mehri müeccel: nikâh akdinde ödenmesi sonraya bırakılan mehir çeşididir. Ödeme vakti belirtilmişse kadın bu tayin edilen zamandan önce isteyemez. Lakin zaman belirtilmemişse ödeme zamanı örfe göre de belirlenmemişse olası bir boşanma ve eşlerden birinin ölüm zamanıdır.¹⁰⁸

Mehir kadının bedeninden faydalanma karşılığı olmayıp bu hediye gibi olup beraber bir ömür yaşama isteği ve kadını istemenin sembolüdür.¹⁰⁹ İslam hukukuna göre kadına eğer evlilik akdi fasid olursa ve zifaf gerçekleşmezse ve nikâh akdi sahih olup zifaf gerçekleşmeden kadının fiili ile akid fasid olursa kadına mehir verilmez.¹¹⁰

Klasik eserlerde daha çok mehir evliliğin şartı mı yoksa sonucu mu olduğu konusunda ihtilaflar yaşanmıştır. Çoğunluk ise nikâh akdinin sonucu olarak kabul etmiştir. Mehir evlilik akdinin bir sonucu olarak görüldüğü için de satış sözleşmesinden ayrılmaktadır.¹¹¹ İslam dinindeki mehir bir alım satım akdi değildir. Çünkü kadın, akdın konusu değil akitte taraftır ve hak sahibidir. Eğer mehir satış akdi olsaydı o zaman zifaf öncesi boşanmalarda mehrin yarısı ödemeleri yapılmazdı. Mehir kira ve satış bedeli olsaydı miktar belirlenmeden akit sahih olmazdı¹¹² görüşü de konu açısından önemlidir. Mehir sadece İslam'a özgü bir uygulama değildir. İslam'dan önceki topluluklarda da

¹⁰⁵ Kâsânî, *Bedâ'i 'u 'ş-şanâ' i ' fî tertîbi 'ş-şerâ' i*, 3/275-276.

¹⁰⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-Minhâc* (İstanbul: Mirac Yayınları, 2021), 3/220.

¹⁰⁷ Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/10.

¹⁰⁸ Ebu Zehra, *el-Ahvalü 'ş- şahsiyye*, 172.

¹⁰⁹ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 1/346.

¹¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/188-189; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 3/388.

¹¹¹ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988), 220.

¹¹² Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l Hümmam, *Fethu'l-kadîr li'l- 'âcizi'l-fakîr* (Beyrut: Dar'ul Fikr, 2009), 4/434.

farklı şekillerde mehir benzeri uygulamalara rastlanmaktadır. Toplumlar mehri bir örf ve adet olarak devam ettirmişlerdir.

Mehir uygulaması ekonomik olarak kadının menfaatini koruma altına almıştır. Kadına ekonomik bağımsızlık hakkı tanımıştır. Kadın ekonomik açıdan koruma altına alınarak kadının sömürülmesinin önüne geçme ve kadına bir güvence sağlama teminatıdır. Kadın zengin bile olsa erkek kadına mehir vermekle sorumludur. Eşin ayrılması ve ölümü durumunda kadın ekonomik olarak güçlendirilmiş olur. Kadının evlenip başka yabancı bir ortama giderek ihtiyaçlarını karşılaması ve kendini güvende hissetme noktasında önemlidir. Erkek açısından ise evlenme ile mali yükümlülüğü üstlendiği ve yaptığı için sosyal yönü yanında mali yönünün de olduğunu ve bağlayıcı olduğunu bilmesi onun evlilik süresince akdine uygun sorumluluklarla hareket etmesini sağlayacaktır. Erkeğin mehir ile sorumlu tutulması, evlilik süresince ailesinin nafakasını sağlama vazifesini hatırlatılması ve ön basamağı olarak görülebilir. Ayrıca boşanma engellerinden de sayılabilir. Mehir yersiz ve boş sebeplerle ortaya çıkacak boşanma durumuna engel olabilir çünkü boşanma sırasında mehrin ödenmesi zorunluluğu vardır ve yeniden yapılacak evlilikte de mehir gerekliliği kişiyi boşanmaya karşı daha titiz düşünmeye yöneltebilir.

Toplumlar mehri bir örf ve adet olarak devam ettirmişlerdir. İslam cahiliye adeti olan mehri yeniden yeni ilkelerle düzenleyerek uygulamaya almıştır. Çünkü toplulukların güncel durumlarının dikkate alınarak yapılacağı yenilikler daha uzun soluklu olmaktadır. Günümüz toplumunda mehrin kişiyi evliliğe ısındırma aracı olarak işlev gördüğü söylenebilir. Bu kadına verilen bir güvence gibi de düşünülebilir. Bu hem boşanmayı zorlaştırmakta hem de olası bir boşanma durumun da kadının hayatını idame edecek fırsatları sunmaktadır. Çünkü olası bir boşanma durumu da kadına ödemek zorundadır. Mehir kadına verilen değerin en önemli göstergelerinden olmakta ve burada kadının kolay elde edilip kolay vazgeçilebilen bir konumda olmadığını göstermektedir. Ülkemizdeki durumu bir hediyeleşme durumudur. Mehir kadını evlilik devam ettikçe ve boşanma aşamasında kadının haklarını korumaya dair bir yaptırımdır. Kadına boşanmanın önüne geçecek bir tedbir olarak görülmüştür.

2.2.2. Nafaka

Arapça kökenli bir kelime olan nafaka, infak mastarından türemiştir. Kelime olarak “harcamak, tüketmek, azık, ihtiyaçların karşılanması amacıyla harcanan para vb. maddi değerler” anlamına gelir.¹¹³ Fıkıh terimi olarak nafaka alacaklısı için karşılanması gereken, yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyacını ifade eder. Nafaka sadece aile hukuku ile ilgili bir kavram olmayıp kullanıldığı başka alanlarda mevcuttur.¹¹⁴ Evlilik nafakası, mülkiyet nafakası, hayvan nafakası gibi farklı türleri de bulunmaktadır.¹¹⁵

İslam Aile Hukuku’nun önemli konuları arasında yer alan nafaka, nikâh akdinde kadının lehine olan mali bir haktır. İslam hukukunda evlilik nafakası, akrabalık nafakası ve mülkiyet nafakası olmak üzere üç nafaka çeşidi mevcuttur.¹¹⁶ Bu çalışmanın konusuyla ilgili olan nafaka çeşidi evlilik nafakasıdır.¹¹⁷ Evlilik nafakası “Bir erkeğin eşinin beslenme, giyim, kuşam, barınma ihtiyaçları ile sağlık giderleri gibi bunlara tabi olan ihtiyaçlarını karşılaması” olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁸

Nafakanın Kur’ân-ı Kerim’den delili şöyledir: “*İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin; rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin. Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.*”¹¹⁹ “...Eğer hâmile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız çocuğu, başka bir kadın emzirecektir.”¹²⁰

Mealindeki ayetler nafakayı karşılama sorumluluğunun erkekte olduğunu göstermektedir. Nitekim iddet bekleyen kadının nafakasının karşılanması kocasına ait bir sorumluluk olduğuna da işaret eder. Âlimler bu ayetlerde iddet bekleyen kadına nafaka sorumluluğunu vacip kılan hükümlerin, evliliği devam eden kadın için de geçerli olacağını savunmuşlardır. Sünnette konuya dair deliller şöyledir; “Eşlerinizin sizler

¹¹³ Celal Erbay, “Nafaka”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Aralık 2025).

¹¹⁴ Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/444.

¹¹⁵ Erbay, “Nafaka”.

¹¹⁶ Abdülgani el-Guneymî Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi’l Kitab*, çev. Okan Kadir Yılmaz. (İstanbul: Yasin Yayınları, 2017), 2/161.

¹¹⁷ Erbay, “Nafaka”.

¹¹⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), “Nafaka”.

¹¹⁹ *Diyanet Vakfı Meali*, et-Talâk 65/7.

¹²⁰ *Diyanet Vakfı Meali*, et-Talâk 65/6.

üzerinde örfe uygun bir şekilde yiyecek ve giyecek hakları vardır.”¹²¹ Kocasının kendisine ve çocuğuna yeterli miktarda nafaka vermemesi sebebiyle Hz. Peygamber'e gelen kadına ihtiyaçları için yeterli miktarda kocasının malından nafaka alma hakkı olduğunu¹²² söylemiştir.

Nafaka, İslam hukukçularının çoğunluğuna göre sahih nikâhın hukuki sonucudur.¹²³ Nafakanın vacip olması, nikâh akdinin sahih olmasına bağlıdır. Nafakanın meşruiyeti Kur'ân-ı Kerim, sünnet ve İcmâ ile sabittir.¹²⁴ Nafaka sorumluluğu evlilik süresince devam etmektedir. Bu durumda koca nafaka borçlusu, kadın ise nafaka alacaklısı olmaktadır. İslâm hukukçuları evlilik nafakası mükellefinin koca, alacaklısının ise karı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.¹²⁵ Dolayısıyla koca mali bir sorumlulukla görevlendirilmiştir. Hanefilere göre kocanın nafaka sorumluluğu evlilik akdi ile Şâfiîlere göre ise zifafın gerçekleşmesi ile başlar.¹²⁶ Belli şartlar taşımak şartıyla kadının nafakasının kocasına vacip olduğu konusunda mezhepler arasında ittifak vardır.¹²⁷ Vacip olma sebeplerinde mezhepler arasında görüş farklılığı vardır. Hanefî mezhebine göre vücut sebebi; sahih nikâhla yapılan evlilikte evlenilen kadın üzerine sabit olan alıkoyma hakkıdır.¹²⁸ Şâfiî mezhebine göre vücut sebebi evliliktir. Şâfiîlerden bazıları bunun sebebi olarak erkeğin kadın üzerinde bulunan nikâhı, bazıları da koruma ve yönetici olma rolünden kaynaklandığını söylemişlerdir.¹²⁹

Kocanın nafaka ile yükümlü olması için de şu şartlar gereklidir:¹³⁰

1. Evlilik akdi sahih bir akitle sağlanmış olmalıdır.
2. Kadının fiziken de evliliğe hazır olması gerekir.
3. Kadın kocasının istifade edeceği bir durum ve yerde bulunmalıdır.

Nafaka kapsamında şunlar söylenebilir; koca kadının hayatını idame ettirecek ölçüde yiyecek miktarını temin etmek,¹³¹ mevsimine uygun yazlık ve kışlık olacak

¹²¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh* (Kahire: y.y., 1374), “Nikah”1212/2137.

¹²² Buhârî, “Nafakât”, 78.

¹²³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/572-575.

¹²⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dar'ul Fikr, 1984), 7/187.

¹²⁵ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-şanâ' i fî tertibi 'ş-şerâ' i*, 4/15-16; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 3/572.

¹²⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, 2/15-16; Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-şanâ' i fî tertibi 'ş-şerâ' i*, 5/115; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi' i* (Beyrut: Dar'ul Fikr, 2001), 2/159.

¹²⁷ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-şanâ' i fî tertibi 'ş-şerâ' i*, 5/159; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, 4/309.

¹²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/169.

¹²⁹ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-şanâ' i fî tertibi 'ş-şerâ' i*, 5/114.

¹³⁰ Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/454-458; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 5/283; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/208.

şekilde en az yılda 2 defa giyecek ihtiyacını sağlamak¹³² ve bunların tespitinde ise eşlerin ekonomik durumu, yaşanılan bölgenin örf ve adetleri belirleyici olmaktadır.¹³³ Nafaka hakkı kapsamında kadının mesken hakkı yani kocaya mesken temin etme vazifesi de yüklenir.¹³⁴ Ayarlanacak meskenin güvenliği ve yaşanılacak oranda düzgün olması gerekmektedir. Mesken kışın soğuk yazın sıcaktan koruyacak özelliklerde ve sosyo ekonomik duruma uygun olmalıdır.¹³⁵ Meskende tarafların ailelerinden birilerinin o evde kalması onların rızasına bağlıdır. Mesken nafaka alacaklısının din ve dünya işlerini göreceği yapıda olmalıdır ve koca kendi ekonomik durumuna göre bu meskeni temin etmekle sorumludur. Nafaka sorumluluğu kapsamına ev işlerinde yardım edecek hizmetçi de girmektedir.¹³⁶ Bunun sağlanması için de kadının aynı konumda olduğu kadınlarda hizmetçinin olması, kocanın ekonomik durumunun el vermesi ve kadının buna ihtiyacının olması gerekir.¹³⁷

Kadının nafakası sadece kocasına aittir. Başkasından beklenmez. Karı kocadan birinin ölmesi durumunda kadının nafaka hakkı son bulmuş oluyor. İslam hukukuna göre dinden çıkan, zina yapan, naşize olan, cinsel ilişkiye girmek istemeyen, kocasının evini meşru bir sebep olmadan terk eden, kocasının meşhur taleplerini karşılamayan, izinsiz yolculuğa çıkan, kocasından izinsiz bir işte çalışan kadının nafakası düşer.¹³⁸ Bu durumlar nafakaya engeldir. Ancak bu durumlar ortadan kalkarsa kadın nafaka hakkını geri kazanır. İslam hukukçularına göre, nafakayı az ödeyen ya da temin etmeyen kocayı, kadının dava etme hakkı vardır. Erkek nafakayı karşılamazsa kadının boşanmayı isteme hakkı da vardır.¹³⁹ Kadının zengin olması durumunda da nafaka hakkı düşmez bu konuda ittifak vardır. Lakin erkek hem kendisinin hem de eşinin nafakasını karşılayamazsa o zaman eğer kadın zenginse kadına ait olur.¹⁴⁰ Bu görüş de sadece İbn-i Hazm'a aittir.

¹³¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 10/488; Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 5/149.

¹³² Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 5/149.

¹³³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, 10/488.

¹³⁴ Heyet (11. yy), *Fetâvâ-i Hindîyye* (Lübnan: Dâr'ul-Kitâb, 2010).

¹³⁵ Ruhi Özcan, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1980), 14.

¹³⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, 4/310; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/284.

¹³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/181.

¹³⁸ Zekiyüddin Şa'ban, *el-Ahkamu's-Şer'iyye li'l-Ahvali's-Şahsiyye* (Mısır, y.y., 1964), 305.

¹³⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 6/277; Boşanma yetkisi ile ilgili bkz. Bedri Aslan, "Boşanma Yetkisi Hakkında Yapılan Tartışmalar" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/55 (Şubat 2018), 918-927.

¹⁴⁰ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fî şerḥi'l-Mucellâ bi'l-iḥtişâr* (Beyrut: Dar'ul Fikr, t.s), 254.

Boşanma iddeti bekleyen kadının nafakası; kadının hamile olması durumunda iddet süresince nafakası kocasına aittir.¹⁴¹ Nafaka asli ihtiyaçlardan olduğu için nafakanın diğer borçlara oranla öncelik hakkı vardır. Eğer erkek bunu sağlamazsa kadının onun adına borçlanarak nafakasını sağlayabilme hakkı vardır.¹⁴²

Kadının evde var olması koca adına birçok kolaylığı sağlamakta evin düzeninden işleyişine kadar çocukların bakım ve eğitime kadar kadın etkilidir. Bütün bunları yapan eşin nafakası da karşılanmazsa, yaptıklarının karşılığını almamış olacaktır. Böylece koca da eşin bulunması nimetine karşılık bir yük altına da girmemiş olacak. Kadının bu kadar yaptığı şeylerin karşılığın da nafaka olarak alması kadının hakkıdır.

2.2.3. Kavvâmlık

Tarih boyunca toplumu ayakta tutmak ve huzurlu bir sosyal düzen kurmak için adil bir hukuk sistemi ve bu sistemi icra edecek bir otoriteye ihtiyaç olmuştur. Bu otorite, idareciye sorumluluk yükleyen bir otoritedir. Toplulukların mevcut olduğu her ortam ve alanlarda o topluma idarecilik edecek ve yönetecek kişiye de ihtiyaç olduğu gibi, iki kişiden oluşan ailede de bu durum çok önemlidir. Aile içinde birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları olan eşlerin her biri yaratılış ve konumları itibarıyla de birer otorite ve idarecidirler.¹⁴³ İslam dininde ailenin idareciliğini yapma sorumluluğunu ifade eden aile reisliği anlamına gelen “Kavvâm” kavramı kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Kavvâm “k-v-m” kökünden türemiştir. Sözlük anlamı olarak “ayakta kalmak, dik durmak, canlanmak, uyanık kalmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁵ Mübalağalı ismi fail olan kavvâm “tüm samimiyetiyle koruyup gözeten,¹⁴⁶ bir konu üzerinde titizlikle duran,¹⁴⁷ yöneten ve işleri çekip çeviren”¹⁴⁸ anlamlarında kullanılmıştır. K-v-m kök harflerinden

¹⁴¹ İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, 2/75.

¹⁴² Ebu Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, 69.

¹⁴³ Emanullah Polat, “Kavvâmın”İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te'dibi” *EKEV Akademi Dergisi* 59 (Mayıs 2014), 358.

¹⁴⁴ Ömer Faruk Harman, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Ekim 2025).

¹⁴⁵ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitâbü'l-'Ayn* (Beyrut: Dar'ul Kutubî'l İlmiyye, 2003), “Kavvam”, 3/344.

¹⁴⁶ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelûsî İbn Atiyye, *el-Muhârrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk.Abdusselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dar'ul Kutubî'l İlmiyye, 2001), 2/47.

¹⁴⁷ İbn Atiyye, *el-Muhârrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 2/47.

¹⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* thk.Abdullah Abdulmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 6/278-280.

türeyen kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'de altıyüzaltmış yerde¹⁴⁹ geçmektedir. Kavvâm kelimesi ise Kur'ân'da üç yerde geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de “koruyup gözetenler”¹⁵⁰ “adaleti uygulayanlar”¹⁵¹ anlamlarında kullanılmıştır. İslam dininde kavvâm sorumluluğu erkeğe verilmiştir.¹⁵² Aile reisliğinin erkeğe verildiğine dair Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: “Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar...”¹⁵³ “...Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler. Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdir, hakîmdir.”¹⁵⁴

Erkeğin kavvâm oluşu yukarıdaki ayetlerde geçen belirli ifadeler gerekçe gösterilerek iki sebebe dayanmaktadır.

1. “Allah'ın kimi kimine üstün kılması” ayette yer alan ifadedir. Genel olarak bu ifadeden erkeğin kadına üstünlüğü anlaşılmaktadır. Fakat kadın ve erkek yaratılıştan gelen hem farklılıklara hem de üstünlüklere sahiptirler. Bu durumda onları birbirini tamamlamak için birbirlerine ihtiyaç duydukları sonucunu doğurmaktadır. Elmalılı Hamdi Yazır'a göre; erkeklerin peygamberlik, devlet yöneticiliği, imamlık yapabilme yetkisine sahip olması, cihat ve cuma namazlarının onlara vacip olması, ezan ve hutbe okumaları¹⁵⁵ gibi durumlardan dolayı sorumluluklar bakımından üstün olmalarını ifade eder.

2. “Mallarından kadınlar için harcamaları” mealindeki ayette yer alan ifadedir. Bu ayette işaret edilen durumlar mehir ve nafakadır.¹⁵⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) birçok hadisinde her topluluğun bir lidere ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Konu bağlamında aşağıdaki hadis önemlidir.

¹⁴⁹ Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Daru'l Hadis, 2001), "Kvm" 684.

¹⁵⁰ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/34

¹⁵¹ *Diyanet Vakfı Meal*, en-Nisâ 4/35; el-Mâide 5/8.

¹⁵² Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 2/67; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 1419), 9/596.

¹⁵³ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/34.

¹⁵⁴ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/228.

¹⁵⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Halk Dini Kuran Dili* (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021), 2/1348-1349.

¹⁵⁶ Yazır, *Halk Dini Kuran Dili*, 2/786-1349.

*“Sizden her biriniz birer çobansınız ve her biriniz güttüğünüzden sorumlusunuz. Evin erkeği bir çobandır ve aile bireylerinden sorumludur. Kadın kocasının evi içinde bir çobandır ve güttüğünden sorumludur.”*¹⁵⁷

Aile reisinin koca olduğu Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. İslam hukukunda mevcut düzenlemelerde kadın, kocasına karşı maddi olarak bağımsız bir birey kabul edilmişken, erkeğe aile içi ilişkilerde göreceli bir üstünlük verildiğini görmek mümkündür.¹⁵⁸ Bunun sebebi de iki taraf arasındaki sosyal hayatta toplumun erkeğe yüklediği ciddi sorumlulukları olarak gösterilebilir. Naslarda kadın ve erkek yaratılış ve yükümlülükler açısından eşit kabul edilirken toplumdaki rolleri ise yerini adalet ve hakkaniyet ölçüsünde denklige bırakmaktadır.¹⁵⁹ Bunların temelinde aile yapısının ve huzurunun sağlanması amacı vardır. Sahih bir akidle gerçekleşen nikâh akdinin taraflara yüklediği belli başlı hak ve sorumluluklar vardır. Aynı evi paylaşma, çocukların eğitimi, bakımı, sevgi, şefkat, merhamet, dürüstlük bu duruma örnektir. Önemli konulardan olan mehir ve nafaka erkek tarafından kadına sağlanması gereken mali haklardandır. Bu mali hakların kendisine tanındığı kadın da bunlar karşılığında eşinin meşru, makul ve makbul ölçüler dahilinde iznine bağlı hareket ederek belirli yükümlülüklerle sorumlu tutulmuştur.¹⁶⁰ Erkeğin kadın üzerinde kavvâm olması, kocanın eşinin eğitim, koruma, ailenin işlerinden sorumlu olma, ihtiyaçlarının karşılanması ve aile ile ilgili hak ve sorumluluklarını yerine getirmesi anlamına gelmektedir.¹⁶¹ İslam âlimlerinin bu konu üzerindeki bazı düşüncelerini incelemek konu bağlamında açıklayıcı olacaktır.

Taberî (ö.310/923) erkeğin kavvâm olması erkeklerin mutlak anlamda bütün kadınlar üzerinde kavvâm olması demek değildir. Sadece kendi eşleri üzerindeki bir üstünlük olarak yorumlamış ve bunun da sadece aile içi ilişkilerde geçerli olduğunu belirtmiştir.¹⁶² Bu konuda müfessir ve fakih olan imam el-Mâtürîdî (ö.333/944) kavvâmlığı ailenin geçimini sağlama, kadının işlerini yürütme, ailenin huzur ve düzeninin sağlanması olarak yorumlamıştır.¹⁶³ Aile içinde düzen ve uyumun sağlanması ve bu işleyişin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için bir idareciye ihtiyaç vardır ve bu

¹⁵⁷ Buhârî, “Nikâh” 81; Tirmizi, “Cihâd”, 27.

¹⁵⁸ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/22; en-Nisâ 4/34; Buhârî, “Nikâh”, 81.

¹⁵⁹ Vildan Sali Duman, “Aile BirliğininTemsili Bağlamında Kavvâmlık Sıfatının Türk Aile Hukukuna Yansıması”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (Aralık 2022), 291-307.

¹⁶⁰ Hacı Mehmet Günay, “Nüşûz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Aralık 2025).

¹⁶¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 12/496-503.

¹⁶² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân thk. Abdulmuhsin et-Türki* (Riyad: Darü'l Alemlî'l Kütüb, 2003), 6/687.

¹⁶³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (İstanbul: Darü'l Mizan, 2005), 1/364.

da baba ya da eş olan erkektir. Çünkü ordu, siyaset, ekonomi, eğitim gibi alanların işleyişi için nasıl bir idareciye ihtiyaç varsa aile de işleyiş ve düzen için bir idareciye ihtiyaç vardır. Kadın ve erkek arasındaki fitri, psikolojik, fizyolojik, biyolojik özellikler bakımından birbirinden farklıdır. Bunun sonucu olarak yetenek ve kabiliyet açısından aralarında farklar mevcuttur. Bu açıdan dünya işlerinden devlet yönetimi ve ailenin idareciliği erkeğe verilerek nisbi bir üstünlükte verilmiştir. Ancak bu üstünlük erkeğin kadından daha faziletli ve üstün kılındığı anlamda bir üstünlük değildir.¹⁶⁴ Bu üstünlük erkeğe sorumluluk yükleyen bir durumdur. Erkeğe tanınan aile reisliği durumu bir yetki olmakla birlikte bunu aile fertleri üzerinde baskı ve şiddet unsuru olarak kullanamaz. Bunu aile içindeki düzen ve birliği sağlamak gayesiyle yerine getirme bilincinde kabul etmelidir. Aile reisi olan kocanın aile ile ilgili bütün kararları kendi başına alacağı anlamına da gelmez.¹⁶⁵ Çünkü İslam ailesinde istişare önemli bir olgudur. Kur’ân-ı Kerim’de aile reisinin aile bireylerine karşı tutumu konusunda şöyle buyrulur.

*“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir”*¹⁶⁶ mealindeki ayette aile reisine, aile içinde eş veya çocuklardan kaynaklı çıkacak bir sorun karşısında otoritesinin baskı, şiddet olarak değil affetme ve müsamaha gösterme merciisi olarak kullanmayı tavsiye etmektedir.¹⁶⁷ *“Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır”*¹⁶⁸ mealindeki ayetten anlaşıldığı üzere aile reisinin görev ve sorumlulukları arasında, sadece dünyevi işler değil ahiret mutluluğuna ve huzuruna kavuşturacak yolu da aile fertlerine gösterme vardır. Genel olarak aile bireylerinin asli ihtiyaçları olan beslenme, barınma, eğitim, giyinme, sağlık gibi unsurları karşılamak, maddi konularda kazancın sağlanması ve bunların idare ve yönetiminden aile reisi sorumludur. Aile içinde olası bir çatışma ve uyuşmazlık durumunda arabulucu yine aile reisidir. Modernist dönem âlimleri ise günümüzde Müslüman kadının çalışarak para kazanıp, ailenin giderlerine katkıda bulunması ve miras yoluyla kocasından daha zengin bir duruma gelebilmektedir. Bu durum ise kavvâmlığın ikinci şartını düşürerek hakimiyet ve yöneticiliği

¹⁶⁴ Hülya Terzioğlu, *Matürîdî’de Kadın Algısı* (İstanbul: Gökkubbe, 2018), 102.

¹⁶⁵ Nuri Kahveci, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 125.

¹⁶⁶ *Diyanet Vakfı Meali*, et-Tegâbün 64/14.

¹⁶⁷ *Matürîdî i, Tevilatü’l Kur’an*, 1/15.

¹⁶⁸ *Diyanet Vakfı Meali*, et-Tahrîm 66/6.

azaltabilmektedir.¹⁶⁹ Bekir Topaloğlu aile reisliğinde erkeğin hakimiyet alanını şöyle ifade etmektedir: “Erkek ailenin reisi ve mesulüdür. Çocuklar ona bağlıdır. İkamet salahiyeti ona aittir, ev sahibi odur, kadın meşru emirlerinde ona itaat eder.”¹⁷⁰ Aile reisliğinde amaç aile düzeninin korunmasıdır.

Tarih boyunca kadınlar narin, nazik yapıları ve fizikleri itibarıyla erkeklerden farklıdır. Savaşın erkeklere farz olması da kadının durumu ile ilgili bir hükümdür. Kadının çalışıyor ve parasını kazanıyor olması nasıl ki kadına ödenecek nafakaya engel değilse aile reisine de engel bir durum değildir. Aile reisliği aileyi geçindirme, yönetme, koruma gibi sorumlulukları barındıran ve erkeğin de fitratına uygunluk arz ettiği için aile içi rollerden erkeğe düşen bir roldür. Kurtubî (ö.671/1273) “Erkek kadının nafakasını temin etmezse kavvâm olma sıfatını kaybeder, erkek kavvâm olmayınca da kadın için nikâhı fesih hakkı doğar.”¹⁷¹ Aile reisliği hem maddi hem de manevi sorumlulukları olan bir görev olduğu için kadına verilmesi durumunda kadının sorumluluğu artmış olur. Kadının doğurgan olması ve çocuk büyüyene kadar annedeki merhamet, ilgi ve sevgiye muhtaç olması zaten kadın için bir sorumluluktur. Öyle bir sorumlulukla da sorumlu olan kadının erkek tarafından korunmaya ve ihtiyaçlarının giderilmesine ihtiyacı vardır. Aksi durumda narin yapılı olan kadının yükü artacak ve psikolojik sorunları da beraberinde getirecektir.

2.2.4. Mal rejimi

İslam'da aile, sadece manevi yönü olmayan hukuki ve maddi yaptırım yönü olan bir yapıdır. Bu yapıyı oluşturan tarafların hakları koruma altına alınarak taraflara güven tahsis edilmiştir. Tarafların bu hakları klasik kaynaklarda ve çağdaş çalışmalarda eşlerin maddi ve manevi sorumlulukları olarak ele alınmıştır. Mali sorumluluklardan olan mal rejimi bireyin mülkiyetindeki malın tasarruf hakkı açısından önemlidir.

Kavram olarak mal rejimi, İslam hukuk literatüründe tanımı mevcut olmayan bir kavramdır. Son dönemlerde bu alanda yapılan çalışmalardan kaynaklı olarak mal rejimi kavramı ile ilgili tanımlamaların yapıldığını görmek mümkündür. Mehmet Erdoğan “Eşlerin nikah esnasında malları konusunda mal ayrılığı rejimini belirlemeleri üzerine, rejimin çizdiği sınırlar dahilinde tasarruf yetkisini elde etmesi” olarak

¹⁶⁹ Duman, “Aile BirliğininTemsili Bağlamında Kavvamlık Sıfatının Türk Aile Hukukuna Yansıması”, 296.

¹⁷⁰ Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013),278.

¹⁷¹ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l Kur'an*,5/169.

tanımlamaktadır.¹⁷² Başka bir tanımda ise bu kavram şöyle tanımlanmıştır; Kişinin nasıl ki evlilikten önce mülk edinme ve tasarruf hakkı mevcut ise evlendikten sonra da bu haklara sahip olduğunu ifade eden bir kavramdır.¹⁷³ Bu tanımlardan yola çıkarak İslam aile hukukunda mal rejimi, tarafların nikâh esnasında veya sonrasında herhangi bir mal rejimi seçiminde bulunmadıklarında, evli çiftlerin kendi mülkiyetlerinde olan malların yönetimi, kullanılması ve tasarruf edilmesi konusunda, İslam hukukunun yasal mal rejiminin belirlediği şekilde hak ve sorumlulukları düzenleyen kavramdır.¹⁷⁴ Mal rejimi kavramı eşler arasındaki mali ilişkileri ifade etmekte ve hukuk sisteminin aile içi mülkiyet ilişkileri anlamına da gelmektedir.¹⁷⁵ Mal rejimlerinde ferdi mülkiyet konusu önemlidir. İslam dininde ferdi mülkiyet hakkı mevcuttur.¹⁷⁶ Lakin kişinin kendisine bu hakkı kullanırken dilediği gibi davranma hakkı verilmemiştir. İslam âlimleri mülkiyetin sınırları üzerinde durmuşlardır.¹⁷⁷ Mülkiyetin kazanılmasında, satılmasında ve tasarrufunda önemli sınırlamalar vardır. Gayrimeşru yollardan elde edilen ve haram olan şeylerden mülkiyet edinme yasaklanmıştır. Kişinin mülkiyet hakkına sahip olmasında cinsiyet ayırımı yapılmamıştır.¹⁷⁸

İslam hukukunda mal rejimi kavramı mevcut olmamakla birlikte mal ayrılığı rejiminin esas alındığı görülmektedir.¹⁷⁹ Mal ayrılığı rejimi için şöyle bir tanımda tanımlanabilir; Tarafların nikâhtan önce veya sonra kişisel olarak mülklerinde bulundurdıkları malların yönetim ve tasarrufunda karşı tarafın iznini almadan,¹⁸⁰ hukuk tarafından belirlenen sınırlarda kalarak,¹⁸¹ tarafların birbirlerine zarar vermeden,¹⁸² İslam hukukunun belirlediği mal ayrılığı rejimi dahilinde¹⁸³ serbestçe kullanma hakkına sahip olmasıdır.¹⁸⁴ Mal ayrılığı rejiminde mal kimin mülkiyetinde ise tasarruf hakkı ona

¹⁷² Erdoğan, “Mal Rejimi”, 340.

¹⁷³ Veysel Nargül, “Karı Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 303.

¹⁷⁴ Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hağ fi'l-fıkhî'l-İslâmî* (Beyrut: Daru İhya'u Turasi'l Arab, 1998), 1/25.

¹⁷⁵ Nuran Ay, “Günümüz ve islam Osmanlı Hukukunda Mal Rejimleri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (2003), 286.

¹⁷⁶ Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 171.

¹⁷⁷ Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/254.

¹⁷⁸ Seyyid Kutub, *Kadın ve Aile*, çev. Halit Yılmaz (Erzurum: İhtar Yayınları, 1994), 37.

¹⁷⁹ Ülker Gürkan, “Karının İktisaben Korunması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 30/1 (Mart 1973), 324.

¹⁸⁰ Rahmi Yaran, *İnsan Hakkı Olarak Mülkiyet Hakkı, Kur'an ve Sünnet'e Göre Temel İnsan Hakları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 435; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hağ fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, 1/25.

¹⁸¹ Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i fi tertibi's-şerâ'i*, 4/25.

¹⁸² Ahmed Cevdet Paşa, *Sadeleştirilmiş Mecelle*, sad. İbrahim Ural - Salih Özcan (İstanbul: Fey Vakfı, 1995), md.1197,1199.

¹⁸³ Mustafa Ahmed ez- Zerka, *El Medhal'ül Fıkhiyyü'l Am* (Dimeşk: Dar'ul Kalem, 2004), 333.

¹⁸⁴ Senhûrî, *Meşâdirü'l-hağ fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, 1/25.

aittir.¹⁸⁵ Karısının malı üzerinde kocanın bir hakkı yoktur ve hak iddia edemez ve aynı durum kadın içinde geçerlidir.¹⁸⁶ Kendi malından tasarruf hakkı mal sahibine ait olmakla birlikte sınırsız tasarruftan da bahsedilemez. Kişinin malını vasiyet etmek istediğinde üçte birini yapabilmesi¹⁸⁷ bu duruma örnektir. Yine tasarrufta başkasına zarar söz konusuysa buna engel olunabilir.¹⁸⁸ Bu nedenlerden dolayı yasal mal rejiminin belirlediği mülkiyet, yönetim ve tasarruf konusunda serbest olunduğunun ifade edilmesi¹⁸⁹ tanım açısından önemlidir.

Aile içinde fertlerin birbirlerine karşı mali hak ve sorumlulukları arasında mehir, nafaka, çeyiz, miras ve hediyeler vardır. Mehir nikâh esnasında kadının elde ettiği bir haktır. Tasarrufu ve mülkiyeti kadına aittir ve kendisi dışında kimse tasarrufta bulunamaz. Kendi isteğiyle hibe etmek istemesi durumunda kişi kullanabilir. Nafaka evliliğin gereklerini yerine getirdikten sonra erkek tarafına kadının asli ihtiyaçlarının sağlanması durumudur. Nafakada erkek sorumludur. Eşlerden birinin ölümü durumunda nafaka sona erer. Çeyiz, kadının kendi mülküdür. Kadın çeyiz yapmak zorunda olmadığı gibi erkek tarafından da zorla çeyiz yapmaya zorlanamaz. Çeyizi kullanmak kadına aittir. Babanın kızına çeyiz diye verdiği şeyler de kızın kendi mülkünden sayılmış olur. Varisler bunda hak iddia edemezler. Mirasla kadının payına düşen kadına aittir ve kendi payı mülkiyetine geçmiş olur. Tasarruf hakkı kadının kendisine aittir. Hediyeleşme durumunda hediyein verildiği kişi artık onu mülkiyetine katmış olur. Aileye gelen hediyelerde kişi belirlenmelidir. Aksi bir durumda aile reisi istediği şekilde kullanamaz. Kadın mehir, nafaka, miras gibi haklar dışında kocanın mal varlığı üzerinde bir hak iddia edemez. Yukarıda zikredilen konular evlilikle birlikte kazanılan ve mal ayrılığı rejimine tabi durumdur. Şer'i hukuka göre, tam eda ehliyetine sahip olan kadın kendi malları üzerinde tasarruf hakkına sahiptir ve nikâh akdi mülkiyet ilişkilerini hiçbir şekilde etkilemez. İslam hukukunda kadın kocasına karşı bağımsız bir birey olduğu gibi iktisadi bakımdan da bağımsızdır.¹⁹⁰ Kadın, malları üzerinde yapacağı tasarrufta kocasının iznini veya rızasını almak zorunda değildir. Kadın, mallarının idaresini yapabileceği gibi kocasının ya da başka birisinin idaresine de bırakabilir¹⁹¹

¹⁸⁵ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Toplumunda Aile", ed. Ömer Çaha (Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 49/165-176.

¹⁸⁶ Hayrettin Karaman, "Karı-koca Mal Rejimi" (Erişim 16 Aralık 2025).

¹⁸⁷ Buhârî "Vesaya", 3.

¹⁸⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Muhtaşaru İhtilâfi'l-fukahâ* (Beyrut: Darü'l Beşairi'l İslamiyye, 1995), 3/413.

¹⁸⁹ Yaran, *İnsan Hakkı Olarak Mülkiyet Hakkı, Kur'an ve Sünnet'e göre Temel İnsan Hakları*, 344.

¹⁹⁰ Nargül, "Karı Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", 301-321.

¹⁹¹ Halit Ongan, *Ankara 2 Numralı Şer'iyye Sicili*, Belge no:228, 19.

Mehir, kadının sosyal ve ekonomik güvencesi olduğu gibi, kadına kendi mallarından tasarruf yetkisinin tanınmasındaki amaç kadını korumaktır. İslam hukukunun kadına malları konusunda verdiği yetki diğer hukuk sistemlerinin kadına verdiği yetkiden daha geniştir.¹⁹²

Evlilik sürecinde tarafların kişisel olarak elde ettikleri mallar kendi malları sayılır. Eşlerden ister evlilik öncesi olsun ister evlilik sürecinde olsun elde ettikleri malda karşı tarafın mülkiyeti yoktur. İslam hukukunda kadın ve erkeğin malları şahsi mülkiyetlerindendir. Eşlerden biri diğerine malını hibe ile bağışlayabilir veya kendi aralarında mal ortaklığı yaparak istedikleri oranda pay belirleyebilirler.¹⁹³ Mal rejimi ayrılığından dolayı dinin kişiye yüklediği zekat, sadaka-i fıtır, kurban, hac gibi mali ibadetlerde ve borçlanmalarda tarafın kendisi sorumludur. Eşlerden bir taraf diğer tarafın yükümlülük ve borcundan sorumlu değildir.

Evliliğin gerçekleşmesi ile eşlerin birlikte çalışarak kazandıkları mali değerler boşanma durumunda paylaşımına konu olur. Mal ayrılığı rejiminin en önemli kısmında birlikte elde edilen malların paylaşılmasını oluşturur. Mülkiyete önem veren İslam hukukunda mal ayrılığı rejimi ile boşanma durumunda herkes kendi mülkiyetinde olan malı alır. Ancak ortak kazandıkları mallar paylaşımına konu olur.¹⁹⁴ Evlilik devam ettiği süre içerisinde ortak çalışma ile elde edilen malların kimin mülkiyetinde olduğu belirtilmemişse orada sorun çıkmaktadır. Çünkü nikâh menfaat birlikteliği olup mülkiyet ortaklığı olmaması etkilidir. Evliliğin sona ermesinden sonra mallardan hangisinin hangi eşe ait olduğu konusunda anlaşmazlık durumunda klasik kaynaklarda farklı şartlar ve kriterler ortaya konulmuştur. Ayrılık durumunda paylaşımın adalet ve hakkaniyet ilkesine göre yapılması gerekmektedir. İmkanlar dahilinde tarafların hakkını tespit ve teslim etmeye önem verilmeli, ayrılık durumunda paylaşımın adalet ve hakkaniyet ilkesine göre yapılması gerekmektedir. İmkanlar dahilinde tarafların hakkını tespit ve teslim etmeye önem verilmeli ve kadının hakkını gözetmeye verilen hassasiyet erkeğin hakkına müdahale edilmesi ile sonuçlanmaması gerekmektedir.¹⁹⁵

¹⁹² Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim de Kadın”, *İslami Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı 10/4* (Ekim Aralık 1997), 249-258.

¹⁹³ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 192-193.

¹⁹⁴ Abdullah Erdem, *İslam Hukukuna Göre Aile İçindeki Fertlerin Mülkiyeti Hakları* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2024), 135.

¹⁹⁵ Nargül, “Karı Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd”, 309.

2.2.5. Mesken konusu

Sözlükte, “Süknâ” veya “seken” kökünden türeyen mesken kavramı, konaklama ve geceleme yerini ve zamanı anlamına gelmektedir.¹⁹⁶ İslam hukukunda “Bir evde veya onun bir bölümünde bir şahsın veya ailenin devamında oturmak üzere yerleştiği yer” anlamındadır.¹⁹⁷ Mesken, İslam hukukunda asli ihtiyaçlar arasında yer almaktadır. Kadının nafaka sorumluluğunun kendisinde olan erkek, kadın çalışıp para kazansa da mesken temin etmekle sorumludur. Çünkü mesken nafakadan sayılmakta ve nafaka da kadına verildiği için mesken seçiminde kadının istekleri dikkate alınmalıdır. Koca karısına mali ve sosyal durumuna uygun olacak şekilde mesken temin etmek zorundadır.¹⁹⁸ “Onları imkânımız dahilinde oturduğunuz yerde oturtun”¹⁹⁹ mealindeki ayette iddet bekleyen kadının durumunu gösteren bir ayet olmakla birlikte fıkıhçılar, mesken temininde kocanın sorumlu olduğuna dair işarete bulunduğunu söylemişlerdir.²⁰⁰ Fıkhi mezhepler evlilik nafakası kapsamında kadının ikamet edeceği meskenin, tıpkı yeme içme ihtiyacı gibi koca tarafından temin edilmesinin vacip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.²⁰¹

Koca tarafından temin edilmesi gereken meskenin büyüklüğü, küçüklüğü ve konfor açısından sağlayacağı kolaylıklar konusunda karı kocanın maddi gücü ve sosyal durumu önemlidir. Hanefilerin çoğunluğu kadın erkek her iki tarafında maddi ve sosyal durumlarının dikkate alınarak meskenin belirlenmesini kabul etmişlerdir.²⁰² Şâfiî âlimlerin çoğu da mesken temininde kadının maddi durumunu dikkate alırken, İmam Şâfiî ve Şirâzi sadece kocanın maddi durumuna uygun olması gerektiğini söylemişlerdir.²⁰³ Buna göre eşlerden ikisinin zengin olması ya da fakir olması durumuna uygun olarak mesken belirlenir. Fakir konumundaki bir kadın kocasından zenginlerin temin edebileceği bir mesken talep edemez. Kocasının zengin, kadının fakir olduğu bir durumda kadın orta halli bir ev talep edebilir.²⁰⁴

¹⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisanu 'ül Arab*, 3/ 2053.

¹⁹⁷ Hamdi Döndüren, “Mesken”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/316.

¹⁹⁸ Özcan, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, 14.

¹⁹⁹ *Diyanet Vakfı Meali*, et-Talâk 65/6.

²⁰⁰ Şirâzî, *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 3/152.

²⁰¹ Serahsî, *el-Mebsûr*, 5/181; Abdülkerim Zeydan, *el-Mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e ve beyti'l-müslim fî ş-şeri'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413), 7/1413.

²⁰² Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidayeti'l-Mübtedi*, 1/328.

²⁰³ Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidayeti'l-Mübtedi*, 1/328.

²⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsûr*, 5/182.

Bir meskene şer'i mesken denilebilmesi için, en az kapısı kilitli bir oda eşe ait olacak şekilde olmalıdır.²⁰⁵ Eşin temin ettiği evin kira olması ya da olmaması önemli değildir. İhtiyaçları karşılaması yeterlidir.²⁰⁶ Kişinin yaşayacağı ve barınacağı yer olan evde örfi olarak bulunması gereken yatak, kap kaçak gibi eşyalara sahip olmalı yani dayalı döşeli olmalıdır.²⁰⁷ Koca boş ve eşyasız bir ev tutmakla bu sorumluluğu yerine getirmiş olmaz.²⁰⁸

İslam hukukunda kadının meskeni, hem örfe uygun olmalı hem de dini yükümlülükleri yerine getirebilmesine imkân sağlayan bir durumda olmalıdır. Kadının can ve mal güvenliğinin sağlanacağı, eşiyle rahat bir aile hayatı yaşamaya uygun özellikte olmalıdır. Ayrıca Hanefî mezhebi iyi komşu şartı da koştur.²⁰⁹ İslam hukukunda mesken kadına aittir. Dolayısıyla kadının rızası olmadan koca, kimseyi evde ikamet ettiremez. Kadının, evlenilmesi haram olan kişilerle aynı evde yaşaması caiz değildir.²¹⁰ Kadının rızası varsa kaynana ve kayınbaba ile aynı evde yaşayabilir. Kadının kendi anne babasının kendisinde ikamet etmesi izni ise kocaya aittir.²¹¹ Kadının meskeni, kendini güvende hissedeceği bir konumda olmalıdır.²¹² Kocanın kadın için sağladığı mesken gerekli şartları taşımadığında kadın evi terk edebilir ve itaatsiz sayılmadığı için de nafakası düşmüş olmaz.²¹³ Lakin kadının, kocasının hazırladığı evden izni olmadan ayrılması durumu nüşûz sayılmakta ve bu durum nafakayı düşürmektedir.²¹⁴

2.2.6. Evin hizmeti ve iş bölümü

Aile, aynı evde yaşayan ve hayatı paylaşmak amacıyla evlenen eşlerin paylaşımında bulunduğu ve birbirlerine en çok ihtiyaç duyduğu yerdir. Ailedeki paylaşımlar maddi olacağı gibi manevi de olabilir. Ev, ailenin içinde yaşadığı ve maddi manevi desteği birbirlerine sağladığı mekandır. İslam aile hukukunda eşin içinde yaşayacağı mesken yani evin temin edilmesi nafaka sorumluluğu dahilinde erkeğe aittir.

²⁰⁵ Ebu Zehra, *el-Ahvalü's- şahsiyye*, 244.

²⁰⁶ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/197.

²⁰⁷ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 3/432.

²⁰⁸ Yahya Bilginer, *Mer'i Hukukla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Nafaka* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2003), 77.

²⁰⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 4/23.

²¹⁰ İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 14/100.

²¹¹ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 135.

²¹² Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, 3/418.

²¹³ Erbay, "Nafaka".

²¹⁴ Serahî, *el-Mebsût*, 5/186; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 4/19.

Evlenen kadının ise, bu eve taşınması burada yaşaması gerekir. İkametgahı da artık burasıdır. Zevcelik görevini de burada kalarak yerine getirmiş olur. Evin teminini sağlayan erkeğe karşılık olarak kadın bu evde kalarak kocasının meşru isteklerini yerine getirmekle sorumludur. Bu isteklerin nasıl olacağı ne şekilde yapılacağı ve ne ölçü de olacağı değişkenlik gösterir. Ev içi iş ve hizmet ile ilgili ölçü ise örf'e göre değişkenlik gösterir. Kadının şehirli ya da köylü olma durumuna göre kendisinden hizmet etmesi beklenir. Yani yetişme şartlarına uygun işler yapması beklenir. Erkek, mesken de kadının eşdeğerlerine sunulan fırsatları kadının istemesi durumunda kendisine sunmayla sorumludur.

Hadiste “Hz. Ayşe’ye (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.) evde ne yapıyordu diye sorulduğunda “O insanlardan biri gibiydi, elbisesini yıkıyordu, keçiyi sağlıyordu ve kendi hizmetlerini yapıyordu.”²¹⁵ demiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hayatında da görüldüğü üzere, eşlerin ev içindeki işlerden yapabildiklerini yapmaya çaba sarf etmesi gerektiğini görmek mümkündür. Nitekim toplumun örfüne göre değişen bir durum olan ev işi, bazı toplumlarda sadece kadınlara özgü bir sorumluluk gibi algılanmaktadır. Ev işi konusu İslam hukukçuları arasında inceleme konusu yapılmıştır. İslam da fukahâ arasında genel görüş, kadının ev işlerini yapmak zorunda olmadığı kabul edilmekle birlikte mezheplerin görüşü de farklılık arz ediyor. Hanefiler kadının ev işleriyle uğraşmasını diyanetten vacip olmakla birlikte, hakime intikali durumunda ona zorla iş yaptırılmaz²¹⁶ demişlerdir. Şâfi mezhebinde ise kadının yapmak zorunda olmadığını ama yapması durumunda dinen hoş karşılandığını kabul etmişlerdir.²¹⁷ Kadının tek başına yapamadığı durumlarda bir hizmetçi tutmakta sorun yoktur. Bu doğrultuda ailenin durumuna göre ortak karar alınması en doğrusudur. Tutulan hizmetçi ev işleri konusunda kadına yardımcı olmalıdır. Dolayısıyla örfi olarak hizmetçinin nafakası erkeğe aittir.²¹⁸

Ev işlerinde eşlerin birbirine yardımcı olmasıyla işler hızlı biteceğinden dolayı geri kalan zamanda da eşlerin kültürel ve ilmi olarak kendini geliştirmeye ayıracak zamanları olacaktır.²¹⁹ Her şeyi tek başına yetiştirmeye çalışan kadın en sonunda bu yükün altında ezilerek yorgun, depresif ve gergin bir ruh haline bürünerek ailenin huzur ve mutluluğuna tehlike arz etmeye başlayacaktır. Değişen şartlardan dolayı günümüzde

²¹⁵Buhârî “Nafakât”,8.

²¹⁶ Heyet (11. yy), *Fetâvâ-i Hindiyeye*, 1/548.

²¹⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 4/264.

²¹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, 3/310.

²¹⁹ Abdulhalim Ebû Şâkka, *İslam-Kadın Ansiklopedisi* (İstanbul: Denge Yayınları, 1996), 4/105.

artık kadının da çalışma hayatına atılmasıyla kadın hem bedensel hem de zihinsel olarak eve yorgun dönmektedir. Evde onu bekleyen ev işleri de olunca kadının yükü daha da artmaktadır. Bu noktada erkek eşine yardımcı olacak ve gerekli desteği sağlayacaktır. Burada eşler arası iş paylaşımı yapmak iki taraf için de yükü hafifletmeye yardımcı olacaktır. Sadece erkeğin çalıştığı kadının çalışmayıp evde olduğu durumda kadının erkeğe baskı kurması doğru olmaz. Çünkü erkek efor sar fettiği ve yorulduğu bir çalışmadan çıkıp eve geldiği için zaten yorgun oluyor olacak. Burada da eşler karşılıklı anlayış ve yardımlaşma çerçevesinde hareket etmelidir.

2.2.7. İzin konusu

İzin konusunda sorumluluk birden fazla alanla ilgilidir. Evlilik ile birlikte kurulan ailede nafakası kocası tarafından karşılanan kadının da birçok sorumluluk alanı vardır. Bunlardan bir tanesi de kadının kocasından izin alarak belirli işler ve ibadetler yapabilmesidir. Konu ile ilgili olarak kadının kocasından izinli olarak yapacağı konular arasında yer alan nafil ibadeti ifa etme iznine dair hadis şöyledir; Ebu Said(r.a) şöyle bir hadis rivayet etmiştir:

Biz resulallah'ın yanında iken bir kadın geldi ve Hz. Peygamber'e dedi ki; “kocam safvan ibn muattal namaz kıldığımda beni dövüyor. Oruç tuttuğumda orucumu bozduruyor. Sabah namazını güneş doğuncaya kadar kılamıyorum. Orada bulunan kadının kocası Safvan'a Hz. Peygamber kadının dediklerini sordu. Safvan şöyle dedi; Ya Resulallah namaz kıldığında beni dövüyor sözünün aslı şudur; o namazına iki sure okuyor. Böylece namazı uzatıyor ben işte bunu men ettim. Bunu üzerine Resul-i Ekrem şöyle buyurdu; bir tek sure olsa insanlara kafi gelir. Safvan devamla oruç tuttuğun zaman bana orucumu bozduruyor sözüne gelince; o devamlı nafil oruç tutmak ister. Ben ise cinsi münasebet kurmak isterim, genç bir adamım sabredemem. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu; Kadın kocasının izni olmadan nafil oruç tutmasın. Safvan devamla sabah namazını güneş doğuncaya kadar kılamıyorum sözüne gelince; Biz genç evlileriz gece meşru şekilde zevkleniyoruz, onun için erken uyanmamız zor oluyor ancak güneş doğarken uyanıyoruz.” dedi. Resûl Ekrem de uyandığın zaman hemen temizlenip namazını kıl buyurdu.²²⁰

Bu hadisten anlaşılacağı üzere nafil ibadetler ifa edilirken eşlerin birbirini ihmal etmemesi esastır. Bu hadis kadının erkeğin cinsel birliktelik hakkını ihlal etmemesini emretmektedir. Eşlerin beraber bir bütün olmaları birbirini tamamlar

²²⁰ Ebû Dâvûd, “Sâvm”,74 .

nitelikte olması hasebiyle de birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Huzur ve mutluluğun sağlanması da karşılıklı ihtiyaçların karşılanması ve eşlerin birbirini ihmal etmemesinden gelir. Kişiyi farz olan ibadetleri yapma noktasında izne ihtiyaç yoktur.

Erkeğin izni olmadan kadının eve misafir ya da herhangi birini almaması gerekir.²²¹ Çünkü meskenin mülkiyeti kocaya aittir ve izni dahilinde kadın tasarrufta bulunabilir. Konu ile ilgili hadis şöyledir; “*Kadın kocasının evine onun ismi olmadıkça kimsenin girmesine izin vermez*”²²² diğer hadis ise şöyledir; “*kadınlar hoşlanmadığınız kimselerinin evinize girmesine izin vermesinler.*”²²³ Kur'ân-ı Kerim'de ayette anne baba hakkında şöyle buyrulmaktadır:

Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.²²⁴

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine «of!» bile deme; onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle.”²²⁵

Yukarıda verilen ayette belirtildiği üzere evladın anne babaya karşı sorumlulukları arasında anne babaya iyilik yapmak gelmektedir. Evlenen kadının bu sorumluluğu, kocasının izni dahilinde gerçekleşmektedir. Kocanın karısına bu konuda müdahale edip edemeyeceği tartışma konusu yapılmıştır. İslam hukukçuları, bu konuda koca karısına izin vermeli ve gerekirse kendisi onu götürmelidir demişlerdir.²²⁶ Koca, kadının anne babasını ziyaret etmek istemesi durumunda kadına engel olmamalıdır.²²⁷ Evin reisi koca olduğu için aile düzeninde sorumlu kişi de yine kocadır. Kadının olası bir yere ya da bir programa katılmak istemesi durumunda kocanın iznine bağlıdır. Ama bu izin bir memur amir ilişkisi değildir.²²⁸ İslam alimleri kadının meşru bir iş için evden çıkmasında bir sıkıntı görmezler.²²⁹ Buradaki izni bir haber verme bilgilendirme ve yapılacak şeyin ya da gidilecek yerin ortaya çıkaracağı olumsuz bir durumun önüne

²²¹ Desûkî Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr* (Beyrut: Dar'ul Fikr, 2009), 2/512.

²²² Buhârî, “Nikâh”, 86.

²²³ Buhârî, “Nikâh”, 80.

²²⁴ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/36.

²²⁵ *Diyanet Vakfı Meali*, el-İsrâ 17/23.

²²⁶ Osman Karabulut, *İslam'da Evlilik ve Mahremiyetleri*, (Konya: Uysal Yayınevi, 1992), 166.

²²⁷ İbn'ül Hümam, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*, 4/358.

²²⁸ Kahveci, *İslama Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*, 80.

²²⁹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 3/573; Kahveci, *İslama Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*.80

geçme adına da aile birliği açısından değerlendirmek esastır. Kadının yapacağı işin evlilik birliğine zarar vermemesi gereken bir durum olması için kocanın iznine bağlıdır. İzin sorumluluğuyla erkek kadını zorlayamaz, üzerine baskı kuramaz ve zorla alıkoyamaz.

2.2.8. Emanetleri koruma

Kur'ân-ı Kerim'de emanetin korunması konusuna sık sık vurgu yapılmakta ve Müslümanların güvenilir kişiler olması gerektiği bildirilmektedir. Ayet-i Kerime'de “*onlar ki emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler*”²³⁰ buyurularak emanet konusu vurgulanmaktadır. Korunması istenilen beş temel esas olan can, nesil, mal, din ve akıl başlıca emanetlerden sayılmaktadır. Bu konuda neslin korunması ise ailenin korunması ile mümkündür. Ailenin kurucu bireyleri arasında olan eşlerden erkeğe yüklenen sorumluluklar gibi kadına da yüklenen birçok sorumluluk vardır. Bunun sebebi ise evliliğin iki kişilik bir yapı olmasının gereğidir. Kadının aile hayatında namusunu, çocuğunu, eşinin mallarını ve sırlarını muhafaza sorumluluğu vardır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “*Vaktiyle siz birbirinizle haşır-neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız!*”²³¹ Bu ayetten de anlaşılacağı üzere ailenin mahremiyetini içli dışlı olmak ve sağlam bir söz olarak belirtmiştir. “*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz.*”²³² Ayette eşlerin birbirinin sırlarının kusurlarının ailenin yapısını zedelemeye sebep olmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

İslam'da asıl olan evlilik birliğinin devamını sağlamaktır. Mahremiyet konusu, evlilik süresince hem de boşanmadan sonra eşlerin dikkat etmesi gereken bir konudur. Aksi durum kul hakkına girmekte ve helallik alınması gerekmektedir. Hadis-i şerifte “*Kıyamet gününde Allah katında sorumlu en büyük emanet kişinin baş başa kaldıktan sonra ifşa ettiği karısının sırrıdır.*”²³³ Bu hadiste eşlerin birbirlerinin sırlarını ve özel durumlarını ifşa etmeleri yasaklanmış. Eşlerin kendi aralarında yaşadıkları her an evlilik dairesi içinde bir sır olarak korunmalıdır. Evlilik süresince yaşanan her şey taraflara bir emanettir ve eşlerin bu durumları koruması sorumlulukları dahilindedir.

²³⁰ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Mü'minûn 23/8.

²³¹ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/21.

²³² *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/187.

²³³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 32.

Kadının iffetini koruması Kur'ân-ı Kerim'de *"Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar"* ²³⁴ buyurmuştur. Sağlam bir aile ortamının sağlanması, neslin korunması ve sağlıklı evlatların yetiştirilebilmesi için eşlerin iffetlerini koruması esastır. Kadının sorumlulukları arasında iffetini korumak zorunluluğu da bulunmaktadır. Bu durum, erkek için de aynı sorumluluğu ifade etmektedir. Hadis-i şerifte konuya şöyle değinilmektedir: *"Saliha kadın kocası yüzüne baktığı zaman onu sevindirir. Kocasının meşru isteklerini yerine getirir ve onun olmadığı yerde hem malını hem de namusunu muhafaza eder."* ²³⁵ Başka ayette: *"Sizin kadınlar üzerindeki haklarınız hoşlanmadığınız kimselere yasaklarınızı çiğnen etmemeleri ve onları evinize sokmamalarıdır."* ²³⁶ Kur'ân-ı Kerim'de iffetini korumaya Hz. Meryem ve Hz. Yusuf kıssaları örnek olarak gösterilmektedir. İffetin korunması ise tesettür ve gözleri haramdan korumakla olur. Kur'ân-ı Kerim'de iffetini koruma sadece kadına ait değil, erkeğe de ait bir erdem olduğu ayette şöyle ifade edilmektedir: *"Resûlüm! Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır."* ²³⁷ Kur'ân-ı Kerim' de konu ile ilgili âyet şöyledir;

Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mümin kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler). Ey müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz. ²³⁸

Yukarıda mealî zikredilen ayetler de tesettür farz kılınmış ve gözü haramdan korumak emredilmiştir. İffeti korumada amaç, toplumun ahlaki yapısının korunmasıdır.

²³⁴ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/34.

²³⁵ İbn Mâce, "Nikâh", 5.

²³⁶ Ebû Dâvûd, "Menâsık", 56.

²³⁷ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nûr 24/30.

²³⁸ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nûr 24/31.

Sağlam bir nesil yetiştirmek ancak iffetli ve adaplı eşlerin olacağı bir ortamda mümkündür.

Kadın kocasının malını korumakla sorumludur. İslam hukukunda mal rejiminde “mal ayrılığı rejimi” geçerli olduğu için, eşler bu konuda iki ayrı birey olarak kabul edilmektedir. Kadın ve erkeğin kendi mallarında yapacakları tasarruflarda kendilerinin hakkıdır. Herkes kendi malı üzerine tasarruf hakkına sahiptir. Kimse kimsenin malına müdahale edemez. Hadis-i şerifte “*Kureyş kadınlarının en hayırlıları küçük çocuğu üzerine şefkat gösteren ve kocasına karşı da onun malını koruyup gözeten kadındır.*”²³⁹ buyurmaktadır. Bu hadisten de anlaşılmaktadır ki kadın kocasının mallarını da korumakla sorumludur. Sonuç olarak kadın kocasının malları üzerinde bir koruyucudur. Evin reisi erkek olduğundan dolayı evin geçimini sağlama ve fertlerine ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu da erkeğe aittir. Kocanın haberi olmadan yapılan harcamalar da evin muhasebesini yapan evin reisini maddi olarak zora sokabilmektedir. Bu nedenle kadın israf eder derecesinde harcamalardan uzak durmalıdır. Çünkü mevcut kullanılan mal erkeğin olduğu için kadına da koruma sorumluluğu verilmiştir.

2.2.9. Cinsel münasebet konusu

Fıtri ihtiyaçlardan olan cinsel gereksinimin karşılanması, nikâh akdi dahilinde karşılandığında helal dairesinde yer alır. Nikâh akdi kurulduktan sonra yaşanan cinsi münasebet hem helal yoldan karşılanmakta hem de neslinin devamını sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi açısından önemlidir.²⁴⁰ Kur'ân-ı Kerim'de “*Kadınlar sizin için elbisedir siz de onlar için elbisesiniz.*”²⁴¹ Ayetinde müfessirler tarafından burada cinsel beraberliğe vurgu yapıldığı yorumlanmıştır. Aşağıdaki ayetler konu bağlamında önemli mesajlar içermektedir: “*Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl derseniz öyle varın. Kendiniz için önceden (uygun davranışlarla) hazırlık yapın. Allah'tan korkun, biliniz ki siz O'na kavuşacaksınız.*”²⁴² “*Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği*

²³⁹ Bûhârî, “Nikâh”, 12.

²⁴⁰ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *İhya-u Ulumiddin* trc. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1975), 2/75.

²⁴¹ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/187.

²⁴² *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 233.

yerden onlara yaklaşın. İyi bilin ki, Allah tevbe edenleri sever, temizlenenleri sever."²⁴³ Mealindeki ayetlerden birlikteliğin adet, nifas ve lohusalık gibi durumlarda yasaklandığı temiz kalan zamanlarda da bir serbestlik sunduğu görülmektedir. Buradaki yasak kadının fiziki ve ruhi sağlığının korunmasında önemlidir.

Nefsi haramdan koruma ve neslin devamını sağlama gibi özelliklerinden dolayı cinsel birlikteliği alimler, nafil ibadetten üstün tutmuşlardır.²⁴⁴ Bir hadiste "*birinizin eşiyle cinsel ilişkide bulunması sadakadır.*"²⁴⁵ Abdullah bin Amr el As rivayetine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) onun gündüzleri oruçla geceleri ibadetle geçirdiğini öğrenince ona "*böyle yapma bazı günler oruç tut bazen tutma, gecelerini biraz uykuyla biraz ibadetle geçir; bedeni senin üzerinde hakkı var, gözlerini senin üzerinde hakkı var, karının senin üzerinde hakkı var*"²⁴⁶ hadisinden anlaşıldığı üzere kadının da hakkına vurgu yapılmaktadır. Hz. Peygamber kendi hayatında da eşlerinin haklarına çok riayet ederdi. Uzmanlar da cinsel ihtiyacın biyolojik ve psikososyal ihtiyaçlardan olduğu yönünü belirtmişlerdir.²⁴⁷

Cinsel birliktelik iki eş için de haktır ve tarafların birbirlerine karşı yerine getirmesi gereken bir sorumluluktur. Nitekim bu konuda cumhura göre cinsel birliktelik erkeğin hakkı olduğu gibi kadının da kocası üzerindeki hakkından sayılmıştır. Hanefi mezhebine göre erkeğin kadının cinsel ihtiyacını karşılamaması halinde hakime başvurabilir ve bir hak ihlali durumunda boşanma kararı verebilir.²⁴⁸ Ayet ve hadislerle göre kadının cinsel birliktelik konusunda da hakkının korunduğu görülmektedir. Cinsellik hem kadın hem de erkek için bir haktır. Kur'ân-ı Kerim'de "*Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır*"²⁴⁹ ayeti de karşılıklı haklar konusuna dair bir delildir. İslam dininde eşler arasındaki bir sorumluluk olan cinsellik hem sınırları hem de ilkeleri belirlenmiştir.

İbn Kayyim erkek karısını maddi ihtiyaçlarını karşıladığı gibi cinsel ihtiyacını da karşılamayla sorumludur.²⁵⁰ Kocanın beraberlik isteğine bir rahatsızlığı olmadığı halde olumsuz cevap veren kadın uyarılmıştır.²⁵¹ Cinsel ihtiyaç giderenlere gusül almak

²⁴³ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/222.

²⁴⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 10/3.

²⁴⁵ Müsned, "Zekât", 3.

²⁴⁶ Buhârî "Savm", 53-57; Müslim "Sıyâm", 181.

²⁴⁷ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005), 39.

²⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/100-101.

²⁴⁹ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/228.

²⁵⁰ İbn Kayyim el cevziyye *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâkîn*, (y.y: Daru'l Alemlî'l Fevaid,t.s.) 315.

²⁵¹ Buhârî, "Nikâh", 85; Müslim, "Nikâh", 120-122.

da farzdır ve İslam'da cinsellikten dört ay uzak durmak boşanma sebebi sayılmıştır.²⁵² Nitekim İslam'da cinsellikten uzak kalmanın yani cinsel perhizin hoş görülmediği anlaşılmaktadır. İslam'da cinsel mutluluk öğütlenirken cinsel sapkınlıklar ise kabul edilmemiştir.²⁵³

2.2.10. Ted'ib

Te'dib sözlükte “eğitmek, terbiye etmek, güzel ahlaka alıştırmak, birini kötü davranıştan alıkoymak ve uslandırma amacıyla cezalandırmak” anlamlarına gelmektedir.²⁵⁴ İslam hukukunda fıkıh terimi olarak, naşize kadının kocası tarafından terbiye edilmesine dair uygulamaları ifade etmektedir. Aile düzenini bozacak davranışlarda bulunmak, barınma için belirlenen meskende kalmaktan kaçınmak, kocasına karşı vazifelerini yerine getirmemek, kocasının cinsel ihtiyacını bir sebep olmadan karşılamaktan kaçınma, kocanın kişiliğini yok sayması, iffetine laf getirecek davranışlar sergilemesi gibi durumlar İslam hukukunda naşize davranışlar arasında sayılmaktadır. Ailenin reisi erkek olduğu için de bu konudaki te'dib sorumluluğu erkeğe verilmiştir.²⁵⁵ Kur'ân-ı Kerim'de bu konu ilgili ayet şöyledir:

Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.²⁵⁶

Naşize olan kadına yönelik te'dib yöntemleri şunlardır; öğüt verme, yatakları ayırma ve dövme şeklindedir.²⁵⁷ Kadının naşize olma durumunda ilk yöntem öğüt vermektir. Öğüt verme ise güvenin olduğu bir zeminde başarılı olur. Güvensizliğin olduğu bir ilişkide öğüt taraflarca bir etkide bulunamaz yani öğüt verme yönteminde kocanın verdiği nasihat ve öğütlerin kadında etki etmesi için erkeğin kadının nazarında

²⁵² Ali Rıza Demircan, *İslama Göre Cinsel Hayat* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 282-283.

²⁵³ Recep Çiğdem, “İslam'ın Cinsel Hayata Yaklaşımı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (Ekim 2016), 124.

²⁵⁴ Mustafa İbrahim ve diğerleri, *el-Mü'cemü'l-Vasît* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 9.

²⁵⁵ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i fi tertibi's-şerâ'i*, 3/613.

²⁵⁶ *Diyanet Vakfı Meali*. en-Nisâ 4/34.

²⁵⁷ Kâsânî, *Bedâ'i ve s-sana'i fi tertibi's-şera'i*, 3/613-614.

güvenilir biri olması çok önemlidir.²⁵⁸ Öğüt vermede yumuşak olma, merhamet ve şefkatin de baskın olduğu bir dille konuşmak gerekir. Aksi takdirde bağırıp çağırarak ve hakaret ederek yapılan öğütte etki etmekten ziyade durumu daha da kötüye götürebilir. Bu yöntemin etkili olması durumunda kocanın başka bir çözüm arayışına girmesine gerek kalmaz. Ama öğüt verdiği halde kadın nüşûz olan davranışlara devam etmesi halinde, ikinci yöntem olarak yatakları ayırma metoduna başvurur. Burada bu yönteme delil olarak Kur'ân-ı Kerim'de Nisâ suresi 34. ayette ve Hz. Peygamberin “geçimsizliklerinden korkarsanız yataklarında yalnız bırakın” hadisinde “yataklarında yalnız bırakın” ifadesini anlama ve yorumlama noktasında ihtilaflar vardır.

Âlimler cinsellikten mahrum bırakma, küsülüp konuşmama ve yatakta sırtını dönme şeklinde farklı yorumlamışlardır.²⁵⁹ Bu yöntemi İslam âlimleri bir aydan uzun olmaması yönünde görüş belirtmişlerdir.²⁶⁰ Bu yöntemin de etkili olması için eşle arasında devam eden bir sevgi ve saygı hali gereklidir ki yaptığından pişmanlık duyup geri adım atabilsin, aksi durumda ise bu yöntem de etki etmez. Bu yöntemin de etkili olmadığı durumlarda son yöntem olan dövme metoduna başvurur. Nisâ suresi 34. ayette kocanın sırayla yapacağı yöntemler belirlenmiştir. Kadının nüşûz davranışlarına devam etmesi durumunda son çare olan dövme ise kocanın hafifçe dövmesidir. Bu dövme yetkisi ise bir disiplin cezası niteliğine sahiptir.²⁶¹ Cumhura göre te'dib durumunda gerekli görüldüğünde kocanın karısının darb etmesi mübah kabul edilmiştir.²⁶² Erkek bu duruma gelen bir naşize kadın için gerçekleştirdiği dövme metodunu şer'i sınırlara bağlı kalarak yerine getirmeli.

Konu ile ilgili hadisler şöyledir; “iyilikte size isyan ederlerse onları hafifçe dövünüz. Kesinlikle yüzlerine vurmayınız. Kötü ve çirkin sözler de söylemeyiniz.” “Hiçbirinizin kadınları köle döver gibi dövüp sonra da onunla yatmasın. Bu olacak şey mi?”²⁶³ Bu durumun aksi ise kadına zulmetmeye girmektedir. Darb konusundaki amaç, kadını dize getirmek, ona zorla itaat ettirmek değildir. Çünkü zorlayarak sağlanan itaat aile kurumunun yıkılmasına sebep olmaktadır. Lakin darbin eşin te'dibinde etkisi olmayacağı biliniyorsa darb caiz olmaz.²⁶⁴ Bu konuda bir diğer önemli nokta ise nüşûz davranışlar sadece kadına yönelik olmamakta erkekte bu konu kapsamındadır. “Eğer

²⁵⁸ Köse- Demir, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 315.

²⁵⁹ Halil İbrahim Acar, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 206.

²⁶⁰ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 5/44.

²⁶¹ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 187.

²⁶² Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 3/343.

²⁶³ Bûharî, “Nikâh”, 93.

²⁶⁴ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 3/343.

bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."²⁶⁵ Bu ayette ise kocanın nüşûzu halinde kadının uygulayacağı yöntem ve metodları göstermektedir. Kadının, erkeğin nüşûz halini düzeltmek için elinden geleni yaptığı halde düzelmenin sağlanmaması durumunda boşanma konusu devreye girer.²⁶⁶ Erkeğin nüşûz ifade eden davranışları şöyledir; karısını beğenmeyip hakaret etmesi, ona sevgisini göstermemesi, ona fiziksel ya da psikolojik şiddet uygulaması, nafakayı karşılamaması, eşiyle iyi geçinmemesi ve cinsel şiddete başvurusu. Nüşûz davranışları düzeltme iki taraf için de bir sorumluluktur. Evliliğin birliği ve devamı için eşler orta yolu bulma yoluna gitmeli gerekirse danışman terapisi de alarak evliliği sağlam temellere oturtmaya çaba göstermelidir.

2.2.11. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi

Eşlerin en önemli rollerinden biri de ebeveynliktir. Anne babanın çocuklara karşı olan sorumluluğu yerine getirmesi din ve dünya hayatı için çok önemlidir.

Anneler, emzirme süresini tamamlamak isteyen babalar için çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Annelerin yiyecek ve giyeceklerini meşrû çerçeve içinde temin etmek, çocuğun gerçek sahibi olan babaya düşer. Kimse gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutulamaz. Hiçbir anne ve baba çocukları yüzünden zarara uğratılamaz.²⁶⁷

Ayette emzirme sorumluluğu da anneye ait bir yükümlülüktür. Ayrıca ayette İslam hukukçuları usulün fûru'nun nafakasını karşılamakla sorumlu olduğuna dair şer'i bir delil olarak kullanmışlardır.²⁶⁸ Burada nafaka evlilik nafakası değildir. Evlilik nafakası eşler arasındayken, buradaki hısımlık nafakasıdır ve geçici bir süreliğine karşılıklıdır.²⁶⁹ Çocuğun nafakasından baba sorumludur. Babanın karşılamaması durumunda baba ödeme için zorlanır. Babanın maddi durumu iyi değilse ve nafakayı karşılayamazsa geçici bir süreliğine nafaka sorumluluğu annede olur.²⁷⁰

Erkek çocukların nafakası kendi ihtiyaçlarını çalışarak karşılayabileceği yaşa kadar, kız çocuklarının nafakası ise evlenecekleri yaşa kadar babaya aittir. Çocukların

²⁶⁵ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nisâ 4/128.

²⁶⁶ Acar, *İslam Aile Hukuku*, 211.

²⁶⁷ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/233.

²⁶⁸ Erbay, "Nafaka".

²⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222.

²⁷⁰ Kahveci, *İslama Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*, 96-97.

büyüyüp kendi ihtiyaçlarını karşılamaya başlamasıyla sorumluluk babadan düşer.²⁷¹ Ailenin reisi olan baba çocuğuna isim koymakla sorumludur.²⁷² Baba İslamiyet'e uygun düşmeyen ismi çocuğa vermekten uzak durmalıdır. Çünkü isimler kişinin itibarını ve değerini düşürmeye sebep olmamalıdır. Çocuğa güzel isim verilmesiyle ilgili pek çok hadis de bulunmaktadır. Doğan çocuk için kesilmesi gereken akika evin reisine ait bir sorumluluktur. Akika yeni doğan çocuk için Allah'a şükretmek için kesilen bir kurbandır.²⁷³ Fukaha arasında hükmü konusunda ihtilaf olmakla birlikte müstehap ve sünnettir. “Çocukla beraber akika vardır artık siz ondan yana (Allah için) bir kan akıtın kendisinden eza ve cefayı giderin.”²⁷⁴

Anne ve baba çocuğu sadece dünya hayatına değil, ahiret hayatına da hazırlamakla sorumludur. Dünya hayatına dair onları iyiye yönlendirmek, kendi iiaşelerini sağlayacak bilgi ve donanımla hazırlamak,²⁷⁵ mizacına uygun olan alana yönlendirmelerde bulunmak, toplumda mevcut olan görgü ve ahlak kurallarına uygun yetiştirmek, ahiret hayatı için manevi destek sağlamak, ahlak dahilinde dini vecibelerini öğretmek ebeveynin en büyük ve en önemli görevlerindendir.²⁷⁶ Salih evlat, anne baba için sadakayı cariyedir.²⁷⁷

Çocuğa sergileyeceği davranışların öğretildiği, sergilememesi gereken davranışlarında neler olduğu konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Dinin emrettiği ve nehyettiği durumların çocuklara öğretilip bu çerçevede çocukların davranışlarının buna göre şekillenmesi ve sınırlandırılması gerekir. Şu âyet bu konuda önemlidir; “Çocuklarınız ergenlik çağına gelince büyüklerinin izin istediği gibi onlar da her defasında izin istesinler.”²⁷⁸ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu konudaki öğretim metodu anne babalar için en güzel yol göstericidir. Hz. Muhammed (s.a.v.) çocuk eğitiminde kibar, sevecen ve yumuşak bir üslup kullanmaya dikkat etmiştir.²⁷⁹ Çocukların terbiyesinde etkili rol oynayacak olan anne edep, terbiye ve ahlak konusunda eksik olmamalı ve kendini geliştirmelidir. Aksi halde noksan olan anne çocuk eğitiminde de noksanlıkları meydana getirecektir. Anne baba çocuğun maddi

²⁷¹ Dilaver Selvi, *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali*, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018), 354; Kahveci, *İslama Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*, 96-97.

²⁷² Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 189.

²⁷³ Fahrettin Attar, “Akika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ekim 2025).

²⁷⁴ Bûharî “Akika”, 2; Ebû Dâvûd “Edâhî”, 20; Tirmizi “Edâhî”, 16.

²⁷⁵ Selvi, *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali*, 339.

²⁷⁶ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 181.

²⁷⁷ Müslim “Vasiyye”, 14; Tirmizi “Ahkâm”, 36.

²⁷⁸ *Diyanet Vakfı Meali*, en-Nûr 24/59.

²⁷⁹ Kahveci, *İslama Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*, 120.

manevi her türlü sıkıntı ve sorunlarını çözmekle sorumludur. Sağlıklı nesiller huzurlu mutlu bir aile ortamında yetişirler.

Anne baba çocukları arasında adaletli davranmalı ve şefkat göstermelidirler. Şefkat ve merhamet göstermede kız erkek evlat ayırımı yapmamalıdır. Çocuk ebeveyninden gördüğünü yapar ve adalet gibi temel değerler ailede başlar. Adalet ve şefkat duygusuyla doyum sağlayan çocuk güven duygusunu da tattığı için hayata daha sağlam adım atmaktadır. Burada önemli bir konu da çocuğun yaptığı bir hatada bile hoşgörölü ve şefkatle yaklaşmaktır. Çocuklarına evlilik konusunda destek olmak da babanın sorumluluklarındandır. Babanın çocuğunu evlendirmek zorunluluğu olup olmadığı konusunda İslam alimleri arasında ihtilaf vardır. Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre çocuğunu evlendirme babaya vacip değildir. Erkek çocuğunun sünnet ettirilmesi de babanın sorumluluğundandır. Fıtır sadakası verme konusunda çocuğun malı varsa kendi malından yoksa da babası tarafından ödenir.

2.2.12. Emzirme konusu

Sözlük anlamı olarak “süt emmek, emzirmek” anlamına gelen “Radâ” kelimesi kullanılmakta olup, terim anlam olarak “Bir kadının sütünün emzirme yoluyla ya da başka bir şekilde içilip yutulması” demektir.²⁸⁰ Bu konudaki hükümler Kur’ân ve sünnetle belirlenmiştir. Bakara suresi 233. ayet konu açısından şer’i kaynaktır. Bebeğin büyümesi, sağlıklı bir şekilde gelişmesi için ihtiyacı olan bütün besin değerlerini içinde barındıran süt, uzmanlar tarafından da çocukların emzirilmesi yönünde tavsiye ve uyarılarda konu olmuştur. Anne sütünün az olması, yetersiz olması ya da annenin ölümü durumunda başka bir annenin sütü çocuğa verilebilir. Sütanne kavramı da bu durumlara binaen ortaya çıkmıştır. İslam hukukuna göre aynı sütü emen kişiler arasında akrabalık meydana gelmektedir. Buradaki akrabalık evlenme engellerinden olan akrabalıktır. İslam hukukunda emzirme konusu “nafaka, evlenme engelleri, icare” başlıkları dahilinde ele alınmaktadır.²⁸¹ Annenin çocuğu emzirmesi fakihler tarafından diyaneten ve ahlaken bir görev olarak kabul edilmişken; hukuken bir zorunluluk durumu olup olmadığı konusunda ihtilaf yaşanmıştır.²⁸²

²⁸⁰ Osman Kaşıkçı, “Radâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Temmuz 2025).

²⁸¹ Hilal Duman, “İslam Hukukunda Annenin Çocuğunu Emzirmesinin Hükümü”, *Diyanet İlmî Dergi* 42/1 (Ocak-Şubat-Mart 2006), 100.

²⁸² Remli, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/222; Hilal Duman, “İslam Hukukunda Annenin Çocuğunu Emzirmesinin Hükümü”, 100; Mehmet Aziz Yaşar, “Şâfiî Hukuk Düşüncesinde Annenin Süt

Hukuki olarak annenin emzirme ile yükümlülüğü konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Şâfiî ve Hanefî mezheplerine göre zaruri bir durum hasıl olmadığı müddetçe annenin çocuğunu emzirmesi menduptur, hukuki bir yükümlülüğü yoktur. Doğan çocuğun emzirme mesuliyeti ailenin reisi ve nafaka sağlayıcısı olarak babadadır.²⁸³ Baba emzirme için anneyi zorlayamaz.²⁸⁴ Aşağıdaki durumlardan birinde ise fakihler annenin emzirmeye zorlanabileceğinde ittifak etmişlerdir; Çocuk sadece annesini emiyorsa ve başka birini emmemesi durumunda; baba yoksa veya babanın sütanneye verecek mali gücü yoksa, baba emzirecek başkasını bulamazsa.²⁸⁵ Emme müddetini tespit etmek daha çok ücretle emzirmelerde önem taşır. Mesela, boşanıp iddetini bitirmiş olan anne, çocuğunu emzirdiği zaman iki yıl doluncaya kadar ücret almayı hak eder, dolduktan sonra emzirse için ücret hak edemez. Çocuğun emzirilme müddetinin iki yıl olduğu, bu müddetten önce anne ve babanın karşılıklı anlaşmasıyla, çocuklarını sütten kesebilecekleri ayetlerle bildirilmektedir.²⁸⁶

Emzirme Yükümlülüğü ve Sütannelik Uygulaması”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/19 (Nisan 2018), 169-200.

²⁸³ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/222.

²⁸⁴ İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbü'rî, *Nihâyetü'l-maṭlab fî dirâyeti'l-mezheb thk. Abdulazîm Muhammed ed-Dîb* (y.y: Dâru'l-Minhâc, 2007), 2/541.

²⁸⁵ İbn Kudame, *el-Muğni*, 1/15.

²⁸⁶ *Diyanet Vakfı Meali*, el-Bakara 2/233; el-Ahkâf 46/15.

3. TÜRK MEDENİ HUKUKU'NA GÖRE EŞLERİN AİLE İÇİ ROLLERİ

3.1. Eşlerin Hak ve Yükümlülükleri

Türk Medeni Kanunu'nda “*Aile*” kavramının açık bir tanımı bulunmamaktadır. Kanunda düzenlenen hükümler dahilinde üç anlam öngörülmüştür.²⁸⁷ Buna göre; dar anlamda aile, sadece eşlerden oluşan ailedir.²⁸⁸ Geniş anlamda, anne baba ve çocuklardan oluşan ailedir.²⁸⁹ En geniş anlamda, ev başkanlığı yönetiminde bulunan eş ve çocuklar dışında hısımlığı olanlar, işçi, çırak, bahçıvan, hizmetçi, aşçı ve ev çalışanlarının da olduğu aile tanımıdır.²⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası aile ile ilgili olan 41. maddesi şöyledir; “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.” İlgili madde de ailenin toplumun temeli olduğu ve devletin aile ile ilgili sorumluluğu olduğunu vurgulamaktadır.

4721 sayılı Medeni Kanunu TBMM'de 22 Kasım 2001'de kabul edilerek 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İsviçre Medeni Kanunu örnek alınarak hazırlanan bu kanun 17 Şubat 1926 tarihli 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'ni yürürlükten kaldırmıştır.²⁹¹ 1926 Türk Medeni Kanunu, birçok alanda erkeğin kadınlardan üstün olduğu ve erkeğin sorumluluğuna dair hükümleri içinde barındırıyordu. 4721 sayılı yeni TMK'de ise bu durum yerini kadın erkek eşitliğine bırakmıştır. Bu konuda yaşanan en önemli değişim alanlarından biri de aile hukukuna dair hükümlerdir. Türk aile hukukunda aile hukuku alanını düzenleyen altı ilke şunlardır; Ailenin toplumun temeli olduğu ilkesi, eşitlik ilkesi, tek eşli evlilik ilkesi, ailenin devletçe korunması gerektiği ilkesi, medeni nikâh ilkesi, çocuk yararı ve esenliği ilkesi. Türk aile hukuku, evlilik

²⁸⁷ Akif Dursun, “Aile Kavramı, İslam Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı ve Kapsamı”, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/13 (30 Eylül 2022), 407-448.

²⁸⁸ Mehmet Ünal, *Türk Medeni Hukukunda Aile Başkanının Sorumluluğu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979), 40.

²⁸⁹ Ünal, *Türk Medeni Hukukunda Aile Başkanının Sorumluluğu*, 40.

²⁹⁰ Bilge Öztan, *Aile Hukuku* (Ankara: Turhan Yayınevi, 2015), 4.

²⁹¹ Şahin Akıncı, “Medeni Kanun'da Kadın ve Aile”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/2 (Haziran 2004), 0-0.

hukuku, hısımlık hukuku ve vesayet hukuku olmak üzere üç bölümden oluşuyor.²⁹² Bu çalışmada, evlilik hukuku içinde yer alan ve eşlerin aile içi rolleriyle ilgili olan başlık ve alt başlıklar incelenecek, bazı konularda eski ve yeni TMK’de yer alan ve değişen hükümlerin mukayesesi yapılacaktır.

3.1.1. Birliğin mutluluğunu sağlama yükümlülüğü

4721 sayılı Medeni Kanunu’nun 185. maddesinin 2. fıkrasında, eşler evlilik birliğinin mutluluğunu elbirliği ile sağlamakla yükümlüdür. İlgili madde şu şekildedir;

“Evlenmeyle eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar.” Bu yükümlülük emredici niteliktedir.²⁹³

Yeni bir hayat kurmak amacıyla eşlerin beraber yol aldığı evlilik kurumunda temel amaç neslin devamı, huzur ve mutluluğun sağlanmasıdır. Bunların sağlandığı aile ortamının korunması ve devamı da eşlerin ortak çabasına bağlıdır. Bu çabada sevgi, saygı, özveri, sadakat, empati gibi durumların canlı tutulması ve aktif edilmesi ile sağlanmaktadır. Eşlerin davranışları da bu değerler çerçevesinde olmalıdır. Eşler birbirlerinin huzur ve mutluluğunu her zaman ve her durumda öncelemelidir. Mesela meslek ve iş seçimi konusunda TMK’nin 192. maddesinde “Evlilik birliğini huzur ve yararına” ifadesi de birliğin huzurunun her şeyden öncelikli olduğuna vurgudur.²⁹⁴ Evliliğin mutluluğunu sağlayacak davranış veya normların neler olduğuna ilişkin belirlenmiş hukuk normları ya da kalıplarından bahsedilemez. Eşler kendi aralarında belirleyerek ortak bir kararla uzlaşma yoluna gidebilirler.²⁹⁵ Evlilik birliğinin sağlanması için eşler elinden gelen çabayı göstermekle sorumludurlar. Bu sorumluluğu ne kadar uygulayıp uygulamadıklarının kontrolü kendilerinde olmakla birlikte iyi niyet kurallarına göre tespit etmek de mümkündür.²⁹⁶ Sabır, sevgi, saygı, dürüstlük, empati, sorunlar karşısında çözüm arayışında olma, birbirlerine destek olmak evlilik birliğinin devamı konusunda önemlidir.

²⁹² Lütfü Başöz-Ramazan Çakmakçı, *Yeni Türk Medeni Kanunu* (İstanbul: Legal Yayınları, 2002), 85-226.

²⁹³ Acabey vd., *Medeni Hukuk* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2000), 7744.

²⁹⁴ Serkan Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması* (Ankara: TBB yayınları, 2004), 48.

²⁹⁵ Öztan, *Aile Hukuku*, 197.

²⁹⁶ Haluk Tandoğan, *Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku* (Ankara: Turhan Kitabevi, 1981), 111.

3.1.2. Birlikte yaşama yükümlülüğü

Evlilik, ileriye yönelik bir hayat ortaklığı kurmak, tarafların beraber işbirliği içinde hareket etmek, güven, sadakat gibi durumları da kendinde barındıran bir olgudur. Bu olgu da beraber hareket edebilmek için yan yana ve aynı mekanı paylaşmak esastır. Çünkü evliliği oluşturan taraflardan olan eşler artık hayatı tek başlarına değil bir eşle sürdürme durumunda olup artık bir arada hayatlarına devam edeceklerdir. Bir arada yaşamak aynı konutu paylaşmak anlamına gelmektedir.²⁹⁷ Eşlerin birlikte yaşama zorunluluğu TMK md.185/3'te hüküm altına alınmıştır.²⁹⁸

Birlikte yaşama, evliliğin doğasından olan bir durum olmasıyla birlikte yasal olarak da hükmedildiği için taraflara sorumluluk yüklemektedir.²⁹⁹ Taraflara sorumluluk yüklediği için gerekçesiz bir şekilde birlikte yaşamaktan kaçınılamaz. Eşlerin tutukluluğu, hastanede tedavi görme, başka yerde çalışma, askerlik, geçici görev veya belirli bir amaçla bir yere yapılan ziyaretler gibi durumlardan dolayı ayrı yaşamaları birlikte yaşama sorumluluğunu ihlali sayılmaz.³⁰⁰ Geçerli sebepler olmadıkça manevi olarak ve cinsel olarak birliktelik esastır.³⁰¹ Medeni kanunda bu yükümlülüğe aykırı davranılması halinde boşanma sebebi sayılmaktadır.³⁰² Bu duruma aykırı davranmanın sonucu TMK md.164'te ayrıntılarıyla birlikte verilmiştir.

3.1.3. Eşe sadakat gösterme yükümlülüğü

Sadakat yükümlülüğü TMK md.185/3'te yer almaktadır. Hüküm şöyledir; “Eşler birlikte yaşamak birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar.” Bu yükümlülükte iki eş eşit sorumluluğa sahiptir.³⁰³ Sadakat göstermede ilk akla gelen cinsel sadakat konusu olmaktadır.³⁰⁴ Eşlerden birinin başka biriyle cinsel ilişkiye girmesi durumunda bu yükümlülüğü ihlal etmiş sayılacak ve zina yapılmış olması

²⁹⁷ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2014), 207.

²⁹⁸ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 49.

²⁹⁹ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 49.

³⁰⁰ Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*, 207.

³⁰¹ Fethi Kılıç-Ümmü Gülsüm Kılıç, “Türk Aile Hukukunda Ailenin Korunması”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 19/2 (29 Aralık 2023), 488.

³⁰² Öztan, *Aile Hukuku*, 198; Esat Arsebük, *Medeni Hukuk II, Aile Hukuku I* (Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi, 1940), 663.

³⁰³ Öztan, *Aile Hukuku*, 198.

³⁰⁴ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 50.

sebebiyle bir boşanma sebebi sayılmaktadır.³⁰⁵ Cinsel sadakat tarafların üçüncü kişilerle cinsel yakınlaşmaya sebep olacak ve cinsel yakınlaşmayı ima edecek davranışlardan uzak durması gerektiğini ifade etmektedir. Sadakat yükümlülüğünde ilk akla gelen cinsel sadakat olsa da bunun yanı sıra duygusal, fikri ve ekonomik yönleri de vardır.³⁰⁶ Sadakat gösterme yükümlülüğünün ihlali sayılabilecek bazı durumlar şöyledir; Eşlerin birbirlerine yalan söylemesi,³⁰⁷ içki ve kumar gibi durumlarda ailenin zarara uğratılması,³⁰⁸ eşin sırrını üçüncü kişinin yararına olacak şekilde ortaya çıkarması,³⁰⁹ evin ve çocukların ihtiyaçlarını ihmal edilmesi.

Eşlerin fiilen ya da hâkim kararı ile ayrı olmaları halinde sadakat yükümlülüğü devam eden bir durumdur. TMK’de sadakat yükümlülüğü kavramının tanımı mevcut olmamakla birlikte TMK md.185/3’te eşlerin sadakatinden bahsedildiği ve iki eşin de bu konu da yükümlü tutulduğu görülmektedir. Mevcut kullanılan bir tanım olmadığı için bu alanda yapılan birçok tanım mevcut olmakla beraber Dural, Oğuz ve Gümüş’ün yaptığı tanım şöyledir; “Sadakat yükümlülüğü eşlerin birbirlerine yönelik tam ve sınırsız bağlılığını ifade eder.”³¹⁰ TMK md.185/3 hükmünün muhatabı evli çiftlerdir. Geçerli bir evliliğin kurulmasından nişanlılık dönemi de varsa bu süreçte sadakat yükümlülüğü başlar ve evlilik sona erene kadar devam eder.³¹¹

Sadakat yükümlülüklerinden biri de duygusal sadakat yükümlülüğüdür. Evlilik süresince eşlerin birbirine göstereceği saygı, hoşgörü, sevgi, duygusal yakınlık göstermesi gerekmektedir. Aksi durumlar duygusal sadakat yükümlülüğünü ihlale girer. Psikolojik şiddet ve duygusal kıskançlıkta sadakatsizliğin bir görünümüdür. Fiziksel şiddet de fiziksel sadakatsizliğe girmektedir. Duygusal sadakatsizliğe uğrayan eş boşanma ve ayrılık davası açabilir.

³⁰⁵ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 50.

³⁰⁶ Selahattin Sulhi Tekinay, *Türk Aile Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1990), 296.

³⁰⁷ Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*, 209.

³⁰⁸ Turgut Akıntürk-Derya Ateş, *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2019), 2/209.

³⁰⁹ Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 298.

³¹⁰ Mustafa Dural vd., *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021), 3/157.

³¹¹ Emel Badur, Gamze Turan Başara, “Aile Hukukunda Sadakat Yükümlülüğü ve İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat İstemi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 65/1 (Mart 2016), 105.

3.1.4. Evlilik birliğini yönetme yükümlülüğü

Aile reisliği eski TMK md.152’de “Koca birliğin revidir. Evin intihabı karı ve çocukların münasip veçhile iaşesi ona aittir.” hükmü ile kocaya aitti. 2002’de yapılan düzenleme ile TMK md.186’da bu hüküm kalkmış ve yerine “Birliği eşler beraberce yönetirler” hükmü getirilmiştir. Bu hüküm ile kadın erkek arasında eşitliği sağlama amaç edinilmiştir. Aile reisi ifadesi de TMK md.368’de “ev başkanı” olarak değişmiştir. Ev başkanının sorumluluğu ise şöyle belirtilmiştir; “ev başkanı birlikte yaşayanların evdeki eşyasını özenle korumak ve güvenlik altında bulundurmakla yükümlüdür” buradaki ifadede ev başkanının kadın mı erkek mi olduğu belirtilmemiştir. “Birliği beraberce yönetirler” doğrultusunda karı koca ikisi de ev başkanlığı yetkisine sahiptirler ve ikisinin de bu konuda sorumluluk sahibi olduğu aşıkardır.

Eski Medeni Kanun’da bir ev başkanı mevcutken yeni TMK’de ise birden fazla kişi ev başkanı olabiliyor.³¹² Ev başkanı sorumluluğu iki tarafa da aittir. Çocuğun meydana getirdiği bir hasar durumunda sorumluluk iki eşe de aittir. Buradaki ev başkanına çeşitli yetkiler de verilmiştir, bunların temel amacı ise ailenin düzenli bir işleyişe sahip olmasını sağlamaktır. Ev başkanı bu işleyiş dahilinde bireylere çeşitli sorumluluklar ve görevler verebilir mesela; ev içi işlerini düzgün işlemesi için iş bölümü yapabilir, yemek saatleri, eve giriş çıkış saatleri, yemeği ve temizliği görev olarak verilecek kişileri de belirleyebilir.³¹³ Ev başkanının sahip olduğu yetkiler sınırsız değildir. Bu yetkileri kullanırken Türk Medeni Kanunu’nun 2. maddesinde belirtildiği gibi dürüstlük ilkesine uymak mecburiyetindedir. Evdeki bireylerin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlama hakkına sahip değildir. TMK md.23/1-2 uyarınca ailede geçerli olacak kuralları belirlerken hukuki, ahlaki ve kişinin kişilik haklarına aykırı kurallar koyamaz. Ev başkanı yetkilerini kötüye kullanması durumunda ise hakkın kötüye kullanılması yaptırımını uygulanır.³¹⁴ Bu duruma karşın ev başkanının belirlediği kurallara uymayan aile fertlerine ise bir yaptırım yoktur fakat sözleşmeye dair

³¹² Tandoğan, *Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku*, 146.

³¹³ Halit Kemal Elbir, *Aile Topluluğu ve Vesayet* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1960), 485; Ünal, *Türk Medeni Hukukunda Aile Başkanının Sorumluluğu*, 43-44.

³¹⁴ Elbir, *Aile Topluluğu ve Vesayet*, 485; Ünal, *Türk Medeni Hukukunda Aile Başkanının Sorumluluğu*, 43-44.

yapılmışsa o zaman yaptırımdan bahsedilebilir.³¹⁵ Ev başkanının görevleri Türk Medeni Kanunu 368-369. maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre ev başkanının üç temel görevi vardır.

1. Evde bulunan ve evdeki düzene tabi olan bireylere adaletli davranmak ve onları korumak.

2. Evdeki eşyaları korumak ve güvende bulundurmak.

3. Aile üyelerine yönelik adil davranma ve koruma sorumluluğu.³¹⁶

Ev başkanı aile fertlerinden akıl sağlığı ve zayıflığı olanlara daha çok özen göstermeli ve onları daha fazla gözetimde tutmalıdır. Aksi bir durum ise bunların üçüncü kişiye vereceği zarardan ev başkanı sorumludur.³¹⁷

3.1.5. Yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğü

Yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğü TMK md.185/3 'te düzenlemeye konu olmuştur. “Evlenmeyle eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar.” Bu hükümler bağlamında evlilik süresince eşler birbirlerine maddi manevi yardımcı olmalı ve destek sunmalıdır.³¹⁸ Yardım yükümlülüğü ile sadakat yükümlülüğü birbirleri ile ilişkili olmakla birlikte sadakat üçüncü kişilerle olan ilişki durumunda ortaya çıkarken, yardımcı olma yükümlülüğü doğrudan eşlerin birbirleriyle olan ilişkilerinden doğmaktadır. Doktrinde sadakat yükümlülüğünün aktif hali yardımlaşma yükümlülüğü olduğu kabul edilmektedir.³¹⁹ Buradaki dayanışma hem maddi hem de manevi alanlarda mevcuttur.³²⁰ Çünkü evlilikte beraber ortak bir hayat kurmaya başlayan eşler, sadece zenginlikte, sağlıkta, güzel günlerde ve zamanlarda değil hastalıkta, sıkıntıda, maddi açıdan zor günlerde de birbirlerine destek olmalıdırlar.³²¹ Yardımlaşma ve dayanışma evlilik birliğinin

³¹⁵ Ünal, *Türk Medeni Hukukunda Aile Başkanının Sorumluluğu*, 45.

³¹⁶ Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 621.

³¹⁷ Elbir, *Aile Topluluğu ve Vesayet*, 485.

³¹⁸ Öztan, *Aile Hukuku*, 155; Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 50-51.

³¹⁹ Dural vd., *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)*, 3/162.

³²⁰ Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 298.

³²¹ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 50-51.

mutluluğunu sağlama bakımından önemli bir olgudur.³²² Eşler birbirlerinin menfaatini korumakta yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğü içerisindedir.

Yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğü evlenme ile başlar ve evlilik yasal olarak sona erene kadar ve sonrasında da devam eder. Boşanma sürecinde ve sonrasında devam eden nafaka buna örnektir. Evliliğin iç dinamiğine göre eşlerin birbirlerine sağlayacağı yardımlaşma alanları ve durumları farklılık arz edebilir. Hasta eşe tedavi sürecinde destek olmak, olası bir ekonomik sıkıntı zamanında diğer eşin varsa para yardımının da bulunması, sıkıntılar zamanında destek olup yanında olması gibi durumlar yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğü açısından önemli olmakla birlikte evlilik birliğini güçlendiren dinamiklerdir.

3.1.6. Meslek ve iş seçimine özen gösterme yükümlülüğü

743 sayılı Medeni Kanunu madde 159 uyarınca “Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı kocanın saraheten veya zımnen müsadese ile bir iş veya sanat ile iştigal edebilir” bu hüküm ile evli kadının bir meslekle uğraşması eşin iznine bağlı kılınmıştı. Eşin izin vermemesi durumunda ise yapacağı işin ailenin huzur ve yararına uygunlukta olma ve aile yapısına zarar vermediğini kanıtlayarak hakimden izin alabilirdi.³²³ Evlilik birliğine zarar verdiği hakim tarafından onaylandığı durumda ise erkek haklı görülüp, kadına izin verilme durumu ortadan kalkmış olurdu. Ancak hâkimin kararına rağmen kadının çalışması durumunda doğacak borçlardan da erkek sorumlu değildi.

4721 sayılı Medeni Kanunu’nda madde 192 uyarınca bu duruma dair hüküm şöyledir; “Eşlerden her biri, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir. Ancak, meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur.” Bu yeni hüküm ile eşler meslek ve iş seçiminde diğer eşin onayını almak zorunda değildir Bu hüküm TMK’de yer alan eşitlik ilkesinin yansımından kaynaklıdır. Meslek ve iş seçimindeki serbestlik mutlak serbestlik olmamaktadır. Maddenin devamında evlilik birliğinin huzur ve yararına uygunluk ifadesi de bunu kanıtlar niteliktedir. Eşlerin anlaşması durumunda bir hâkime başvurabilirler. Ancak hâkim eşin çalışmasını yasaklar nitelikte bir hüküm veremez.

³²² Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*, 209.

³²³ Akıntürk- Ateş, *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku*, 2/116.

Bunun gerekçesi ise iş seçimi ve çalışma hakkı Anayasa ile bireylere tanınmış temel hak ve kişi hürriyetindendir.³²⁴

Eşlerin seçecekleri mesleğin evliliğin birliğini ve huzurunu bozacak, bireyleri zor duruma sokacak ve manevi açıdan olumsuz etkileyecek bir durumda olmamasına dikkat etmelidirler. Böyle bir durumu barındıran bir işte çalışılıyorsa devam ettirmemesi evliliğin huzuru açısından daha önemlidir.³²⁵ Bu düzenleme, evli kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması konusunda önemli bir adımdır. Kadın istediği iş ve mesleği seçmek için eşinin iznine gerek duymadan seçme serbestliğini elde etmiştir. Bu serbestlik eş olarak hem kadına hem de erkeğe verilmiş bir serbestliktir.³²⁶ Eşin yılın çoğunu evden uzakta çalışarak geçirmesi ya da geç saatlere kadar sürecek bir işte çalışması ve iş yoğunluğu nedeniyle eşi ve çocukları ile ilgilenemiyorsa ve zaman geçiremiyorsa eşi bu duruma itiraz edebilir. Eşin itirazına rağmen eşin o işle çalışmaya devam etmesi durumunda hakime başvurma hakkı doğar ve eşin aynı işe devamı durumu da evlilik birliğinin sarsılmasına yol açmış olma durumu da göz önünde bulundurulursa diğer eş boşanma davası açabilme hakkına sahip olmuş olur.³²⁷

3.1.7. Evlilik birliğinin giderlerine katılma yükümlülüğü

743 sayılı Medeni Kanunu'nun md. 152/1 uyarınca "Koca birliğin reisidir; evin intihabı karı ve kocanın münasip veçhile iâşesi ona aittir" ifadesinin yerine yeni TMK md. 186/3 uyarınca "eşler oturacakları konutu beraber seçerler. Birliği eşler beraber yönetirler. Eşler birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve mal varlıkları ile katılırlar" diye hüküm konulmuştur. Medeni Kanun'da bu hüküm hem değişen bir anlayışın sonucu hem de eşitlik ilkesinin bir sonucudur.³²⁸ Eşlerin giderlere gücü oranında katılması istenmiştir. Çünkü eşlerin eşit bir şekilde giderlere katılmasını beklemek, evliliğin mantığına aykırı bir durum olması ihtimali vardır.³²⁹ Şöyle ki eşlerden birinin para getiren bir işte çalışması ve diğerinin çalışmaması sıkıntılı ve tezat bir durum ortaya çıkarmaktadır. Birliğin giderlerine katılma sadece finansal ve mal

³²⁴ Öztan, *Aile Hukuku*, 197.

³²⁵ Akıntürk-Ateş, *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku*, 2/116.

³²⁶ Öztan, *Aile Hukuku*, 196.

³²⁷ Murat Doğan, "Medeni Kanunu'nun Getirdiği Yeni Bir Müessese; Aile Konutu" AÜHDF' nin 15.Kuruluş Yılına Armağan", *AÜHDF* 6/1-4 (2002), 286-288.

³²⁸ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 54.

³²⁹ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 54.

varlığı ile değil emek ile de katılım sayılmaktadır.³³⁰ Kanun koyucunun eşleri parasal bir katılım ile sorumlu tutmayarak emek ile katılımı da kabul etmesi toplumun sosyal durumu açısından oldukça yerinde bir karar olduğunu da göstermektedir.³³¹ Bu durum edinilmiş mal rejimine de uygun düşmektedir.³³² Toplumun içinde bulunduğu sosyal durumdan kaynaklı olarak kadının ev işlerini yapması, yemek temizlik gibi işleri yapması durumu da emek olarak kabul edildiği için kadının da ev birliği giderlerine yaptığı katkıdan sayılmaktadır. Böylece dışarıda para getirmeyen ama ev işlerini yapan kadınlar da evlilik giderlerine katılma yükümlülüğünü tamamlamış sayılmaktadır.³³³ Böylece kadının emeği de maddi katkı sayılmış olur.³³⁴

Bu madde ile ailenin geçimini sağlama yükümlülüğü sadece erkekte olmayıp kadına da verilerek erkeğin yükü hafiflerken kadına ise yükümlülük getirmiştir. Kanunda güçleri oranında katkı sağlaması beklendiği için taraflardan onları zor duruma düşürecek kadar bir katkı beklenemez. Tarafların evlilik birliğine katılma yükümlülüğü evlilik ile başlar ve kesin olarak evlilik sona erece kadar da devam eder. Eşlerin ayrı yaşaması bu yükümlülüğü yerine getirmeye engel değildir. Eşlerin birliğe yapacakları katkı oranının belirlenmesinde meslekleri, ekonomik kazançları, eğitim ve hayat standartları gibi durumların dikkate alınarak yapılması gerekir. Kısacası katkı oranı belirlenmesi eşlerin kendi aralarında kendi koşullarına göre ayarlanabilir bir durumdur ya da bir anlaşma ile de belirleyebilirler.³³⁵ Bazı durumlarda eşlerden ikisi de parasal bir getiri sağlama durumunda değildir. Bu durumda biri parasal geliriyle parası olmayan da emeği ile katılmış olacaktır.³³⁶ Bu konuda bir karara varamadıklarında çözüm bulucu olarak bir hakim müdahalesine başvurulabilir.³³⁷ Bu durumla ilgili TMK madde 196 uyarınca şöyledir: “Eşlerden birinin istemi üzerine hâkim, ailenin geçimi için her birinin yapacağı parasal katkıyı belirler. Eşin ev işlerini görmesi, çocuklara bakması, diğer eşin işinde karşılıksız çalışması, katkı miktarının belirlenmesinde dikkate alınır. Bu katkılar, geçmiş bir yıl ve gelecek yıllar için istenebilir.” Burada görüldüğü gibi katkı mutlak eşitlik ilkesine göre değil kadın erkek eşitliğine ve hakkaniyet durumuna göre

³³⁰ Akıntürk-Ateş, *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku*, 2/115.

³³¹ Akıntürk-Ateş, *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku*, 2/115.

³³² Damla Gürpınar, “Eşlerin Evlilik Birliğinin Giderlerine Katılma Borcu”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergi* 8/özel (t.s), 1308.

³³³ Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*, 26.

³³⁴ Akıntürk-Ateş, *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku*, 2/109.

³³⁵ Mustafa Dural vd., *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)*, 3/172.

³³⁶ Akıntürk-Ateş, *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku*, 2/115.

³³⁷ Gürpınar, “Eşlerin Evlilik Birliğinin Giderlerine Katılma Borcu”, 130.

yapılmıştır.³³⁸ Evlilik birliğinin giderleri, birliğin giderleri belirlenerek yapılır. Bunlar arasında giyinme, yiyecek, sağlık, barınma, ulaşım ve sosyal güvenlik alanlarında yapılan giderlerdir.³³⁹ Bu giderlerin miktarı ailedeki kişi sayısına, hayat standartlarına ve ailenin ekonomik durumuna göre de değişkendir.³⁴⁰

3.1.8. Çocuklara bakma ve yetiştirme yükümlülüğü

4721 sayılı Medeni Kanunu md. 185/3 uyarınca eşler çocukların bakımı, eğitim ve gözetiminden sorumludurlar. “Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler.” Eşlerin bu yükümlülüğü TMK md.338/1 uyarınca sadece öz çocuklarına değil ergen olmayan üvey çocuklar için de kabul edilmiştir.³⁴¹ Hüküm şöyledir: “Eşler, ergin olmayan üvey çocuklarına da özen ve ilgi göstermekle yükümlüdürler.” Kendi çocuğu üzerinde velâyeti kullanan eşe diğer eş uygun bir şekilde yardımcı olur; durum ve koşullar zorunlu kıldığı ölçüde çocuğun ihtiyaçları için onu temsil eder.

Evlilikten doğan yükümlülüğten dolayı eşler çocukların bakımı ve eğitimi için ellerinden geleni yapmakla sorumludurlar. TMK md. 327/1 uyarınca “çocukların bakımı gideri eğitimi anne baba tarafından giderilir.” Bu bakımdan eşler çocukların bakımı, eğitimi ve gözetimini kendi koşulları dahilinde eşit olacak şekilde el birliği ile sağlamakla yükümlüdürler.³⁴² Çocuklara bakma yükümlülüğü çocukların bütün asli ihtiyaçlarının karşılanması, hasta olması durumunda tedavi masraflarının karşılanması, onları koruma kollama, eğitimleri için gerekli olan her türlü harcamanın yapılmasını ifade etmektedir.³⁴³ Çocukların giderlerinin karşılanması yükümlülüğü velayet hakkından bağımsız bir nitelik taşımaktadır.³⁴⁴ Çünkü evlilik süresince çocuğun bakım gözetim ve giderlerinin eşler tarafından karşılanacağı TMK md. 327'de belirtilmişken TMK md. 350'de ise velayetin kalkmasıyla da çocuğun bakım yükümlülüğü devam etmektedir.³⁴⁵ Evlilik birliğinin en önemli unsurlarından biri olan çocukların eğitimi

³³⁸ Sera Reyhani Yüksel, “Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/18 (Nisan 2014), 190.

³³⁹ Dural vd., *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)*, 3/172.

³⁴⁰ Dural vd., *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)*, 3/172.

³⁴¹ Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*, 49.

³⁴² Akıntürk-Ateş, *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*, 2/114.

³⁴³ Akıntürk - Ateş, *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*, 2/114.

³⁴⁴ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 49.

³⁴⁵ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 49.

gelişimi alanında eşlerin işbirliği oldukça önemlidir. Eşler çocukların bakım ve gelişimi için ellerinden geleni yaparak sorumluluklarını yerine getirirler.

3.1.9. Nafaka yükümlülüğü

Türk Medeni Hukuku'nda eşler birbirlerine karşılıklı olarak sorumludurlar.³⁴⁶ Türk Medeni Kanunu'nda nafakada kocanın tek taraflı sorumlu olma durumu yerine eşlerinin karşılıklı sorumluluk ilkesi bulunmaktadır. Türk Medeni Kanunu'nda nafaka için TMK md. 183'te "evlilik birliğinin giderleri" terimi kullanılmaktadır. Bu tanım asli ihtiyaçların hepsini kapsamaktadır.³⁴⁷ Kanunda evlilik birliğini beraber yürütme ve birliğin giderlerine emek ve mal varlıklarıyla birlikte katkıda bulunma yükümlülüğü mevcuttur. Buradaki yükümlülüğün cinsiyete özgü olmadığı da görülmektedir. TMK'de evlilik birliğine eşlerin katılım sorumluluğu mutlak eşitlik ilkesine göre değil hakkaniyet ve kadın erkek eşitliğine uygun olarak bağlanmıştır.³⁴⁸ TMK'de sarih bir nafaka tanımı mevcut değildir. Türk Aile Hukuku'nda nafaka çoğunluk olarak, boşanmadan sonra eşlerden birinin isteği üzerine ya da hâkim tarafından diğer eşin ödemesi gerektiğine karar verildiği içeriği belli ya da çeşitleri olan mali sorumluluklardır.³⁴⁹ Medeni kanuna göre nafaka bakım nafakası ve yardım nafakası olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yardım nafakası üst soy veya alt soy ile kardeşlere yardım edilmediğinde, yoksulluğa düşme durumu varsa onlara nafaka verilmesi durumu olarak TMK md. 364 ile düzenlenmiştir. Bakım nafakası da evlenme, doğum ve boşanma gibi durumlarla ilgili nafaka yükümlülüklerini barındırmaktadır. Bakım nafakası; tedbir nafakası, yoksulluk nafakası ve iştirak nafakası olarak üçe ayrılır.³⁵⁰

2002 yılından önce yürürlükte olan Medeni Kanun'da koca aile reisi olarak kabul edildiği için eş ve çocukların geçiminden ve ihtiyaçlarını temininden sorumlu kişiydi. Yeni Medeni Kanun'da ise eşler giderlere güçleri dahilinde emek ve mal varlıklarıyla katılırlar. Burada olası ortaya çıkacak bir anlaşmazlık durumunda hâkime başvurarak kişilerin katkıda bulunacağı oranlarda belirlenebilir. Tedbir nafakası, borçlanma ve ayrılık davası açılınca eşler kendileri ve çocukları için tedbir nafakası

³⁴⁶ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Esas 2014/3-686 K.2016/18, T.20/1/2016

³⁴⁷ Dural, *Türk Özel Hukuku*, 3/160.

³⁴⁸ Yüksel, "Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği", 190.

³⁴⁹ Dural, *Türk Özel Hukuku*, 3/144-148.

³⁵⁰ Canan Ruhi- Ahmet Cemal, *Nafaka Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 21.

isteyebilirler. Yoksulluk nafakası boşanma ile yoksulluğa düşecek tarafa ödenen nafakadır.³⁵¹

İştirak nafakası TMK md. 182/2 uyarınca velayeti kendisine verilmeyen taraf, çocuğun bakımı ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır. Boşanma kararının kesinleşmesine kadar çocuk için tedbir nafakası, boşanma kararı kesinleşmesinden sonra verilen nafaka, yoksulluk nafakasıdır. Medeni Kanun'da aile hukuku alanında yapılan değişiklikte nafaka, boşanma sonucunda hükmedilen yoksulluk nafakası ile ilgilidir.³⁵² Eski Medeni Kanun'da yoksulluk nafakası genelde erkek tarafından ödenirdi. Yeni Medeni Kanun'da eşitliğe uygun bir düzenleme ile bu durum kaldırılmıştır. Bu durumda refah durumlarına bakılmaksızın yoksulluğa düşecek olan eş diğer tarafa yoksulluk nafakasını ödemekle sorumludur. Doktrinde kadın erkek eşitliğini sağlamak için bu değişikliğe gidilmişse de birçok eleştiri de almıştır.

3.1.10. Mal rejimi

“Mal rejimi, eşlerin evlilik süresince ortak çalışma ile elde ettikleri ekonomik birikimlerin, evlilik kurumunun boşanma ve ölüm ile sona ermesi halinde paylaşımını öngören bir sistemdir.”³⁵³ Mal rejiminin tanzimi örfe ve toplumların sosyo-ekonomik özelliklerine göre değişmektedir.³⁵⁴ Birçok ülkede evlenen kişilere kanunda düzenlenmiş mal rejimlerinden birini seçme imkanı verilmektedir.³⁵⁵ Bu durumun gerçekleşmemesi halinde o ülkede yürürlükte olan mal rejimi doğrudan yürürlüğe girmektedir.³⁵⁶ Mal rejimi kavramı İsviçre Medeni Kanunu'ndan tercüme edilen Türk Medeni Kanunu'nun 170. ve 240. maddelerinde yer almıştır.³⁵⁷ 1 Ocak 2002 tarihli TMK'de yapılan düzenleme ile yürürlükte kalmıştır.³⁵⁸

Eski Türk Medeni Kanunu'nda mal rejimleri Kanuni ve sözleşmeye bağlı mal rejimleri olarak iki kısımda mütalâa edilmişti.³⁵⁹ Eski Kanuni mal rejimi, mal ayrılığı

³⁵¹ Abdülkerim Şen, “Mehirin Boşanma Hukukundaki Etkisi ve Çağdaş Tartışmalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 66/2 (Haziran 2017), 123-140.

³⁵² Duman, *İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kadın - Erkek - Eş mi /Eşit mi*, 184.

³⁵³ Öztan, *Aile Hukuku*, 151.

³⁵⁴ Bilge Öztan, *Mal Rejimleri* (Ankara: Kalkınma Vakfı Yayınları, 1974), 43.

³⁵⁵ H.Cahit Oğuzoğlu, *Medeni Hukuk(Aile Hukuku)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Fakültesi Yayınları, 1963), 166-167.

³⁵⁶ Ali Himmet Berki, *Hukuk Mantığı ve Tarihi* (Ankara: Güney Matbaacılık, 1948), 106-107.

³⁵⁷ Esat Şener, *Açıklamalı-İctihatlı-Tatlı Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 1992), 79-114.

³⁵⁸ Nargül, “Karı Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd”, 292.

³⁵⁹ Aydın Zevkliler, *Medeni Hukuk(Aile Hukuku)* (Ankara: Savaş Yayınları, 1992), 79.

şeklindeydi. Taraflar kanunda mevcut olan sözleşmeli mal rejimlerinden birini seçmemesi halinde, kanuni mal rejimi olan mal ayrılığı rejimi uygulamaya alınmaktaydı. İsviçre Medeni Kanunu'nda kanuni mal rejimi mal birliği şeklinde olmasına rağmen eski TMK Kanuni mal rejiminde mal ayrılığını kabul ederek İsviçre Medeni Kanunu'ndan ayrılmıştır.³⁶⁰ Mal ayrılığı rejiminde eşlerden her biri kendi mülkiyetinde olan malların kullanma mülkiyet ve idare hakkına sahiptir. Kadının mallarının idaresini kocasına vermesi durumunda evlilik devam ettikçe erkeğin idaresinde olacaktır. Kadın kocasına verdiği bu hakkı istediği zaman geri alabilir. Mal ayrılığında koca evlenmeden önceki şahsi borçları ve evlilik esnasındaki kendi şahsına ait borçları ya da aile reisi olarak sorumlu olduğu kişiler için yaptığı borçlardan kendisi sorumludur. Mal ayrılığı rejiminde koca belli miktarda maddi gelire sahip olan karısına baskı yapmadan ev giderlerine katılmasını talep edebilir. Sözleşmeye bağlı rejimlerde mal birliği ve mal ortaklığı olmak üzere de ikiye ayrılmaktadır. Mevcut Anayasa'da mal rejimi ayrılığı, değişen şartlar karşısında yetersiz kalması, mevcut haliyle kadını mağdur ettiği eleştirileriyle değişikliğe gidilmesi gerektiği bazı hukukçular tarafından dillendirilmiştir.³⁶¹ Genel olarak hukukçular mal rejiminin kadının bağımsızlığına büyük ölçüde hizmet ettiğini ama sosyal değişimler sebebiyle kadın aleyhine bir durum olduğunu da iddia etmişlerdi.³⁶² Özellikle boşanma ve mirasta hakkaniyete aykırı sorunlar doğurmaya başlamıştı.

1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'nda “edinilmiş mallara katılma rejimi” kanuni mal rejimi olarak uygulanmıştır. Yeni düzenleme ile eski Medeni Kanun md.191-210'da yer alan “mal ayrılığı rejimi” kabul edilmeyerek yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni Medeni Kanun'da yasal ve seçimlik mal rejimi olmak üzere ikili bir ayrıma gidilmiştir.³⁶³ Yasal mal rejimi olarak TMK md. 202/1'de *edinilmiş mallara katılma rejimi* kabul edilmiştir. Seçimlik mal rejimleri ise TMK md. 242-243'te *mal ayrılığı rejimi*, TMK md. 244-255'te *paylaşmalı mal ayrılığı rejimi* ve TMK md. 256-281'de *ortak mal rejimi* olarak belirlenmiştir. Eşler bu rejimlerden herhangi birini sözleşme ile seçmemesi durumunda yasal mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejimi uygulanır.

³⁶⁰ Oğuzoğlu, *Medeni Hukuk(Aile Hukuku)*, 172.

³⁶¹ Gürkan, “Kadının İktisaben Korunması”, 333-334.

³⁶² Öztan, *Mal Rejimleri*, 76.

³⁶³ Veysel Başpınar, “Türk Medeni Kanunu İle Aile Hukukunda Yapılan Değişiklikler ve Bu Konuda Bazı Önerilerimiz”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/3 (Ağustos 2003), 87.

Edinilmiş mallara katılma rejiminin başladığı tarihten nihayete ermesine kadar eşlerin karşılığını emek, para ve malvarlıklarıyla elde ettiği kazançlar onların edinilmiş mallarını oluşturmaktadır. Edinilmiş mallar TMK'nin 219. maddesinde belirtilmiştir. Tarafların evlilikle başlayarak yaptıkları işten veya meslekten kazandığı mallar, ikramiyeler, yardım sandıklarından gelen gelirler, emekli ikramiyelerin hepsi edinilmiş mal sayılmaktadır. Buradaki temel kural evlilik devam ettiği süre zarfında çalışmak sonucunda elde edilen mal varlığı, edinilmiş mallardan sayılmaktadır. Diğer önemli bir nokta ise, TMK md. 222/2'de eşlerden hangisine ait olduğu belirlenemeyen mallar karine olarak tayini ortaklık kabul edilir.

Seçimlik mal rejimlerinden olan mal ayrılığı, eski TMK'de yasal mal rejimi olarak kabul edilmişken yeni TMK'de ise seçimlik mal rejimi olarak kabul edilmektedir. Bu mal rejiminde kadına ait mallar ve erkeğe ait mallar olmak üzere iki tür mal vardır. Herkes kendi malının yönetim, kullanım ve tasarruf hakkına sahiptir. Evlilik bittiğinde ise herkes kendi malının mülkiyetine devam eder.³⁶⁴ Paylaşmalı mal ayrılığı TMK'nin 244-255 maddelerinde hükme bağlanmıştır. Tarafların kendilerine ait olduğunu ispat edemedikleri malların payını mülkiyet sayılma durumudur. Bu mal rejimi İsviçre Medeni Kanunu'nda bulunmayan Türk hukukuna özgü bir rejim türü olmaktadır.³⁶⁵ Bu rejimde amaç edinilmiş mallara katılma rejiminin uygulanması ve tasfiyesi esnasında ortaya çıkacak sorunları ve güçlükleri ortadan kaldırmaktır.³⁶⁶ Bu rejimde herkes kişisel mülkiyetinde olan mallarından sorumludur ve tasarruf hakkı kendisine aittir. Bu rejime konu olan mallar “aileye özgülenen mallar” diye tanımlanan mallardır. Yani ailenin ortak kullanımında olan ev, yazlık, araba, konut ve eşyalar gibi mallardır. Mal ortaklığı rejimi eski TMK'de yer alan ve yeni TMK'de varlığı devam eden seçimlik mal rejimlerindendir. Bu rejimde ortaklık mallarında el birliği mülkiyeti vardır.³⁶⁷ Eski Medeni Kanun'daki hükümden farkı yeni Medeni Kanun'da kadın erkek eşitliği dahilinde her iki eşe de hak olarak tanınmasıdır.³⁶⁸ Mal rejimi TMK md. 225'te “mahkemece evliliğini iptal ve boşanma sebebiyle sona erdirilmesine veya mal ayrılığına geçilmesine karar verilmesi halinde mal rejimi dava tarihinden geçerli olmak üzere sona erer.”

³⁶⁴ M. Beşir Acabey, *Evlilik Birliğinde Yasal Mal Rejimi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1998), 50.

³⁶⁵ Duman, *İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kadın - Erkek - Eş mi /Eşit mi*, 181.

³⁶⁶ Ayşe Havutçu, “Türk Medeni Kanununda Kadın-Erkek Eşitliğine Ters Düşen Hükümler ve Reform Çalışmaları”, *İzmir Barosu Dergisi* 1 (1998), 10.

³⁶⁷ TMK, md. 257/3

³⁶⁸ TMK, md. 262-263

3.1.11. Aile konutu

Konut, sözlük anlam olarak, içinde oturulan yapı, ikametgâh ve ev anlamına gelmektedir. Eşlerin içinde bulunduğu yerleşim yeri olarak kullandıkları kapalı alanı da kapsamaktadır.³⁶⁹ Konut kavramında, konutta ikamet edecek kişilerin sayısının ne de evli veya bekar olma durumunun bir önemi yoktur. Kişinin tek başına kullandığı yerde konut kavramını karşılamaktadır.³⁷⁰ “Aile konutu” kavramı, Türk Medeni Kanunu’na yeni Medeni Kanun ile girmiştir.³⁷¹ “Aile konutu” kavramı genel konut kavramından daha nitelikli bir kavram olup³⁷² TMK md.19-20-21’de yerleşim yeri, TMK md.186’da eşlerin konutu ve aile konutu olarak düzenlendiği yer itibari ile de farklıdır. Aile konutu TMK’nin aile hukuku kitabının, evlenmenin genel hükümlerine ilişkin üçüncü bölümünde “aile konutu” kenar başlığını taşıyan 194. maddesinde düzenlenmiştir. 194. madde de aile konutunu tanımlanmamıştır. Ancak hükmün gerekçesinde konulan şerhe göre tanımlanmıştır. Şerh'e göre tanım şöyledir;

“Aile konutu eslerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği, yaşantısına buna göre yön verdiği” acı ve tatlı günleri içinde yaşadığı, anılarla dolu bir alandır”.³⁷³ Tanımda aile konutunun manevi bir yönü olduğu da vurgulanmaktadır. Kanun da aile konutu ile ilgili bir tanım olmadığı için alanda birçok tanıma rastlamak mümkündür. Bu tanımlar yapılırken aile konutunun birçok işlevi göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Bazı tanımlar şöyledir; “Resmen evli olan karı kocanın birlikte yaşadıkları ortak konuttur.”³⁷⁴ “Eşlerin beraberce seçmiş oldukları ve çocukları ile birlikte eylemli olarak içinde yaşadıkları ortak konuttur.”³⁷⁵ “Sürekli olarak barınma ihtiyacını karşılayan ve ailenin hayat merkezini oluşturan konuttur.”³⁷⁶ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere aile konutu olacak yerin, aktif yaşamın olduğu maddi ve manevi duyguların yaşandığı yerdir. Bir konutun aile konutu sayılabilmesi için belirli unsurlara sahip olması gerekmektedir. Türker'e göre bu unsurları şöyle sıralamak mümkündür;

³⁶⁹ Aydın Zevkliler, Şeref Ertaş, Ayşe Havutçu, M.Beşir Acabey, Damla Gürpınar, *Yeni Medeni Kanuna Göre Medeni Hukuk*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2018), 143.

³⁷⁰ Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*, 41.

³⁷¹ Ayşe Havutçu, “Evli Kadının Yerleşim Yeri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1 (2005), 41.

³⁷² Şükran Şıpka, *Aile Konutu İle İlgili İşlemlerde Diğer Eşin Rızası* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2004), 82.

³⁷³ Gökçen Topuz, “Aile Konutunun Haczi ve Kiralanan Aile Konutunun İlamsız Yoluyla Tahliyesi”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3/1 (2008), 272.

³⁷⁴ Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*, 47.

³⁷⁵ Akıntürk-Ateş, *Türk Medeni Hukuku: Aile Hukuku*, 2/125.

³⁷⁶ Doğan, “Medeni Kanunu’nun Getirdiği Yeni Bir Müesseseye; Aile Konutu”, 286.

1. Eşlerin aile konutunu beraberce seçmeleri ve ortak bir yaşam merkezi oluşturmaları.
2. Aile konutunu aile hayatı için merkezileştirilmesinin sürekli bir nitelik taşıması.
3. Aile konutunun kullanımının hukuka uygun olması.
4. Eşlerin bir yeri aile komutu haline getirmeye yönelik iradelerini üçüncü kişiler tarafından anlaşılabilir olması yani üçüncü kişilerce de ailenin yaşadığı konut sayılmasıdır.³⁷⁷

Eski Medeni Kanun'da md. 152/1 uyarınca "Evin seçimi kocaya aittir" hükmü yerine yeni düzenleme ile TMK md.186/1 ile "Eşler oturacakları konutu birlikte seçerler" hükmü getirilmiştir. TMK md. 194 ile aile konutuna dair işlemlerde diğer eşin rızasının alınması zorunluluğu getirilmiştir.³⁷⁸ Bu yeni düzenleme ile artık kadın konutta söz sahibi ve seçim hakkına sahip olmuştur. Eşlere aile konutu konusunda birlikte hareket etme zorunluluğu getirilmiştir. Aile konutundan faydalanmak için yasal uygunluğa göre yerine getirilmiş bir evlilik gereklidir. Geçerli bir evliliğe sahip olmayan birliktelikler de taraflar aile konutuna ilişkin hükümlerden faydalanamazlar. Yasal bir evlilikten sonra konutun seçiminde, evliliğin hayat ortaklığı olması mahiyeti ile bu ortaklığın ilerletildiği bir konutun varlığı gereklidir.³⁷⁹ Aile konutu eşlerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmesine imkan tanıyacak nitelikte olmalıdır. Temel ihtiyaçların karşılanacağı özelliklerle donatılmış olmalıdır. Seçilen konutun eşlerinin ekonomik ve sosyal durumlarına uygun niteliklere sahip olmasına dikkat edilmelidir. Seçilen yerin aile konutu olarak değerlendirilebilmesi için eşlerin beraber seçmesinin yanında burayı ortak bir yaşam merkezi haline de getirme zorunluluğu vardır.³⁸⁰ Konutun illa bir ev ya da yapı olmasına gerek yoktur. Kiralık ev, karavan, oda, baraka gibi yerlerde konut olabilir.³⁸¹ Aile konutu eşlerin sürekli kullandığı bir konut olması gerekmektedir. Eşlerin işleri için başka bir yerde kalmak için ayarladığı bir konut aile konutu değildir.³⁸²

³⁷⁷ Topuz, "Aile Konutunun Haczi ve Kiralanan Aile Konutunun İlamsız Yoluyla Tahliyesi", 272.

³⁷⁸ Başpınar, "Türk Medeni Kanunu İle Aile Hukukunda Yapılan Değişiklikler ve Bu Konuda Bazı Önerilerimiz", 13.

³⁷⁹ Öztan, *Aile Hukuku*, 219.

³⁸⁰ Şıpka, *Aile Konutu İle İlgili İşlemlerde Diğer Eşin Rızası*, 86.

³⁸¹ Duman, *İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kadın - Erkek - Eş mi / Eşit mi*, 164.

³⁸² Yüksel, "Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği", 175-200.

4. İSLAM HUKUKU VE TÜRK MEDENİ HUKUKU'NDA EŞLERİN AİLE İÇİ ROLLERİNİN MUKAYESESİ

4.1. Aile Reisliği

İslam hukukunda Nisâ suresi 34. âyeti ile hükme bağlanan ile reisliği kavramı, “*Kavvâm*” kelimesi ile ifade edilmektedir. Kavvâmlık sadece eşler arasında olan bir olgudur. Bu yetki İslam hukukunda erkeğe aittir. Erkek eşi veya ev ahalisi olmayan kişilere aile reisliği yapamaz. Aile reisliği erkek için bir yükümlülüktür, üstün olma durumu değildir. Buradaki reislik bir hüküm kurma değil, koruma ve düzeni sağlama durumudur. Aile reisi ailenin nafakasını sağlama, onları koruma, temsil etme gibi durumlarla sorumludur. Kavvâm kelimesi erkeğin idare eden olmasını ifade ederken, bu idareciye itaat eden olarak da kadın gelmektedir. İtaat ve kavvâm kelimelerinin kavram ilişkisini anlamlı kılan kavram ise istişaredir. Burada aile reisi aile fertleri ile bir karar alırken kendi başına almaz, onlarla istişare ederek fikir alışverişi dahilinde alır. Aile reisinin istekleri marufa uygun olmalıdır. Buradaki kavvâmlık despotluk değildir, temsiliyettir. İslam dini aileyi başsız bırakmamıştır. Erkeğin sorumluluklarını yerine getirmediği durumda kadın maddi ve manevi yetkinin olması halinde aile reisliğini yapabilir. Aile reisi olan kocanın aile ile ilgili bütün kararları kendi başına alacağı anlamına gelmez.³⁸³ Aile reisi aile birliğini ilgilendiren konularda eşiyle istişare ederek karşılıklı görüş alışverişi ve rıza ile kararları almalıdır. İslam'da kadın ailede söz sahibidir, evlilik birliğini beraber sürdürmeye ve huzuru temin etmede iki eş de ortak çaba ve sorumluluğa sahiptir. Olası bir konuda anlaşamama noktasında son söz aile reisi ne aittir. Verilecek kararda hata, hukuksuzluk ve adaletsizlik olması durumunda aile fertlerini bu karara uymama hakkı vardır.

Evlilik birliğinin düzenli bir şekilde sürdürülmesi amacıyla bu birliği yönetecek, idare edecek bir başkanın varlığı ihtiyaç dahilinde olan bir durumdur. Eski Medeni Kanun'da kocanın en önemli yükümlülükleri arasında yer alan “Aile reisliği” 152. maddenin 1. fıkrasında düzenlenmiştir. Bu maddede yer alan hüküm çeşitli eleştirilere

³⁸³ Kahveci, *İslam Aile Hukuku*, 125.

maruz kalmıştır. Bunun sebebi ise karı ve koca arasında bir eşitsizlik yarattığı üzerine bir eleştiridir.³⁸⁴ Bu eleştirilerin sonucunda 2002 yılında düzenlenen TMK'de madde 186 ile aile reisliği kurumu kalkmış yerine “Eşler birliği beraber yönetirler” hükmü getirilmiştir. Bu düzenleme ile erkek ve kadın arasında eşitliği sağlama amacı güdülmüştür. “Aile reisliği” kavramı ise “Ev başkanı” olarak değiştirilmiştir. Hükümde başkanın kadın mı erkek mi olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. Belirtmek gerekir ki, evlilik birliğini yönetme eşler bakımından hem bir hak hem de bir yükümlülüktür. Her ne kadar kadın hakları açısından bir gelişme gibi görülse de bazı olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Reislik yetkisinin erkekten alınmasıyla birlikte kadının haklarını da koruyan bazı hükümler bu yenilikle birlikte çıkarılmıştır. Kadının evin giderlerine katılması, ailenin borçlarını ödemesi, çalışıp eve para getirmesi gibi durumlarda ona sorumluluk olarak yüklenmiştir.

Reisliğin kaldırılması başsız olan bir aileyi ortaya çıkarmıştır. Olası bir anlaşmazlık durumunda son karar verecek ve bu kararı temsil edecek kimse yoktur. Bu durum ortaya çıkacak her anlaşmazlıkta hâkime gitme yolunu açmıştır. Yani kocadan alınan yetki aile için yabancı olan hâkime verilmiştir.³⁸⁵ Müdahale edecek hâkimin yabancı olması, aile sırlarının anlatılması hem hoş bir durum değil hem de eşlerin birbirini kıracak söz ve davranışlarına yabancı birinin şahit olması durumunu ortaya çıkaracaktır. Sonuç olarak bu durumdan zarar gören gene aile kuruma olmaktadır. Aile de aile reisinin belirsiz olmasının yerine erkekten alınan yetkinin kadına verilmesi durumu daha yerinde bir karar da olabilirdi.³⁸⁶

4.2. Mal Rejimi

İslam aile hukukunda mal rejimi, mal ayrılığı rejimi şeklindedir. İslam hukukundaki mal rejiminde yönetim, tasarruf ve tasfiye temel kavramlardır. Mal ayrılığı rejimi mülkiyet sahibine mutlak hakimiyet hakkı tanımaktadır.³⁸⁷ Ama kullanımı kanunun belirlediği çerçevede yapılabilir. Bunlar ise kamu malını ihlal etmeyecek ve örfi engellerden dolayı da ortaya çıkacak durumlar dahilinde olan sınırlandırmalardır. Eşler evlilikle beraber elde ettikleri malları konusunda da kendileri tasarruf ve yönetim hakkına sahiptirler. Kadının sahip olduğu ekonomik haklarının korunduğunu, kendi

³⁸⁴ Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, 162.

³⁸⁵ Akıncı, “Medeni Kanun’da Kadın ve Aile”.

³⁸⁶ Akıncı, “Medeni Kanun’da Kadın ve Aile”.

³⁸⁷ Aydın, “Osmanlı Toplumunda Aile”, 49/172.

kazancı ile mülk edinebildiğini, kocası bile olsa kadının ona karşı koruma altına alındığını görmek mümkündür. İslam Aile Hukuku'ndaki mal ayrılığında eşler birbirlerinin mülkiyetinde bulunan mala müdahale edemez. Mal ayrılığı rejiminde evliliğin kuruluş aşamasından beri tarafların malları açık bir şekilde belirlendiği için boşanma durumundan malların paylaşılması konusunda düzeltilmesi mümkün olmayan bir hukuki anlaşmaya yol açmaz. Burada ortaya çıkan sorun evlilikten sonra mal ayrılığına uygun bir şekilde düzenlenmeyen malların paylaşılması noktasında yaşanmaktadır. Malların yeri, kazananı ve zamanı tespit edildiğinde bu sorun da çözüme ulaşır. Böyle durumlarda adalet ve dürüstlük ilkeleri dahilinde kararlar vermek önemlidir. Mal ayrılığı rejimi ile kadının ve erkeğin malları koruma altına alınmıştır. Kadının kendi mallarından infak etmesi ve mali ibadetler olan zekât ve hac gibi ibadetleri de yapabilme imkânı kendisine verilmiştir.³⁸⁸

743 sayılı Medeni Kanun'da mal rejimi mal ayrılığı şeklinde düzenlenmişti. Zamanla kadının da çalışma hayatına atılması ile beraber artık para getiren taraf olması hasebiyle bu hükümde yetersiz kalmaya başlamıştır. Kadın ve erkeğin ortak aldığı bir malın taraflardan birinin adına olması durumunda ölüm ve boşanma durumunda haksızlıklar yaşanmaya başlanmıştır. Bu mal ayrılığı rejiminde tartışma konusu olması sonucunda İsviçre Medeni Kanunu'nda da mevcut olan “*edinilmiş mallara katılma*” rejimi kabul edilmiştir. Edinilmiş mallara katılma rejimi; eşlerin kendi mülkiyeti üzerinde istediği şekilde tasarrufta bulunabildiği mal rejiminin son bulmasıyla eşlerin birbirlerinin artık değerinin yarısına sahip oldukları mal varlıklarında pay alabileceği mal rejimidir.³⁸⁹ şeklinde tarif edilmektedir. Edinilmiş malların gelirleri de Medeni Kanun'da edinilmiş mal olarak kabul edilmektedir.³⁹⁰ Eşler evli oldukları süre zarfında mülkiyetleri üzerinde diledikleri şekilde tasarrufta bulunabilmektedir. Edinilmiş mallara katılma rejimi de birçok eleştiri odağıdır. Şahin Akıncı şöyle bir eleştiri yapmaktadır; “Bu mal rejimi eşler arasında eşitliği sağlasa da adil bir rejim değildir. Çünkü eşlerden birinin iyi bir işi veya yüksek bir geliri varsa, diğer eş ise hiç çalışmamışsa çalışmayan eş edinilmiş malların yarısını alabilecektir.”³⁹¹

³⁸⁸ Bayraktar Bayraklı, *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2000), 64.

³⁸⁹ Zafer Zeytin, *Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Tasfiyesi* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 99.

³⁹⁰ Faruk Acar, *Aile Hukukumuzda Aile Konutu Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 63.

³⁹¹ Akıncı, “Medeni Kanun'da Kadın ve Aile”.

4.3. Mehir

Mehir, “nikâh akdinin sonucu olarak erkek tarafından kadına verilmesi gereken mal veya maddi değeri olan mal”³⁹² denilmektedir. Sahih nikâhla meydana gelen evlilikte mehir kadının hakkıdır. Bu hak üzerinde tasarrufta bulunmak ona ait bir sorumluluktur. Kadının rızası dışında başkası tarafından kullanımı yasaktır. Erkeğin kadına mehir vermesi vaciptir. İslam hukukunda bu konuda ittifak vardır. Mehir verilecek malın ekonomik olarak gelir getirecek cinsten mal, para olması gerekir. Haram şeylerden mehir verilmez ve haram şeyler mehrin konusu olmaz. Mehrin ölçüsü kişilerin kendi aralarında belirleyebileceği bir ölçüdür. Mehrin belirlenmesinden sonra ödeme zamanına ve miktarına göre de çeşitleri mevcuttur. Mehir İslam hukukunda kadın için sosyal ve ekonomik bir güvencedir. Nitekim mehrin belirtilmemesi durumunda kadında bir hak kaybı ortaya çıkmasına müsaade edilmeyip mehri misil’in esas alınması da bu konuda çok önemlidir

Mehrin sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyolojik ve ahlaki boyutları da vardır. Evlilik kurumunun manevi yönünü tamamlayan bir maddi yükümlülük olması, erkeğin evliliğe karşı sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde üstlenmesini sağlar. Evlilikle birlikte gelen bu mali sorumluluk, erkeğe ailenin nafakasını sağlama yükümlülüğünü hatırlatır. Bu da mehrin, evlilikte sadece bir “başlangıç hediyesi” değil, aynı zamanda uzun vadeli bir sorumluluk ve bağlılık sembolü olduğunu gösterir. Mehrin miktarının belirlenmesi kadının hakkıdır. Kadın, özgür iradesiyle bu konuda bir karar verir ve bu miktar üzerinde pazarlık ya da zorlamaya tabi tutulmamalıdır. Bu hak, İslam hukukunun kadını ekonomik özerkliğe sahip birey olarak tanımasının bir tezahürüdür. Ayrıca mehir, boşanma kararını etkileyen bir caydırıcı unsur olarak da işlev görür. Mehrin boşanma hâlinde ödenmesi zorunluluğu, eşleri evliliklerini sona erdirmeye sürecinde daha düşünceli ve temkinli davranmaya sevk edebilir. Böylece mehir evliliğin korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sunan toplumsal bir araç hâline gelir.

Türk Medeni Kanunu'nda mehir konusu mevcut değildir. Bu konuda kanunda kadına güvence olabilecek bir hükmün varlığı yoktur. Çünkü kanun eşitlik ilkesine göre hükmetmektedir. Mehir, pozitif hukukta yer almamasına rağmen halk arasında uygulamaları devam ettiği için bu konuda ortaya çıkan anlaşmazlıkların mahkemelere

³⁹² Aydın, *İslam ve Osmanlı Aile Hukuku*, 103..

taşınması devam etmektedir.³⁹³ Bu durumun tabii sonucu olarak anlaşmazlık durumunda mahkemeye gelen davalarda Yargıtay, Pozitif Türk Borçlar Hukuk'u bağışlama sözleşmesi hükümleri olan BTK'nin 285-298 maddeleri çerçevesi dahilinde çözümler bulma yoluna gitmiştir. Türk Medeni Kanunu'nda mehirci dair tek düzenleme 2.12.1959 tarih ve E. 14, K.30 sayılı Yargıtay içtadı birleştirme kararı olmaktadır.³⁹⁴ Pozitif Hukuk'ta mehir, tarafların karşılıklı irade beyanı ile meydana gelen anlaşmalarda tartışma konusu olabilirken, tarafların sözleşme ile belirlemedikleri halde, İslam'da kadının elde edebildiği mehr-i misil'in hukuki dayanağı mevcut değildir.³⁹⁵ Sözleşme olarak kabul edildiği içinde konusu her şey olabilir. Lakin mehir konusunu pozitif hukukta uygulamak ortaya daha tezat durumlar çıkarmaktadır. Çünkü mehir İslam hukukunun bir kurumudur.³⁹⁶ Mehirci bir sözleşme metni ile kayıt altına alınması durumunda, mehir hukuka konu olabilmektedir. Çünkü sözleşme borçlu ve alacaklı tarafları ortaya çıkarmaktadır.

4.4. Nafaka

Nafaka kişinin bakmakla yükümlü olduğu bireylerin asli ihtiyaçlarını ve barınma ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu olma durumudur. Çalışmada incelenen nafaka türü evlilik nafakasıdır. Evlilik nafakasının kapsamı İslam hukukçularının da ittifakıyla giyim, gıda barınacak mesken'dir.³⁹⁷ İslam hukukundan nafaka sürelidir. Evlilik nafakasında kadının bazı davranışları nafakanın düşmesine sebep olmaktadır. Koca karısının nafakasını sağlamakla Şer'i ve hukuki olarak sorumludur. Günümüzde de önemini korumaktadır. Eş nafakasında kadının sosyal ekonomik durumu dikkate alınması gerekir. Son dönemlerde önemli olan konulardan biri de çalışan kadının nafakasıdır. Bu konuda doğrudan bir hüküm olmamakla birlikte uygulamada eşlerin ortak giderlere beraber katılması beklenmektedir. İslam hukukunda çalışan evli kadının bir sorumluluğu yoktur. Mesken ve nafaka giderleri tek taraflı olarak erkeğe verilmiştir.

³⁹³ Seda İrem Çakırca, "Mehir Sözleşmesinin Hukuki Niteliği", *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/121-122 (Ekim 2014), 89-116; Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "İslam Aile Hukukunda Kadının Mehirci Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/4 (Ekim 2013), 228.

³⁹⁴ Yargıtay içtadı birleştirme kararları pozitif hukuktaki normlar hiyerarşisinde kanunların altında bağlayıcı normal olarak kabul edilir. RGT,24.02.1960, 10440

³⁹⁵ Hüseyin Hatemi, *Hukuka ve Ahlak Aykırılık Kavramı ve Sonuçları* (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1976), 281.

³⁹⁶ Şen, "Mehirci Boşanma Hukukundaki Etkisi ve Çağdaş Tartışmalar", 123-140.

³⁹⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, 2/5/309.

Nafaka Medeni Hukuk'ta boşanma sonucunda hükmedilen yoksulluk nafakası ile ilgilidir. Buradaki nafaka sorumluluğu eski Medeni Kanun'da erkeğe aitti. Yeni TMK md.186/3 uyarınca aileyi geçindirme sorumluluğu mal varlığı veya emek olarak hem erkeğe hem kadına aittir. Yeni Medeni Kanun'da kadın da artık yükümlülük altındadır. Medeni Kanun'da nafakanın belirli bir süresi yoktur. Medeni Kanun'da boşanmaya rağmen aralarında bir akrabalık bağı olmadığı halde bir eşin yoksulluğa düşmesi durumunda diğer eş ona nafaka vermekle yükümlü olabilmektedir. Bu durum ise toplumsal ve bireysel olarak da mağduriyetlere sebebiyet verebilmektedir. TMK md.186/3 uyarınca eşler nafakadan güçleri oranında yükümlü olma durumundan dolayı nafakanın kapsamı da düzenlenmemiştir. 4721 sayılı TMK md.186'da nafaka ile ilgili "evlilik birliğinin giderleri" ifadesi yer almaktadır. Evlilik birliğinden kaynaklanan giderler esas olarak aile bireylerinin mesken, iâşe, giyim kişisel bakım ve sağlık gibi ihtiyaçlarının tamamıdır. Kültür ve eğitim giderleri için yapılan harcamalar ile aileye hizmet eden mal varlığı harcamaları ve sosyal güvenlik harcamaları da birlik gideri olarak kabul edilmektedir.³⁹⁸ TMK'de nafaka sorumluluğu eşlerin gücü oranında paylaşılmıştır.

4.5. Mesken

İslam hukukunda evlilik nafakası kapsamında yer alan kadının ikamet edeceği meskenin koca tarafından temin edilmesinin vacip olduğu fakihler arasında ittifak edilen bir konudur.³⁹⁹ Temin edilecek meskenin kocanın maddi durumuna göre ikamet edecek kadının ihtiyaçlarına cevap verme uygunluğuna dikkat etmek gerekir. Kadının ve erkeğin ekonomik durumu müstemilatın temin edilmesinde önemlidir. Bu mesken kadının yararlanabileceği günlük ihtiyaçlarını karşılayacak eşyalarla donatılmış olmalıdır. Mesken şer'i ve dünyevi olarak ihtiyaçlara uygun olmalıdır. Şer'i olarak banyo, tuvalet, elbise yıkama yeri gibi gerekli bölümler ve kısımları barındırmalıdır. Kadının kendini güvende hissedeceği bir durumda olmalıdır. Kadının ihtiyaçlarını gideremeyecek derecede kötü olan bir evde kalmama hakkı vardır. Buradaki bütün özellikleri tam olan meskeni temin etme sorumluluğunu yerine getiren erkeğe karşılık

³⁹⁸ Mustafa Dural-Suat Sarı, *Türk Özel Hukuku, Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2019), 2/160.

³⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/151.

kadın bu evde ikamet etmeyle sorumludur. Kadın burada ikamet etmezse naşize sayılır ve nafakası düşer. Evin kira olması durumunda gene kira giderleri kocaya aittir.

Eski Medeni Kanun'da "aile konutu" kavramı bulunmamaktadır. Yeni Medeni Kanun'da bu kavram yer almaya başlamıştır. Eski Medeni Hukuk'ta "evin seçimi kocaya aittir" hükmü yerine TMK md.186/1 ile "Eşler oturacakları konusu beraber seçerler" hükmü getirilmiştir. Aile konutu doktrinde, eşlerin kendi iradeleriyle sürekli olarak barınabilmek için kendilerine tahsis edilen yer olarak ifade edilmektedir.⁴⁰⁰ TMK'de aile konutu ile ilgili olan TMK md.194'te konuta dair işlemlerin geçerliliği diğer eşin rızası dahilindedir. Maddeden de anlaşıldığı üzere aile birliğini sağlama ve ekonomik olarak zayıf durumda olan eşin ve çocukların korunması amaçlanmaktadır. Aile konutu ailenin kullanımı için belirlenen yerdir. Aile konutuna yapılacak iş ve işlemlerde taraftar birlikte hareket etmek zorundadırlar. Kanunda evi seçerken ortak görüş dahilinde karar verirler. Kararın verilmediği durumda hâkime başvurulabilir.⁴⁰¹

4.6. İzin Konusu

İslam aile hukukunda evli kadın belirli konularda eşinden izin almakla sorumludur. Nafile ibadetleri ifa ederken, bir iş ve meslek seçimi, yapacağı yolculuklar ve gideceği yerler kocanın izni dahilinde hareket etmesi gereken durumlardır. Kadına kendi malında yapacağı tasarrufta kocasından izin alma zorunluluğu yoktur.⁴⁰² Bu durum İslam'da kabul edilen mal ayrılığı rejiminin gereğidir. Nafile ibadetler de eşin hakkını korumak esastır. İzinler konusu genellikle aile reisi olan erkeğe verilmiştir, bu durumda aile birliği ve yönetimi konusunda önemlidir. Erkeğin belirlediği mesken kadının ikametgâhı sayılmaktadır.⁴⁰³ Belirlenen meskenin yıkık dökük olduğu durumlarda kadının oradan izinsiz çıkması halinde kocasının iznine karşı çıkmış sayılmaz çünkü yaşadığı evin yaşanabilir olması gerekir. Kadın bir işte çalışmak için eşinin iznini almalı, koca izin vermezse ve hâkimden de izin almazsa kadının çalışması durumunda doğacak olan bütün sonuçlardan kadın sorumludur. Burada aileyi koruma amacı güdülmüştür. Çünkü birlik ve beraberlik dahilinde karar almak aile kurumunun yıkılmasına yol açacak sorunların önüne geçmek için önemlidir.

⁴⁰⁰ Kılıçoğlu, *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*, 40-41.

⁴⁰¹ Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 52.

⁴⁰² Kâsânî, *Bedâ'i 'u 'ş-şanâ' i ' fî tertibi 'ş-şerâ' i ' , 2-3/240.*

⁴⁰³ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, 2/97.

Türk Medeni Hukuku'nda izin konusu TMK md.192'de şöyledir; “Eşlerden her biri, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir. Ancak, meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur.” hükmünde ifade edildiği gibi kadının kocasından izin alma gibi bir yükümlülüğü bulunmamakla beraber evliliğin huzuru ve birliği esas alınmıştır. TMK'de eşlerin meslek ve iş seçimi konusu kadın erkek eşitliğine uygun düzenlenmiştir. 743 sayılı kanunda kadının bir meslek veya sanatla uğraşması kocanın izine bağlıydı, yeni TMK 192. maddede eşlerden her biri meslek ve iş seçiminde izin alma zorunda olmadığına hükmedilmiştir. Buradaki hükümde sadece kadın değil her iki eş için de hüküm ifade edilmiştir. Meslek ve iş seçiminde dikkat edilecek nokta seçilen iş veya mesleğin evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde bulundurularak tercih yapılmasıdır.⁴⁰⁴

4.7. Te'dib

Te'dib konusunda Kur'ân-ı Kerim'de Nisâ suresi 34. ayette bilgi verilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de karı koca arasındaki ilişkide iyi muamele esastır. İlişkide iyi muamele sorumluluğuna muhatap kişiler eşlerdir yani aileden sorumlu olmada ilk sırada olan karı kocadır. Kocaya ait te'dib hakkı, evlilikte evliliğin birliğine zarar veren kadının durumuna aittir. İyi muamele esasına bağlı kalarak bu durumda olan eşine erkek sövemez, hakaret edemez, şiddet uygulayamaz. Bu durumda tatlı dil kullanmaya, sabırlı olmaya dikkat etmelidir. Te'dib'in amacı evlilik birliğinin koruması ve devamıdır. Ayette te'dib konusunda sıralama; nasihat etme, yatakta yalnız bırakma (terk etme) ve darb'dır. Te'dib vasıtalarından olan darb zorunlu durumlarda amacı uygun olarak belli bir ölçüde meşru kabul edilmiştir. Bu darb işlemi gerçekleşirken şiddette kaçma durumuna karşı hukuki önlemler alınmıştır. Peygamber Efendimiz zorunlu durumlar karşısında darbe ihtiyaç olduğundaki sınırları da belirlemiştir. Darb, en çok eleştirilen yöntem olmuştur. Nitekim erkek içinde kurallar belirlenmiştir ve bu kuralları uygulayan da kadındır. Nüşûz durumu kadın için ise Nisâ suresi 34. ayette, erkeğin nüşûz durumu ise Nisâ suresi 128. ayette belirtilmiştir.

Medeni Hukuk'ta eşlerin nüşûzu yani geçimsizliği durumunda kadın ve erkeğe göre hükümler ayrı belirtilmemiştir. İslam hukukunda yer alan yaptırımlar gibi yaptırımlar yoktur. Dövme yaptırımı TMK md.170-172'de eşlerin belirli bir süre ayrı

⁴⁰⁴ Bünyamin Akgül, “İslam Hukukunda Mehirin Hukuki Yapısı Ve Sonuçları”, *Uluslararası İslam Hukuku ve Aile Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2020), 90-105.

kalması olarak farklı yorumlanmış şekilde mevcuttur. Bu maddeye göre hâkimin takdiri evlilik birliğinin kurtarılması amacıyla eşlerin belli bir süre ayrı kalması şeklinde hükmedilmiştir. Yalnız burada bu durum İslam hukukunda olduğu gibi erkek tarafından değil hâkim tarafından uygulanır. TMK md.195'te bu konuda önemli mesajlar vermektedir. Madde şu şekildedir;

Eşlerden biri, ortak hayat sebebiyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddî biçimde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkına sahiptir. Birlikte yaşamaya ara verilmesi haklı bir sebebe dayanıyorsa hâkim, eşlerden birinin istemi üzerine birinin diğerine yapacağı parasal katkıya, konut ve eşyasından yararlanmaya ve eşlerin mallarının yönetimine ilişkin önlemleri alır. Eşlerden biri, haklı bir sebep olmaksızın diğerinin birlikte yaşamaktan kaçınması veya ortak hayatın başka bir sebeple olanaksız hâle gelmesi üzerine de yukarıdaki istemlerde bulunabilir. Eşlerin ergin olmayan çocukları varsa hâkim, ana ve baba ile çocuklar arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümlere göre gereken önlemleri alır.⁴⁰⁵

Bu madde hâkimin evlilik birliğine müdahale yetkisini düzenleyen hükümdür. Buradaki hükümler genel nitelikli önlemlerdir. Uzlaştırma, uyarı, eşleri uzman yardımına yönlendirme yöntemleridir.

4.8. Ev Düzeni ve İş Paylaşımı

İslam hukukunda erkek aile reisi kabul edilmektedir. Burada mutlak bir otorite olmayıp istişare esastır. Nafaka içinde yer alan mesken erkek tarafından temin edilmektedir. Bu mesken temin edilirken kadının istekleri ve ihtiyaçları dahilinde belirlenir. Yani evin düzeninde kadının görüşü esastır. Kadının ev işlerini yapması konusu toplum ve örfe göre değişkenlik gösterebilmektedir. İslam âlimleri erkeğin ev işlerinde eşine yardımcı olması konusunda ittifak etmekle birlikte bunun kadının asli görevli olup olmadığı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Tarih boyunca kadının da erkeğin de farklı alanlarda çalıştıkları aşikardır. Ev işlerini karşılamada kadının yardımcı ihtiyacı olması dahilinde aile reisi ona hizmetçi tutmakla sorumludur. Kadını köyde veya şehirde büyümüş olma durumuna göre ondan hizmet edecek alan ve işler beklenmelidir.

TMK md. 68 uyarınca “Birlikte yaşayan kimseler evin düzenine tâbidir. Bu düzenin kuruluşunda ev halkından her birinin yararı adil biçimde gözetilir.” Aile birliği

⁴⁰⁵ TMK, md. 195.

konusundaki düzenlemeleri daha çok eşlerin kendileri ortak kararlar belirlemektedir. Kısacası ailelerini kendileri yönetmektedirler. Anayasal düzenlemeler ise eşler arasında çıkan anlaşmazlıklarda başvuru kanalı olmaktadır. Ev içi işlerde ise eşler birbirlerine yardımcı ve destek olma hükmü dahilinde iki tarafta sorumludur. Aile içi görev paylaşımları aile içinde alınacak kararlar dahilindedir.

4.9. Giderlere Katılma

İslam hukukunda kadın kazanarak veya miras yoluyla zengin de olsa evlilik giderlerine katılma konusunda sorumlu değildir. Kadının malında istediği gibi tasarrufta bulunmasına dair bu görüş, onun kazancından veya maaşından aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmadığını ancak dilerse katkıda bulunabileceğini ifade etmektedir.⁴⁰⁶ İslam hukukunda kadının dışarıda çalışıp evin giderlerine katkı sağlamaya çalışması şer'i olarak kadına vacip bir durum değildir. Klasik dönem fakihlerine göre kadın zengin de olsa ailenin masraflarına katkıda bulunmak zorunda değildir. Günümüzde ise çalışan evli kadının sorumluluğunun öncelikle örf çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Buna göre karı-kocanın maslahat gereği örf'e göre aile bütçesini yönetmeleri gerekmektedir. Kocanın izni dahilinde kadının çalışması durumunda katkı oranı ortak bir istişare sonucu alacakları karar ve örf'e uygun uygulamalar esas alınabilir. Eğer hala çözülemezse Yusuf el- Karadavi'ye ait olan üçte birlik oranında kadın, kalan üçte iki oranda ise erkek tarafından karşılanabileceği görüşü uygun görülebilir.⁴⁰⁷

Eşin giderlere katılması yükümlülüğü TMK md.186 ile hükme bağlanmıştır. Bu hüküm dahilinde eşlerin birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve mal varlıklarıyla katılma sorumluluğu kadına da yüklenmiştir. Burada oran belirtilmeyip tarafların güçleri oranında katılımı beklenmektedir. Mesleği ve aktif çalıştığı bir işi olmayan bütün emeğini eve harcayan kadının da artık sağladığı katkı bir değer taşıma açısından önemlidir.⁴⁰⁸ TMK md.196 uyarınca eşlerin giderleri mutlak eşitlik ilkesine uygun düzenlenmeyip hakkaniyet ve kadın erkek eşitliğine göre hükmedilmiştir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Abdullah Acar-Taha Mobarki, “ İslam Hukukuna Göre Evli Kadının Çalışması Durumunda Nafakası ve Aile Bütçesine Katkısı Meselesi”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 23 (2025), 22.

⁴⁰⁷ Acar-Mobarki, “İslam Hukukuna Göre Evli Kadının Çalışması Durumunda Nafakası ve Aile Bütçesine Katkısı Meselesi”, 27.

⁴⁰⁸ Tahir Büyüktanır, “Türk Medeni Kanunu Değişiklikler ve Yeni Düzenlemelere ilişkin Açıklamalar”, *Ankara Barosu Dergisi* 2 (2002), 73.

⁴⁰⁹ Yüksel, “*Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği*”, 190.

4.10. Çocukların Korunması ve Yetiştirilmesi

İslam hukukunda çocuğa karşı anne ve babanın sorumlulukları başlıklar halinde belirlenmiştir. Aile reisliğinin erkekte olmasından dolayı birçok sorumluluk erkektedir. Emzirme ve eğitime konusunda anne faktörü çok önemlidir. Baba çocuğa isim koyma, erkek çocuğun sünneti, akikasını kesme, fitır sadakası ve evlilik konusunda yardımcı olma sorumlulukları dahilindedir. Anne baba çocuğu kötülüklere karşı koruma, dünya ve ahiret mutluluğu yönünde eğitime ve yönlendirme, terbiyesini verme, onlara şefkat ve merhametle yaklaşması sorumlulukları arasındadır. Emzirme konusunda öncelik annenindir. Zorunlu bir durumdan dolayı anne emzirmeyi yapamazsa sütanne ayarlamak babanın sorumluluğundadır.

TMK md.185/3 uyarınca “Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler.” hükmünden anlaşıldığı üzere eşler sosyal ve ekonomik imkanları elverdiğince çocuklarını bedenlen, ruhen ve fikren çocukların ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitmekle sorumludurlar.⁴¹⁰ Çocuğun bakımı, gözetimi ve eğitimi sağlamak için eşler tarafından imkanları dahilinde maddi ve manevi destek sağlanmalıdır. Eşlerin bu yükümlülüğü, sadece öz çocukları için değil, Medeni Kanun'un md. 338/1 gereğince, aynı zamanda üvey çocukları için de kabul edilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuğun yetiştirilmesinde öncelikli olarak anne-babayı yükümlü tutmaktadır.⁴¹¹ Eşlerin çocukların bakım, gözetim ve eğitimi yükümlülüğüne uymamaları evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerle aykırı hareket etmeleri anlamına gelmekte ve hâkimin müdahalesi talep edilebilmektedir. Çocuğun bakım ve eğitim giderlerini karşılamamanın süresi 4721 sayılı Medeni Kanun'un 328. maddesinde düzenlenmiştir. TMK md.327- 334 hükümlerinde çocuğun, eğitimi anne babanın sorumlulukları ve nafakaya ilişkin konular ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

4.11. Cinsel Sorumluluk

Nikâhın sonucu olan cinsî münâsebet, kişilerin haramdan kaçınarak helal yolla cinsel ihtiyaçlarını temin etmelerine ve neslin devamına vesile olup aynı zamanda karı

⁴¹⁰ Öztan, *Aile Hukuku*, 158; Ayan, *Evlilik Birliğinin Korunması*, 48.

⁴¹¹ Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 306.

kocanın birbirlerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu vazifedir. Nefsi haramdan uzaklaştırdığı ve neslin devamını sağladığı için âlimler, evlenmenin nafîle ibadetten üstün olduğunu bildirmişlerdir.⁴¹² İslam, fitrî olan bu ihtiyacı nikâhla meşrulaştırarak zinaya engel olmuştur. Cinsel alanda alınan tedbirler arasında olan kadının hayızlı ve lohusa olduğu zamanlarda cinsel ilişkinin yasak olması özellikle hanımların fizik ve ruh sağlıklarının korunmasına sebeptir. Karı-kocanın birbirlerine karşılıklı hak ve sorumluluğu olan cinsellik, kişiyi haramdan koruyarak neslin sürekliliğini sağlamakla birlikte, huzurlu bir yuvanın devamlılığını da oluşturmaktadır.

Kanun tarafından cinsel sorumluluk evliliğin zaten temel durumlarından olduğu için açıkça belirtilmemişse de eşlerin birbirlerine karşı cinsel yakınlık kurması da evliliğin temel unsurlarındandır.⁴¹³ Cinsellik konusu sadakat yükümlülüğü başlığında TMK md.185/3'te düzenlenmiştir. "Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar." Bu madde de cinsel anlamdaki sadakatsizlik eşlerden birinin başka biriyle kurduğu yakınlaşmadır. Cinsel ilişkiye ulaşan bir yakınlaşma ise zina sayılmakta ve boşanma sebebi sayılmaktadır. Evlenme ile eşler her ne kadar ortak bir yaşam sürdürme amacıyla olsalar da evliliğin cinsel birleşmeyi de kapsadığını bilerek bu yönde iradelerini açıklarlar. Eşlerden birinin geçerli bir sebep olmadan cinsel ilişkiden kaçınması da cinsel sadakatsizlik olarak nitelendirilir.⁴¹⁴ Sadakat yükümlülüğü Medeni Kanun'da düzenlenmesiyle kanuni bir yükümlülük olduğu kadar aynı zamanda bir ahlaki yükümlülüktür.⁴¹⁵

4.12. Emzirme

İslam hukukunda emzirme için sözlükte "süt emmek; emzirmek" anlamına gelen radâ' kelimesi kullanılırken, terim olarak ise "bir kadının sütünün emzirme yoluyla ya da başka bir şekilde içilip yutulması"⁴¹⁶ anlamında kullanılmakta olup temel hükümler Kur'ân ve sünnette belirlenmiştir. İslam hukukunda süt emzirme ile ilgili pek çok hüküm bulunmaktadır. Hangi durumlarda çocuğu anne dışında birisinin emzireceği, süttannede bulunması gereken özellikler, süt emzirme akdi, süt emzirme süresi, miktarı

⁴¹² İbn Âbidîn, *Reddû 'l-muhtâr 'ale 'd-dürri 'l-muhtâr*, 2.10/3.

⁴¹³ Ali İhsan Özüğür, *Evlilik Birliğini Sona Erdiren Nedenler, Boşanma Ayrılık ve Evliliğin İptali Davaları, Aile Mahkemeleri Kuruluş Görevi ve Yargılama Usulleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004), 322.

⁴¹⁴ Öztan, *Aile Hukuku*, 408.

⁴¹⁵ Öztan, *Aile Hukuku*, 155.

⁴¹⁶ Kaşıkçı, "Radâ".

ve ücreti, gibi meseleler İslam hukukçuları tarafından ele alınıp bu konuda birtakım düzenlemeler yapılmıştır.⁴¹⁷ İslam hukukçuları annenin çocuğunu emzirmeye diyaneten mecbur olduğu görüşünde hem fikirdirler. Ancak kazaen (hukuk bakımından) annenin emzirmeye icbar edilip edilmeyeceği konusunda görüş ayrılığı vardır. Fakihler, belirli durumlarda annenin, dinen olduğu gibi kazaen (hukuk bakımından) de çocuğunu emzirmeye zorlanacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Konunun bu kadar detaylı ele alınması İslam dininin insana verdiği değeri en güzel şekilde göstermektedir. Toplumu ayakta tutacak bireyleri yetiştirirken, bebeklikten hatta doğumdan itibaren başlayan haklarını sadece toplumsal alanda değil hukuki alanda da koruma altına almıştır.

1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu iktibas edilirken hazırlık çalışmaları sırasında evlenme engelleri arasında (m.92) süt hısımlığına da yer verilmiş ancak daha genel kurula gelmeden bu hüküm metinden çıkarılmıştır.⁴¹⁸ İslâm Aile Hukuku'nda emzirme ve süt hısımlığı konusu özel olarak düzenlenmişken, Türk Aile Hukuku'nda hiç yer almamıştır.

⁴¹⁷ Kâsânî, *Bedâ'i 'u 'ş-şanâ' i ' fî tertibi 'ş-şerâ' i*, 3/61.

⁴¹⁸ Cevdet Yavuz, *Medeni Kanun Borçlar Kanunu ve İlgili Mevzuat* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 1998), 155.

5. SONUÇ

Aile, toplumun en küçük birimi olmakla birlikte bireyin gelişimini şekillendiren ve yönlendiren bir etkiye sahiptir. Bu etki toplumu ileriye taşıma ve toplumun yapısını koruma hususunda önemlidir. Tarih boyunca toplumlarda ve semavi dinlerde varlığı görülen aile kurumu yapısı açısından toplumların örfüne göre değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlikler ailedeki birey durumuna göre geniş aile ve çekirdek aile yapısına etki etmiştir. Aile kurumunun muhafazası kadar önemli olan bir diğer konu ise aileyi oluşturan eşlerin haklarının korunmasıdır.

İslam Aile Hukuku'nda tarafların hakları koruma altına alınmıştır. Buna binaen toplumda yaşanacak değişimler karşısında aile kurumunu koruma altına almayı da ihmal etmemiştir. Evliliğin ilk adımı olan nikâh akdi, tarafların haklarının hukuki olarak güvence altına alınması ve aile kurumunu koruyarak ileriye taşınması işlevi açısından önemlidir. İslam hukukunda nikâh akdi taraflara bir takım hak ve yükümlülükler yüklemektedir. Bu hak ve yükümlülükler adalet, hoşgörü, fitrata uygunluk, merhamet, karşılıklı sorumluluk gibi temel yaklaşımlar çerçevesinde belirlenmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nda cinsiyet ayrımı yapılmadan kadın ve erkek için eşitlik ilkesi çerçevesinde hükümler belirlenmiştir. Aile kurumunda ahlaki ilkeler ve hukuki kurallar eşit bir şekilde uygulama yoluna gidilmiştir. Nitekim toplumların hukuk sistemleri çağın ihtiyaçlarına göre değişikliğe uğraması özelliğinden dolayı eşlerin yükümlülük alanları da değişimlere açık bir konu olmuştur. 1926 tarihli Medeni Kanun ile 4721 sayılı Medeni Kanun'da yapılan yenilikler bu değişimlere örneklik teşkil etmektedir. Bu hukuk sisteminde eşler eşit bireyler olarak kabul edilmekte ve aynı sorumluluklarla sorumlu tutulmaktadır. Bu durumun kadının fitratına uygun olmadığı görülmektedir. Ayrıca aile içindeki anlaşmazlıklardan dolayı hâkimin olaya dahil edilmesi aile kurumunu müdahalelere açık bir yapıya dönüştürmüştür.

İslam hukuku ve Türk Medeni hukukunun temel amaçları arasında evlilik birliğini koruma ve devam ettirme esası vardır. Bu amaç dairesinde eşlerin aile içi rollerinden kaynaklı olan hak ve sorumluluklar iki hukuk tarafından da belirlenmiştir. İslam hukukunda bu sorumluluklar adalet ilkesi ve hakkaniyet çerçevesinde

yapılmışken, Türk Medeni Kanunu’nda ise eşitlik ilkesi çerçevesinde yapılmıştır. Kadın ve erkek fitratı göz önünde bulundurulduğunda aile kurumunda adalet ilkesinin dikkate alınması ve buna göre hareket edilmesi evliliklerin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Nitekim toplumlarda yaşanan değişimler karşısında fitrata uygun belirlenen roller, bireyleri bu değişimler karşısında korumaya daha yakındır.

KAYNAKLAR

- Acar, Abdullah-Mobarki Taha. “İslam Hukukuna Göre Evli Kadının Çalışması Durumunda Nafakası ve Aile Bütçesine Katkı Meselesi”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 23 (Haziran 2025), 7-35.
- Acabey, Mehmet Beşir vd. *Medeni Hukuk*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2000.
- Acabey, M. Beşir. *Evlilik Birliğinde Yasal Mal Rejimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1998.
- Acar, Faruk. *Aile Hukukumuzda Aile Konutu Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 6. Basım, 2021.
- Acar, Halil İbrahim. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Sadeleştirilmiş Mecelle*. ed. İbrahim Ural - Salih Özcan. İstanbul: Fey Vakfı, 1995.
- Akdemir, Salih. “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”. *İslâmî Araştırmalar* 10/4 (Aralık 1997), 249-258.
- Akgül, Bünyamin. “İslam Hukukunda Mehirin Hukuki Yapısı Ve Sonuçları”. *Uluslararası İslam Hukuku ve Aile Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2020), 90-105.
- Akıncı, Şahin. “Medenî Kanun’da Kadın Ve Aile”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/2 (01 Haziran 2004), 0-0.
- Akıntürk, Turgut-Ateş, Derya. *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*. 2.Cilt. İstanbul: Beta Yayıncılık, 23. Basım, 2019.
- Armağan, Servet. *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Arsebük, Esat. *Medeni Hukuk II, Aile Hukuku I*. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi, 1940.
- Aslan, Bedri. “Boşanma Yetkisi Hakkında Yapılan Tartışmalar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/55 (Şubat 2018), 918-927
- Atar, Fahrettin. “Akika-TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 14 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/akika>
- Ateş, Ali Osman. *Asr-ı Saadet’te Dinler ve Gelenekler*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.

- Ay, Nuran. “Günümüz ve İslam Osmanlı Hukukunda Mal Rejimleri”. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 11/1-2 (Haziran 2003), 273-306.
- Ayan, Serkan. *Evlilik Birliğinin Korunması*. Ankara: TBB Yayınları, 2004.
- Aydın, Mehmet Akif. “el-Ahkamü’ş-şer‘iyye fî’l-ahvali’ş-şahsiyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-ahkamus-seriyye-fil-ahvalis-sahsiyye>
- Aydın, Mehmet Akif. *İslam ve Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Aydın, Mehmet Akif. *İslam ve Osmanlı Hukuk Araştırmaları*. İstanbul: İz Yayınları, 1996.
- Aydın, Mehmet Akif. “Mehir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehir>
- Aydın, Mehmet Akif. “Osmanlı Toplumunda Aile”. ed. Ömer Çaha. 49/165-179. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Hars Yayıncılık, 2005.
- Aydın, Mehmet Akif. “Aile”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/aile>
- Aydın, Mehmet Akif. “Hukûk-ı Âile Kararnâmesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi* Erişim 14 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hukuk-i-aile-kararnamesi>
- Aydın, Mehmet Akif. “Mehir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehir>
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü’l-kârî fî şerhi Şahîhi’l-Buḥârî*. 7. Cilt. ts.
- Badur, Emel-Başaran, Turan. “Aile Hukukunda Sadakat Yükümlülüğü ve İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat İstemi”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 65/1 (Mart 2016), 101-136.
- Başpınar, Veysel. “Türk Medeni Kanunu İle Aile Hukukunda Yapılan Değişiklikler ve Bu Konuda Bazı Önerilerimiz”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/3 (2003),1. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000526
- Başöz, Lütfü-Çakmakçı, Ramazan. *Yeni Türk Medeni Kanunu*. İstanbul: Legal Yayınları, 2002.
- Baygın, Cem. “Tanzimattan Günümüze Aile Hukukunun Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış”. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 22/3 (Aralık 2016), 459.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2000.

- Berki, Ali Himmet. *Hukuk Mantığı ve Tarihi*. Ankara: Güney Matbaacılık, 1948.
- Bilginer, Yahya. *Mer'i Hukukla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Nafaka*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 2. Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhîh*. b.y: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 2001.
- Büyüktanır, Tahir. "Türk Medeni Kanunu Değişiklikler ve Yeni Düzenlemelere İlişkin Açıklamalar". *Ankara Barosu Dergisi* 2 (Temmuz 2000), 55-110.
- Can, İslam. *Ailenin Tarihsel Gelişimi Dünü Bugünü ve Yarını, Sistemik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelîbn Kayyım el-. *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâtâîn*. y.y: Darü'l Alemlî'l-Fevâid, t.s.
- Cin, Halil. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*. 1.Cilt. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989.
- Cüveynî, Cüveynî İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbü'rî. *Nihâyetü'l-ma'âlab fî dirâyeti'l-mezheb*. 2.Cilt. y.y: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Çakırca, Seda İrem. "Mehir Sözleşmesinin Hukuki Niteliği". *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/121-122 (Ekim 2014), 89-116.
- Çiğdem, Recep. "İslam'ın Cinsel Hayata Yaklaşımı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (Ekim 2016), 117-135.
- Çolak, Abdullah. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.
- Dedeoğlu, Hıfzı Veldet. *Türk Medenî Hukuku, Aile Hukuku*. 2.Cilt. İstanbul: Nurgök Matbaası, 5. Basım, 1965.
- Demir, Zekiye. "Değişen Toplumlarda Ailenin Değişmeyen Özellikleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (Aralık 2021), 772.
- Demircan, Ali Rıza. *İslama Göre Cinsel Hayat*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. 2.Cilt. Beyrut: Dar'ul Fikr, 2009.

- Doğan, Murat. “Medeni Kanunu’nun Getirdiği Yeni Bir Müessese; Aile Konutu”. *Atatürk Üniversitesi Erzican Hukuk Fakültesi Dergisi* 6/1-4 (Aralık 2002), 285-300.
- Dökmen, Zehra Yaşın. *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1. Basım, 2004.
- Döndüren, Hamdi. “Mesken”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, 29/316.
- Diyanet Vakfı Meali*. Erişim 24 Eylül 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Duman, Hilal. “İslam Hukukunda Annenin Çocuğunu Emzirmesinin Hükümü”. *Diyanet İlmî Dergi* 42/1 (Mart 2006), 100.
- Duman, Vildan Sali. “Aile Birliğinin Temsili Bağlamında Kavramlık Sıfatının Türk Aile Hukukuna Yansıması”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (Aralık 2022), 291-307.
- Duman, Vildan Sali. *İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kadın - Erkek - Eş mi / Eşit mi*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2024.
- Dural, Mustafa-Öğüz, Tufan. *Türk Özel Hukuku: Kişiler hukuku*. 1-3.Cilt. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021.
- Dural, Mustafa-Sarı, Suat. *Türk Özel Hukuku, Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri*. 2.Cilt. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2019.
- Dursun, Akif. “Aile Kavramı, İslam Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı ve Kapsamı”. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/13 (Eylül 2022), 407-448.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. Beyrut: Daru’Risaleti’l -Alempiyye, 1. Basım, 2009.
- Ebû Şâkka, Abdulhalim. *İslam-Kadın Ansiklopedisi*. 4.Cilt. İstanbul: Denge Yayınları, 1996.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvalü’ş-Şahsiyye*. Beyrut: Darul Fikri’l Arabi, 1975.
- Elbir, Halit Kemal. *Aile Topluluğu ve Vesayet*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1960.
- Erbay, Celal. “Nafaka”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>
- Erdem, Abdullah. *İslam Hukukuna Göre Aile İçindeki Fertlerin Mülkiyeti Hakları*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2024.
- Erdem, Mustafa. “Dinler ve Aile”. *Türk Aile Ansiklopedisi*. 1.Cilt. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.

- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 8. Basım, 2022.
- Erkal, Mustafa. *Sosyoloji (Toplum Bilim)*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1983.
- Eşmeli, İsmet. “Semavi Dinlerde Aile”. ed. Salih Aybey vd. 19/61-76. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Fazlurrahman. “Aile”. *Siret Ansiklopedisi*. 2. Cilt. İstanbul: İnkılap Basım Yayın, 1996.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el- (el-Fürhûdî). *Kitâbü'l- Ayn*. 3.Cilt. Beyrut: Dar'ul Kutubi'l İlmiyye, 2003.
- Feyzioğlu, Feyzi Necmeddin. *Aile Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 3. Basım, 1986.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Ķāmûsü'l-muĥîṭ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhya-u Ulumiddin*. 2.Cilt. çev. Ahmed Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.
- Gören, Zafer. *Türk Alman İsviçre Hukukuna Göre Farklı Cinslerin Eşit Haklara Sahip Olması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1998.
- Göz, Kemal. *İslam Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları*. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Gümrükçüoğlu, Saliha Okur. “İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17/4 (01 Ekim 2013), 223-256.
- Günay, Hacı Mehmet. “Nüşûz”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nusuz>
- Gürkan, Ülker. “Karının İktisaben Korunması”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 30/1 (Mart 1973), 324.
- Gürpınar, Damla. “Eşlerin Evlilik Birliğinin Giderlerine Katılma Borcu”. *Yaşar Üniversitesi E-Dergi* 8/özel (ts.), 1293-1340.
- Harman, Ömer Faruk. “Semavi Dinlerde Aile”. Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015.
- Harman, Ömer Faruk. “Kadın”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadin>
- Hatemi, Hüseyin. *Hukuka ve Ahlaka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1976.
- Hatemi, Hüseyin - Oğuztürk, Burcu Kalkan. *Aile Hukuku*. İstanbul: On iki Levha, 2014.

- Havutçu, Ayşe. “Evli Kadının Yerleşim Yeri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1 (Temmuz 2005), 41.
- Havutçu, Ayşe. “Türk Medeni Kanununda Kadın-Erkek Eşitliğine Ters Düşen Hükümler ve Reform Çalışmaları”. *İzmir Barosu Dergisi* 1 (Ocak 1998), 10-15.
- Heyet (11. yy). *Fetâvâ-i Hindiyîye*. Lübnan: Dâr’ul-Kitâb, 2010.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî . *Reddû’l-muhtâr ‘ale’ d-dürri’l-muhtâr*. 3-5,10-14. Cilt. Dımaşk: Dârü’s-Sekâfe ve’t-Türâs, 2000.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*. Tunus: Dâru’t-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muḥarrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*. 2.Cilt. Beyrut: Dar’ul kutubi’l ilmiyye, 2001.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muḡnî*. 1-11. Cilt. Riyad: Darü’l Alemlî Kütüb, 1997.
- İbn Manzur, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî . *Lisânü’l-‘Arab*. 3-5-12. Cilt.Beyrut: Dâru Sâdir, 1994.
- İbn Rüşd, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-mukteşid*. 2-3-4. Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.
- İbn’ül Hümmam, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu’l-kadîr li’l-‘âcizi’l-fakîr*. 4.Cilt. Beyrut: Dar’ul Fikr, 2009.
- İbrahim, Mustafa. *el-Mü’cemü’l-Vasît*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- Ibrahim, Ahmad-Ahilemah Jones. *The Malaysian Legal System*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1987.
- Kahveci, Nuri. *İslama Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.
- Karabulut, Osman. *İslam’da Evlilik ve Mahremiyetleri*. Konya: Uysal Yayınevi, 1992.
- Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Karaman, Hayrettin. “Karı-koca Mal Rejimi”. Erişim 16 Aralık 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0193.htm>
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 1. Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 8. Basım, 2013.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed. *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i fî tertîbi’ş-şerâ’i*. 2-3-4-5. Cilt. Beyrut: Daru’l Kitabi’l İlmiyye, 2003.

- Kaşıkcı, Osman. “Radâ’”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rada>
- Kılıç, Fethi-Kılıç, Ümmü Gülsüm. “Türk Aile Hukukunda Ailenin Korunması”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 19/2 (29 Aralık 2023), 482-491.
- Kılıçoğlu, M. Ahmet. *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras ve Eşya Hukukunda Getirdiği Yenilikler*. Ankara: Turhan Kitabevi, 3. Basım, 2014.
- Kitâb-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, 2003.
- Köse, Saffet. “Ca’ferîlikte Mut’a ve Ona Karşı Sünnî Duruş”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 8/3 (Aralık 2008), 75-120.
- Köse, Saffet - Demir, Halis. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehîr Vakfı, 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi’ li-aḥkâmî’l-Ḳur’ân*. 5-6. Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2006.
- Kurtubî, el-, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî. *el-Muḥallâ bi’l-âsâr fî şerḥi’l-Mücellâ bi’l-iḥtişâr*. Beyrut: Dar’ul Fikr, t.s.
- Kutub, Seyyid. *Kadın ve Aile*. çev. Halit Yılmaz. Erzurum: İhtar Yayınları, 1994.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî semerkandî. *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân*. 1. Cilt. İstanbul: Darü’l Mizan, 2005.
- Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi’l-kebîr*. 9. Cilt. Beyrut: Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 1419.
- Mergînânî, Ebü’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye fî Şerhi Bidayeti’l-Mübtedi*. 1-3-4. Cilt. Beyrut: Dârü’l İhyai’t -Türâsi’l Arabî, t.s.
- Mevsilî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İḥtiyâr li-ta’lîli’l-Muḥtâr*. 3.Cilt. Kahire: Matbaatü’l Halebi, 1973.
- Meydânî, Abdülgani el-Guneymî. *el-Lübâb fî Şerhi’l Kitab*. 2. Cilt. çev. Okan Kadir Yılmaz. İstanbul: Yasin Yayınları, 2017.
- Mısrî, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih. *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Ḳur’ânî’l-Kerîm*. Kahire: Daru’l Hadis, 2001.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri. *el-Câmi’u’s-saḥîḥ*. Kahire: y.y.1374.
- Namlı, Mert. “Yeni Medenî Kanunun Evlilik Hukukunda Yaptığı Değişiklikler”. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/2 (Ocak 2003), 241-388.

- Nargül, Veysel “Karı Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 303.
- Nevevî, Ebû Zekeryya Muhyeddin Yahya b. Şeref. *Ravdatu't-Tâlibîn Ve Umdetu'l-Müftîn*. 7.Cilt. Beyrut: Mektebetu'l İslamiyye, 1991.
- Ongan, Halit . *Ankara 2 Numralı Şer'iyye Sicili ,Belge no:228*, 19.
- Oğuzoğlu, H. Cahit. *Medeni Hukuk (Aile Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963.
- Önal, Asife. “Hristiyanlıkta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”. 3/115-136. Ankara: Dinler Tarihi Yayınları, 2002.
- Özay, Hilal. “İslam Hukuku Açısından Cinsiyet”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/5 (Mayıs 2019), 318-330.
- Özcan, Ruhi. *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1980).
- Öztan, Bilge. *Aile Hukuku*. Ankara: Turhan Yayınevi, 6. Basım, 2015.
- Öztan, Bilge. *Mal Rejimleri*. Ankara: Kalkınma Vakfı Yayınları, 1974.
- Özüğür, Ali İhsan. *Evlilik Birliğini Sona Erdiren Nedenler, Boşanma Ayrılık ve Evliliğin İptali Davaları, Aile Mahkemeleri Kuruluş Görevi ve Yargılama Usulleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004.
- Polat, Emanullah. “Kavvâmun”İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te'dibi”. *EKEV Akademi Dergisi* 59 (Mayıs 2014), 358.
- Râzî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-. *Muhtaşaru İhtilâfi'l-fukahâ*. 3.Cilt. Beyrut: Darü'l Beşairi'l İslamiyye, 1995.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 7. Cilt. Beyrut: Dar'ul Fikr, 1984.
- Ruhi, Canan-Ahmet Cemal. *Nafaka Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 4. Basım, 2021.
- Sabuni, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir*. 3. Cilt. Beyrut: Darül Kur'an, 1981.
- Selvi, Dilaver. *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018.
- Senhûrî, Abdürrezzâk Ahmed. *Meşâdirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*. 1. Cilt. Beyrut: Daru İhya'u Turasi'l Arab, 1998.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsûṭ*. 5.Cilt. Beyrut: Darü'l Ma'arife, 1993.
- Sharifah Suhana Ahmad. *Malaysian Legal System*, Kuala Lumpur: MLJ, 1999.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. 6. Cilt. Mekke: Dar'ül Vefa, 1422.
- Şen, Abdülkerim. "Mehirin Boşanma Hukukundaki Etkisi ve Çağdaş Tartışmalar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 66/2 (Haziran 2017), 157-190.
- Şener, Esat. *Açıklamalı-İçtihatlı-Atıflı Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 1992.
- Şıpka, Şükrân. *Aile Konutu İle İlgili İşlemlerde Diğer Eşin Rızası*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2004.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeḇ fî fîḫhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 2-3-4.Cilt. Beyrut: Dar'ul Fikr, 2001.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî el-Kâhîrî. *Muğni'l-muḥtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. İstanbul: Mirac Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 6.Cilt. Riyad: Darü'l Alemlî'l Kütüb, 2003.
- Tandoğan, Haluk. *Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1981.
- Tarhan, Nevzat. *Kadın Psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.
- Tekinay, Selahattin Sulhi. *Türk Aile Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1990.
- Temel, Ahmet. *Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2020.
- Terzioğlu, Hülya. *Matürîdî'de Kadın Algısı*. İstanbul: Gökkubbe, 2018.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Topaloğlu, Bekir. *İslam'da Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Topuz, Gökçen. "Aile Konutunun Haczi ve Kiralanan Aile Konutunun İlamsız Yoluyla Tahliyesi". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3/1 (2008), 272.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Kur'an ve Sünnet Verileri Işığında Aile". *İstanbul Müftülüğü Dergisi* 12 (Şubat 2011), 6-9.

- Ünal, Mehmet. *Türk Medeni Hukukunda Aile Başkanının Sorumluluğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979.
- Yaran, Rahmi. *İnsan Hakkı Olarak Mülkiyet Hakkı, Kur'an ve Sünnet'e göre Temel İnsan Hakları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2014.
- Yasdıman, Hakkı Şah. "Yahudi Dininde Ailenin Yeri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (Aralık 2001), 241-266.
- Yaşar, Mehmet Aziz. "Şâfiî Hukuk Düşüncesinde Annenin Süt Emzirme Yükümlülüğü ve Sütannelik Uygulaması". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/19 (Nisan 2018), 169-200.
- Yavuz, Cevdet. *Medeni Kanun Borçlar Kanunu ve İlgili Mevzuat*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1998.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Halk Dini Kuran Dili*. 2. Cilt. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021.
- Yılmaz, Musa Kazım. "İslam Ailesi Mahiyeti ve Yapısı". *Diyanet İlmi Dergi* 27/2 (Haziran 1991), 37-54.
- Yüksel, Sera Reyhani. "Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/18 (Nisan 2014), 175-200.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdırrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Daru'l Fikr, 1994.
- Zekiyüddin, Şa'ban. *el-Ahkamu's-Şer'iyye li'l-Ahvali's-Şahsiyye*. Mısır,; y.y., 1964.
- Zerka, Mustafa Ahmed. *el-Medhal'ül-Fıkhiyyü'l-Am*. Dımaşk: Dar'ul Kalem, 2004.
- Zevkliler, Aydın. *Medeni Hukuk(Aile Hukuku)*. Ankara: Savaş Yayınları, 1992.
- Zevkliler, Aydın vd. *Yeni Medeni Kanuna Göre Medeni Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 10. Basım, 2018.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e ve beyti'l-müslim fî's-şerî'ati'l-İslâmiyye*. 7.Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413.
- Zeytin, Zafer. *Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Tasfiyesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.